revistă de istorie și cultură

Cugetul

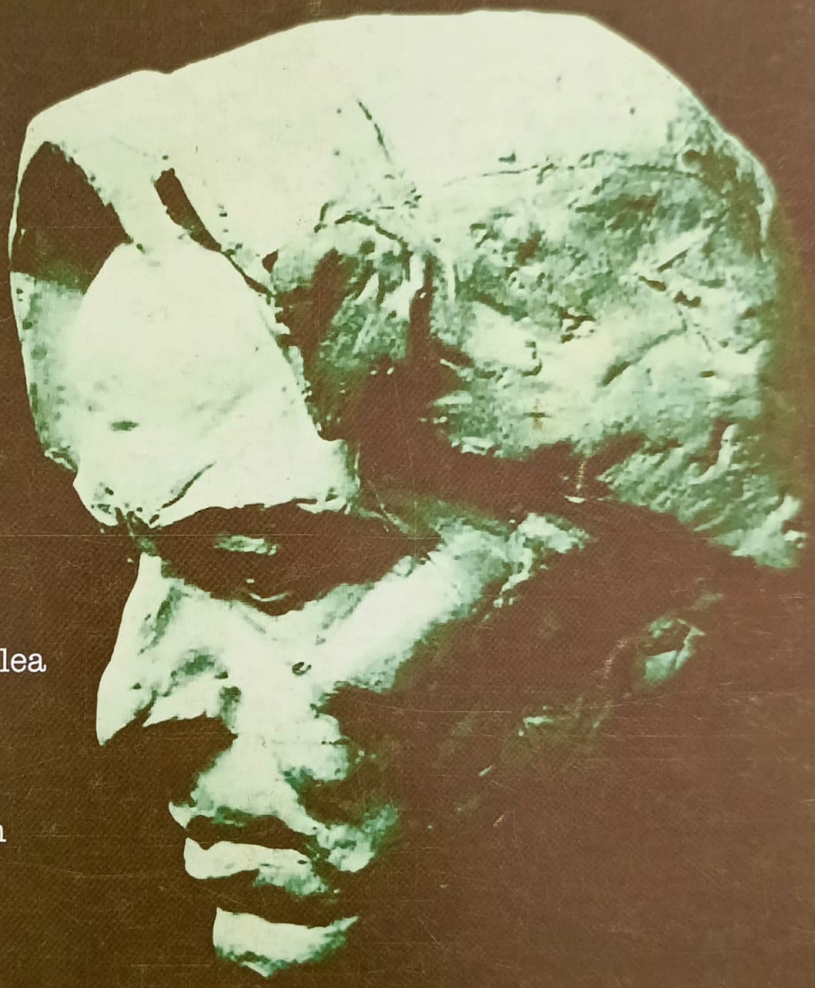

George Enescu

50 de ani
de la trecerea
în nemurire

Adevărul despre cel de-al Doilea Război Mondial

Introducerea alfabetului latin în Basarabia

Masacrul de la Katyn

Paul Mihail. Un onorabil fiu al Basarabiei

George Enescu

2(26) 2005

Cel mai mult prețuiesc darul de a compune
și nici un muritor nu poate poseda o fericire mai mare.

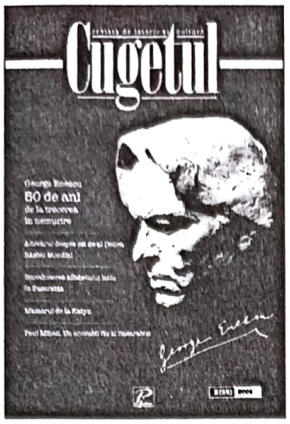

Coperta 1. *George Enescu*.
Sculptor – Ion Irimescu.

revistă de istorie şi cultură

Cugetul

nr. 2 (26) 2005

Revista este destinată cadrelor didactice din şcolile de cultură generală, gimnazii, licee, instituţiile de învăţământ superior, precum şi elevilor, studenţilor, tuturor celor care se interesează de istoria şi cultura neamului românesc

Director Oleg Bodrug

Redactor-şef Ion Negrei

Colegiul de redacţie:

Gheorghe BOBÂNĂ,
doctor în filozofie
Anatol PETRENCU,
doctor habilitat în istorie
Pavel PARASCA,
doctor habilitat în istorie
Ion ŞIŞCANU,
doctor habilitat în istorie
Demir DRAGNEV,
doctor habilitat în istorie
Pavel CERBUŞCĂ,
doctor în pedagogie
Anton MORARU,
doctor habilitat în istorie
Gheorghe POSTICĂ,
doctor în istorie
Boris VOLOSATÎI,
profesor de istorie

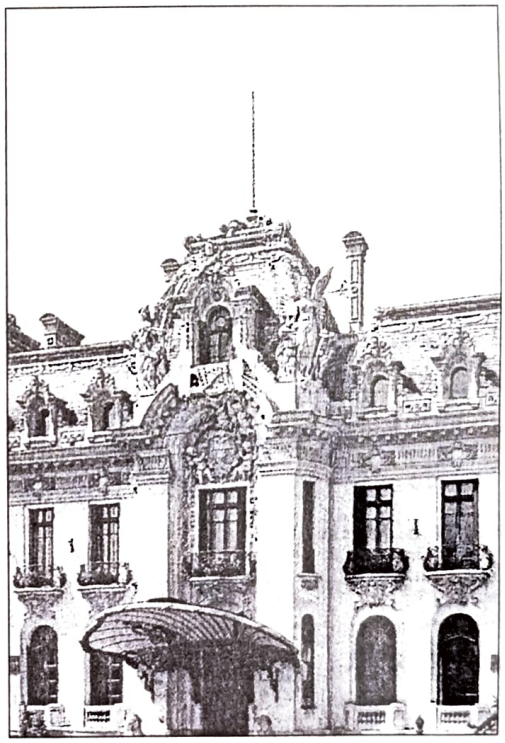

Muzeul *George Enescu* din Bucureşti

Redactor: Ilie Gulica
Corector: Elena Bivol
Coperta: Sergiu Stanciu
Tehnoredactare: Mihai Pascaru

Editura *Prut Internaţional*, str. Ion Creangă nr. 59, Chişinău
Tel./fax: 74 23 77, 74 93 18; e-mail: prut@mtc.md

Editat cu sprijinul Institutului Cultural Român

Difuzare: Societatea de Distribuţie a Cărţii *Pro-Noi*
Chişinău, str. Alba Iulia nr. 23, bl. 1A
Tel.: 51 68 17, 51 57 49; www.pronoi.md; www.librarie.md;
e-mail: info@pronoi.md

Bucureşti, sector 1, str. Ing. Pandele Ţărăşanu nr. 13
Tel./fax: (01) 222 69 35; tel./fax: 222 69 38

© Editura *Prut Internaţional*, 2005

Imprimat la F.E.P. *Tipografia Centrală*. Comanda nr. 6436

SUMAR

RESTITUTIO

Alexandru I. OATUL — AMINTIRI DESPRE PĂMÎNTENIA BASARABEANĂ, DIN DORPAT, 1899–1902 3

STUDII ŞI MATERIALE

Anatol PETRENCU — ADEVĂRUL DESPRE CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL 7

Petre OTU — SFÎRŞITUL MARELUI RĂZBOI. NECUNOSCUTELE PĂCII 10

Gheorghe VARTIC — ARMATA ROMÂNĂ ÎN FAZA FINALĂ A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL 16

PERSONALITĂŢI

Ion CONSTANTIN — ITINERARII ENESCIENE ÎN MARI CENTRE MUZICALE ALE LUMII 24

Diana DICUSARĂ — ASPECTE DIN ACTIVITATEA ANASTASIEI DICESCU LA CONSERVATORUL „UNIREA“ DIN CHIŞINĂU 30

ÎN AJUTORUL LICEENILOR

ROMÂNIA ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL 33

ÎN AJUTORUL STUDENŢILOR

Ion NEGREI — INTRODUCEREA ALFABETULUI LATIN ÎN BASARABIA 37

Dumitru SÎRGHI — CONSIDERAŢII PRIVIND EVOLUŢIA SOCIETĂŢII MEDIEVALE ORIENTALE 42

ÎN AJUTORUL PROFESORILOR

Maia DOBZEU — TEHNICI DE FORMARE A DEPRINDERILOR DE ANALIZĂ A FENOMENULUI ISTORIC 49

ARHIVĂ ISTORICĂ

MASACRUL DE LA KATYN 56

NOUTĂŢI EDITORIALE

CĂRŢI DE ISTORIE ŞI CULTURĂ 62

CLIO DIVERTISMENT

Vlad MISCHEVCA, Olga ŞANDRU — CE ÎNSEAMNĂ A FI ISTORIC? 68

ANIVERSĂRI

Valentina PELIN — PAUL MIHAIL. UN ONORABIL FIU AL BASARABIEI 72

Alexandru I. OATUL

AMINTIRI DESPRE PĂMÎNTENIA BASARABEANĂ, DIN DORPAT, 1899–1902

Alexandru I. OATUL (1878–1940), s-a născut în Cuhneşti, judeţul Bălţi. A urmat studiile la Seminarul Teologic din Chişinău, apoi la Facultatea de Litere a Universităţii din Dorpat. În anii de studenţie participă activ la mişcarea naţională. După terminarea studiilor a activat ca profesor în mai multe şcoli din Imperiul Rus. După unirea Basarabiei cu România (27 martie 1918) şi pînă la pensionare, a fost directorul Liceului „Mihai Eminescu" din Chişinău.

Propunem atenţiei cititorilor noştri amintirile lui Alexandru I. Oatul, precum şi nota la ele a lui Pan Halippa.

În Rusia, în anii 1900–1903, domnea cea mai neagră reacţiune. Toate popoarele acestui stat colosal gemeau în lanţurile unui regim autocrat.

Viaţa acestui stat, în orice manifestaţiune a ei, a fost pusă sub supravegherea poliţiei şi a jandarmeriei, care îşi băteau joc de norod şi de toată ţara, oprind şi înăbuşind orice mişcare către lumină şi libertate.

Ca mijloace de stăpînire şi represiune, întrebuinţate de guvernul rusesc, erau: închisorile, tribunalele excepţionale, exilul, munca silnică şi spînzurătoarea.

În Basarabia domnea acelaşi regim poliţienesc, dar mai accentuat, care căuta să înăbuşe mişcările politice şi sociale şi mai ales orice tendinţă de manifestaţiune de mişcare naţională.

În cea mai grea situaţie se afla poporul moldovenesc, care nu avea nici carte, nici presă, nici şcoală şi nici biserică în limba lui natală. Ca dovadă a acestei situaţiuni este pătania celor ce au înfiinţat Pămîntenia basarabeană din Dorpat, Iuriev, din Liflanda.

Această pămîntenie s-a înfiinţat în toamna anului 1899, din iniţiativa unui grup de studenţi basarabeni, în frunte cu I. Pelivan şi V. Oatul care urmau la Dorpat studiile universitare.

La prima şedinţă, care a avut loc în locuinţa studentului Vasile Oatul, s-a hotărît organizarea acestei pămîntenii, iar la a doua şedinţă s-a discutat şi s-a votat statutul ei.

Organizaţia avea următoarele scopuri:

1. Propaganda politică în vederea distrugerii regimului ţarist şi a introducerii unui nou regim, pe baze politice şi sociale schimbate;

2. Propaganda naţională pentru redeşteptarea conştiinţei naţionale a poporului moldovenesc din Basarabia;

3. Solidaritatea morală a membrilor ei şi

4. Ajutorul mutual moral şi material.

Ca mijloace de propagandă, au fost preconizate: conferinţe, cărţi, broşuri, reviste, manifeste („letucie listki"), ziare ruse şi române.

Din organizaţia pămînteniei au făcut parte următorii studenţi basarabeni:

1. Ion Pelivan, *fiu de răzeş şi cîntăreţ la biserică.*

2. Vasile Oatul, *fiu de preot, ajuns profesor şi organizator al şcolilor minoritare din Caucaz.*

3. Gheorghe Chicu, *fiu de cîntăreţ de biserică, ajuns profesor de matematică la Liceul nr. 2 din Chişinău.*

Aceşti trei membri au făcut parte, pe rînd, din Organizaţia studenţească centrală, revoluţionară, numită „Soiuznîi Sovet".

4. Alexandru Oatul, *fiu de preot, frate cu Vasile Oatul, ajuns profesor de istorie şi director al Liceului nr. 2 Eminescu din Chişinău.*

5. Vasile Maho, *fiu de cîntăreţ de biserică, ajuns profesor de matematică şi director al Liceului „Vasile Lupu" din Orhei şi primar al oraşului Orhei.*

6. Nicolae Florov, *fiu de preot, ajuns profesor universitar la Facultatea Agricolă din Iaşi.*

7. Alexandru Poleanschi, *fiu de preot, ajuns judecător de şedinţă la Tribunalul Orhei.*

8. Alexandru Grişcov (Hrişcă), *fiu de preot, ajuns, după cît ştiu, profesor de istorie la Pinsk, guvernămîntul Minsk.*

9. Theodor Loghin, *fiu de preot, ajuns medic de plasă la Răspopeni judeţul Orhei, apoi la Floreşti judeţul Soroca şi în fine la Otaci, tot judeţul Soroca, mort în 1918 de tifos exantematic.*

10. Constantin Goian, *fiu de cîntăreţ de biserică, fost profesor de istorie şi director de liceu la Bălţi, decedat aici în 1919.*

11. Nicolae Ghinculov (Hâncu), *fiu de preot, ajuns judecător la Odesa.*

12. Grigorie Cemerinov, *fiu de cîntăreţ de biserică. Despre cariera şi peripeţiile vieţii lui nu pot da nici o informaţie.*

13. Nicolae Siminel, *fiu de preot, ajuns medic-şef al municipiului Chişinău.*

Toţi aceşti membri erau absolvenţi ai Seminarului Teologic din Chişinău şi veniseră la studii la Universitatea din Dorpat, căci în alte universităţi seminariştii nu erau admişi.

Pămînteniа basarabeană menţinea cele mai strînse legături cu organizaţiile studenţeşti revoluţionare din toată Rusia, prin reprezentanţii săi delegaţi de pămînтenie în „Soiuznîi Sovet", poreclit, pentru scopuri conspirative, „Simion Simionovici", care la rîndul său avea delegaţi în toate centrele studenţeşti din Rusia.

Pămînteniа basarabeană a luat parte la toate mişcările studenţeşti, asistînd la întrunirile generale ale studenţimii din Dorpat şi participînd la organizarea „obstrucţiilor" fizice şi chimice şi a demonstraţiilor de stradă.

Pămînteniа a luat parte la organizarea propagandei revoluţionare prin răspîndire de cărţi, reviste, broşuri, manifeste şi prin organizare de manifestări publice. Ea a fost factorul iniţial al mişcării naţionale din Basarabia. Prin grai viu, prin cărţi şi reviste, pămînteniа a contribuit în gradul cel mai mare la redeşteptarea naţională a păturii intelectuale moldoveneşti din Basarabia (preoţi, studenţi, învăţători etc.), care pînă atunci zăcea într-o stare de indiferentism complet.

Pămînteniа basarabeană a contribuit mult la deşteptarea spiritului de libertate între moldovenii basarabeni şi a dorinţei de a rupe lanţurile robiei ţariste, spre a ajunge la o viaţă mai luminată şi mai conştientă.

În acest scop, pămînteniа a avut legături strînse cu România, de unde primea reviste, ziare, cărţi şi îndrumări prieteneşti de la fraţii basarabeni, emigraţi acolo.

Legăturile acestea au fost întreţinute de membrii organizaţiei: Ion Pelivan, Gheorghe Chicu, Vasile Oatu şi Theodor Loghin.

Pămînteniа primea din România aproape regulat ziarele: „Apărarea Naţională", „Adevărul", „Universul"; revistele: „Albina" şi „Sămănătorul", precum şi multe cărţi de literatură şi istorie română.

Caracterul românesc al Pămînteniei basarabene se manifesta prin conferinţe din istoria şi literatura română, prin serate literare şi muzicale româneşti, prin dansuri şi cîntece naţionale, diriginţii corului moldovenesc fiind Nicolae Florov, Vasile Maho şi apoi Alexandru Grişcov.

După o urmărire de mai mult timp din partea agenţilor ohranei, precum şi în urma unei trădări din partea unui membru al organizaţiei centrale „Soiuznîi Sovet", Pămînteniа basarabeană a fost arestată de către jandarmeria din Dorpat, în ziua de 24 februarie 1902, la un ospăţ cu „blinele", organizat de conducerea pămînteniei, în casa doamnei Elena Ivanovna Teppan, profesoară de

limba germană şi franceză, cu ocazia ultimei zile a săptămînii albe („masleniţa").

Au fost arestaţi aproape toţi membrii pămînteniei, afară de Nicolae Florov şi de subsemnatul. Primul a lipsit de la ospăţ din cauza unei migrene grozave, dar subsemnatul am părăsit ospăţul cu o oră înainte de arestare; totuşi, am fost arestat, în aceeaşi noapte.

Lucrurile s-au petrecut aşa: Cînd mă înapoiam la locuinţa mea, pe care o ocupam împreună cu camaradul Gheorghe Chicu, am fost înşfăcat în stradă de doi jandarmi care mă aşteptau şi care m-au umflat pe sus şi m-au dus acasă, unde mi-au făcut întîi o percheziţie corporală şi apoi au cotrobăit toată locuinţa.

După ce a fost „scuturată" toată camera, ofiţerul de jandarmi a pus pe masă toate cărţile, scrisorile, caetele şi hîrtiile „suspecte" şi s-a aşezat să le examineze.

Între hîrtii se aflau şi registrele pămînteniei, în formă de caiete, fiindcă eu îndeplineam funcţia de casier şi secretar al organizaţiei.

La un moment potrivit, eu m-am apropiat de masă, cerînd ofiţerului voie să-mi fac o ţigară, şi împreună cu cutia cu tutun am ridicat încetişor de pe masă şi registrele, pe care le-am pus în buzunar.

Cînd după aceasta am fost dus la poliţie, m-am cerut „afară" şi am aruncat în closet toate registrele.

Astfel, am reuşit să distrug o parte din documentele cele mai compromiţătoare.

Subsemnatul am stat la închisoare numai 5 zile.

După ce mi s-a luat de două ori interogatoriul, rotmistrul de jandarmi – Pocroşinschi şi procurorul – Cartaşov m-au pus în libertate, pentru că: a) nu s-a găsit nimic compromiţător la locuinţa mea, cînd mi s-a făcut percheziţia şi b) pentru că n-am luat parte, după informaţia lor, la ospăţul pămînteniei, care, după afirmaţia jandarmeriei, a fost o „întrunire politică deghizată".

La interogatoriu, mi s-au pus o mulţime de întrebări, privitoare la organizaţia pămînteniei, la relaţiile cu alte organizaţii studenţeşti, precum şi cu emigranţii basarabeni din România.

La toate întrebările eu am răspuns, că „nu ştiu nimic".

În lunile aprilie, mai, iunie şi septembrie subsemnatul din nou am fost chemat la jandarmerie, care mi-a făcut încă o dată percheziţie la locuinţă.

De data aceasta mi s-au ridicat de la locuinţă toate cărţile româneşti, atît ale mele personale, cît şi ale pămînteniei, pe care le transportasem la mine de la locuinţa dlui Pelivan, ca să salvez biblioteca pămînteniei, ce se afla la d-sa.

Cînd am fost întrebat despre aceste cărţi, am răspuns că le-am comandat împreună cu Pelivan din România şi am adăugat că mă interesează numai cărţile de ştiinţă şi de literatură.

Am aflat, pe urmă, că aceste cărţi au fost trimise Poliţiei din Chişinău, „spre examinare şi raportare".

Membrilor Pămînteniei basarabene li s-au adus următoarele acuzaţiuni:

1) organizarea unei societăţi ilegale şi revoluţionare;

2) propaganda politică cu scop de a distruge regimul legal şi

3) separatismul moldovenesc.

Trebuie să adaog că, în iunie sau iulie 1902, au fost arestaţi la ei acasă, în Basarabia, şi studenţii basaraberi Alexandru Groapă şi Ştefan Usinevici, care urmau medicina la Universitatea din Bucureşti şi care au fost trimişi la Dorpat şi deţinuţi în puşcăria acestui oraş, împreună cu membrii pămînteniei noastre. Ei erau învinuiţi de a fi făcut parte, în mod indirect, din pămîntenia basarabeană şi de a-i fi furnizat „literatură nelegală".

Subsemnatul, după cum am spus mai sus, m-am ales numai cu cîteva zile de închisoare. Ceilalţi însă au suferit mai multe luni de zile. Vasile Maho şi Alexandru Poleanschi au stat cîte 5 luni. Costică Godan şi Gheorghe Chicu – circa 6 luni. Grişcov – circa 5 luni şi jumătate, Vasile Oatul – 7 luni, Pelivan, mai mult ca toţi, a stat circa 10 luni şi jumătate, fiind eliberat numai la jumătatea lui ianuarie 1903.

În tot timpul acesta, am întreţinut cu deţinuţii noştri cele mai strînse legături, comunicîndu-le în secret diferite ştiri, dîndu-le sfaturile necesare şi trimiţîndu-le haine, alimente, bani şi scrisori de la părinţi.

La eliberare, aproape toţi deţinuţii au găsit adăpost în locuinţa mea.

Un mic detaliu: după eliberarea lui Grişcov, care locuia împreună cu Pelivan, am căutat statutul pămînteniei, ascuns de Pelivan încă înainte de arestare, în podul casei unde locuia, şi găsindu-l l-am distrus.

Închisoarea, membrii pămînteniei şi-au făcut-o, parte în Dorpat, iar o parte în Venden.

După eliberare, Pelivan a fost exilat la Mezeni, Vasile Oatul la Pinega, iar Grişcov la Onepa, guvernămîntul Arhanghelsk. Restul membrilor pămînteniei au fost trimişi la urma lor acasă, sub supravegherea poliţiei.

Arestarea Pămînteniei basarabene a produs o impresie dureroasă asupra părinţilor, rudelor şi cunoştinţelor celor deţinuţi.

O parte din intelectualii Basarabiei, însă, au primit această veste cu o bucurie, ca un început al erei noi de libertate şi de trezire cetăţenească şi naţională.

* * *

Notă: – Ţin să adaog, la cele povestite de răposatul Alexandru Oatul, că spiritul naţionalist creat de Pămîntenia basarabeană printre studenţii originari din Basarabia l-am găsit destul de pronunţat şi în 1904, cînd subsemnatul am venit la Dorpat, ca să-mi fac studiile la Facultatea de Ştiinţe Naturale. Dintre membrii fondatori ai pămînteniei i-am găsit la Dorpat pe Vasile Mahu, Alexandru Grişcă, Nicolae Siminel, Teodor Loghin şi Alexandru Poleanschi, cu care am avut prilejuri destule ca să stau de vorbă despre Basarabia noastră. Dar mă întîlneam des, dacă nu chiar zilnic, cu Nicolae Bivol, Alexandru Groapă şi Pavel Grosu, care îmi dădeau de citit cărţi româneşti din biblioteca secretă a pămînteniei. Cărţile se păstrau, după cum ştiam, la studentul veterinar Teofilact Platonov, originar şi el din Basarabia, dar care, fiindcă era rus, putea să fie mai puţin bănuit de agenţii poliţiei ruseşti că ţine la el cărţi româneşti.

Din cele mai obişnuite manifestări ale moldovenismului nostru basarabean, pe vremea studenţiei mele la Dorpat, erau corurile noastre cu cîntece naţionale la seratele studenţeşti, apoi mesele colegiale cu mămăliguţă şi brînză de oi, pe care le căpătam din Basarabia. Corul nostru basarabean, de sub conducerea studentului hotinean Romanciuc, avea totdeauna un mare succes şi mi-aduc aminte că odată am fost invitaţi să cîntăm şi la Riga, unde cîntecele noastre moldoveneşti au produs o impresie formidabilă. Mai plănuiam să mergem cu corul nostru şi la Petersburg, dar pînă să obţinem aprobarea de organizare a concertului în capitala Rusiei, starea de spirite se tulburase aşa de mult în toată împărăţia, încît Universitatea de la Dorpat, ca şi alte şcoli superioare, a fost închisă şi noi, studenţii moldoveni, am hotărît să plecăm în Basarabia şi acolo să încercăm să organizăm mişcarea de dezrobire. Ne găseam, doar, în toiul revoluţiei din 1905 şi atmosfera în universitatea noastră nu mai era pentru studii paşnice. Se ţineau adunări studenţeşti pe facultăţi, pe culori politice, pe pămîntenii şi generale, care transformaseră universitatea într-un parlament, unde toate sălile de curs, toate laboratoarele şi sala mare festivă erau ocupate de dimineaţă pînă în seară de mitinguri. Profesorii care vroiau să ţină curs erau împiedicaţi prin obstrucţii de tot felul. Înainte de închidere, universitatea noastră a fost asediată mai multe zile de-a rîndul de armată şi poliţie.

În atmosfera aceasta a fost luată hotărîrea noastră, a studenţilor moldoveni de la Dorpat, de a ne înapoia în provincia natală şi de a ne pune pe lucru pentru dezrobirea neamului. Ajunşi în Chişinău, ne-am închiriat două camere pe strada Leovei (astăzi general Berthelot) nr. 88 şi, după mai multe consfătuiri, neam decis să scoatem un ziar moldovenesc, pe care l-am intitulat „Lumina". În fapt, n-am putut realiza nimic. Tipografiile au refuzat să ne tipărească ziarul, dacă nu aducem aprobare de la guvernator. Acesta, deşi i-am făcut cererea îndată, semnînd-o cel mai în vîrstă şi mai cu mijloace dintre noi – Nicolae Bivol, fiul preotului de la Ialoveni, nu s-a grăbit să ne-o aprobe, motivînd că legea presei îl obligă să cerceteze starea morală şi materială a editorului. Şi lucrurile s-au amînat.

Între timp, am aflat că mai este o înjghebare pentru scoaterea unui ziar moldovenesc. Din această înjghebare făceau parte Emanuil Gavriliţă, Ion Pelivan, Nicolae Popovschi, Vasile Harea şi Nicolae Florov. Mai tîrziu, cînd lucrurile au început să se discute în jurul programului ziarului şi echipei de colaboratori, am văzut că în dosul întregii înjghebări era Constantin Stere, venit de la Iaşi special, dar care nu putea figura pe faţă în acţiunea de organizare a unui ziar moldovenesc pentru Basarabia. C. Stere era un proscris şi venea la şedinţele noastre după ce se însera bine. Discuţiile au durat mai multe şedinţe şi ca rezultat a fost că grupul nostru studenţesc a aderat la înjghebarea lui Gavriliţă. În fapt, am colaborat la „Basarabia", care a început să apară la 24 mai 1906, numai subsemnatul, iar ceilalţi s-au cam ţinut în rezervă, Nicolae Bivol şi Pavel Grosu fiind de nuanţă social-democrată, pe cînd eu şi ceilalţi eram poporanişti.

Cu această notă am ţinut să completez amintirile lui Alexandru Oatu şi pot mărturisi că spiritul naţionalist al fondatorilor Pămînteniei basarabene la Dorpat s-a menţinut pînă la Unirea Basarabiei cu Patria. Afirmaţiunea aceasta o pot baza pe faptul că personal, cînd eram la studii la Iaşi, în anii 1908 şi 1912, am primit scrisori din Dorpat prin care mi s-au cerut cărţi, reviste şi jurnale româneşti şi apoi, din 1913, am avut abonaţi la revista şi ziarul „Cuvînt Moldovenesc" din Chişinău.

Dar despre Dorpat şi Pămîntenia basarabeană de acolo ar trebui să scrie şi alţi moldoveni care şi-au făcut studiile universitare în oraşul estonian Tartu de pe Embah, pe care ruşii l-au botezat Iuriev. Îi invităm să scrie. „Viaţa Basarabiei" le pune la dispoziţie paginile ei.*

PAN HALIPPA

*„Viaţa Basarabiei", 1943, februarie, p. 29–35.

Anatol PETRENCU

ADEVĂRUL DESPRE CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial a fost provocată de cele două regimuri totalitare din Europa – nazist şi sovietic. Regimul hitlerist a înaintat pretenţii teritoriale faţă de Polonia, aceasta fiind susţinută de Marea Britanie şi Franţa.

La 19 august 1939, în cadrul unei şedinţe secrete a conducerii U.R.S.S., dictatorul Iosif Stalin a expus argumentele în favoarea semnării unui tratat cu Germania nazistă. Mai mulţi istorici consideră această zi ca începutul real al celui de-al Doilea Război Mondial. La 23 august, la Moscova, ministrul de Externe german Joachim von Ribbentrop semnează cu omologul său sovietic, Veaceslav Molotov, Tratatul de neagresiune şi Protocolul adiţional secret, prin care cele două puteri împart între ele Europa de Est, şi Centrală.

La 1 septembrie 1939, Germania invadează Polonia; la 3 septembrie Marea Britanie şi Franţa declară război Germaniei; începe cel de-al Doilea Război Mondial. La 17 septembrie forţele militare ale U.R.S.S. invadează voievodatele de est ale Poloniei, iar la 28 septembrie Joachim von Ribbentrop semnează cu Veaceslav Molotov Tratatul despre prietenie şi frontieră, însoţit de cîteva protocoale secrete privind linia de demarcaţie între zonele de interes sovietic şi german şi colaborarea sovieto-germană în teritoriile cotropite. La 30 noiembrie 1939, U.R.S.S. începe războiul de cucerire a Finlandei cu scopul sovietizării acesteia, dar planurile Kremlinului eşuează. La 12 martie 1940, U.R.S.S. este nevoită să semneze cu Finlanda Tratatul de pace, prin care impune cedarea unor teritorii finlandeze, dar nu reuşeşte comunizarea Finlandei. U.R.S.S. suportă pierderi umane deosebit de mari şi este exclusă din Societatea Naţiunilor.

La 9 aprilie 1940, Germania invadează Danemarca, ocupînd-o fără lupte; începe bătălia pentru Norvegia. La 10 mai, trupele germane ocupă Belgia, Olanda, Luxemburgul şi Franţa. La doar cîteva zile de lupte capitulează armata olandeză, iar la 28 mai – şi cea belgiană. În timpul ofensivei trupelor germane în teritoriul francez, la 10 iunie, Italia declară război Marii Britanii şi Franţei. La 16 iunie Franţa cere armistiţiu, semnat la 22 iunie cu Germania şi la 24 iunie – cu Italia.

La doar patru zile de la semnarea armistiţiului Franţei cu Germania, după intense consultări cu Berlinul, U.R.S.S. înaintează României două note ultimative prin care cere evacuarea imediată a administraţiei şi Armatei române din Basarabia şi nordul Bucovinei. La 28 iunie trupele Amatei Roşii invadează nu numai pămînturile nominalizate, ci pun stăpînire şi pe Ţinutul Herţa, şi pe cîteva insule româneşti din Delta Dunării. Începe sovietizarea teritoriilor româneşti: nimicirea fizică a opozanţilor reali şi imaginari ai puterii

1 septembrie 1939. Invazia armatei naziste în Polonia

sovietice, deportări în masă a băştinaşilor în Siberia, naţionalizarea băncilor, întreprinderilor industriale, colectivizarea gospodăriilor agricole, rusificarea populaţiei etc.

De la 4 septembrie 1940, aviaţia germană începe bombardarea sistematică a Londrei şi a altor oraşe ale Marii Britanii. În toamna–iarna anului 1940 au avut loc lupte crîncene ale forţelor militare chineze împotriva ocupanţilor niponi; la 23 septembrie japonezii ocupă partea de nord a Indochinei.

În iulie–august 1940, trupele italiene luptă în nordul Africii, iar la 28 octombrie atacă Grecia. La 27 septembrie 1940, Germania, Italia şi Japonia au semnat Pactul tripartit, alianţă politico-militară, încheiată pe zece ani, la care au aderat şi alte state (Ungaria la 20 noiembrie, România la 23 noiembrie; Bulgaria la 1 martie 1941, Iugoslavia la 25 martie 1941 ş.a.).

În februarie 1941 trupele germane debarcă în nordul Africii, alăturîndu-se celor italiene; la 6 aprilie forţele militare ale Germaniei, Italiei şi Ungariei atacă Iugoslavia; trupele germane continuă ofensiva spre sud, invadînd Grecia şi oferind ajutor forţelor italiene.

La 13 aprilie, U.R.S.S. semnează cu Japonia Tratatul de neutralitate pe timp de zece ani; în opinia unor analişti militari, aceasta a fost cea de-a doua mare cotitură diplomatică din anii celui de-al Doilea Război Mondial (prima fiind Pactul Molotov–Ribbentrop).

La 22 iunie 1941, Germania atacă U.R.S.S., punînd în aplicare prevederile Planului „Barbarossa". În aceeaşi zi, Marea Britanie, iar la 24 iunie – S.U.A. s-au pronunţat pentru oferirea ajutorului U.R.S.S. Finlanda (la 25 iunie), Ungaria (la 27 iunie), Albania (la 29 iunie) declară război U.R.S.S. În aceeaşi lună, trupele japoneze ocupă sudul Indochinei.

La 14 august, S.U.A. şi Marea Britanie au semnat Carta Atlanticului, un document comun în care cele doua părţi au expus principiile generale ale războiului împotriva statelor agresoare.

La 1 decembrie 1941, Germania şi Italia declară război S.U.A.; la 6 decembrie Marea Britanie declară război Finlandei, Ungariei şi României. La 7 decembrie aviaţia japoneză scoate din uz flota americană a Pacificului, bombardînd baza aeronavală Pearl Harbor de pe insula Hawai; la 8 decembrie S.U.A., Marea Britanie, Australia, Canada şi aliaţii acestora declară război Japoniei; Canada şi Noua Zeelandă declară război României; încep operaţiunile militare în Oceanul Pacific. La 12 decembrie România declară război S.U.A.

La 1 ianuarie 1942, guvernele a 26 de state semnează Declaraţia Naţiunilor Unite – document oficial care a inclus ţările angajate în război cu una din statele Axei. În februarie–octombrie 1942 au loc bătălii pe toate teatrele de război; la 19 noiembrie începe contraofensiva trupelor sovietice la Stalingrad, iar la 22 noiembrie este încercuită Armata a VI-a germană.

Între 14 şi 24 ianuarie 1943, la Casablanca (Maroc), are loc o conferinţă a conducătorilor S.U.A. şi Marii Britanii, la care au fost examinate problemele privind acţiunile militare comune în anul 1943. A fost adoptat principiul ce urma a fi pus la baza tratativelor cu cele trei mari puteri ale Axei – Germania, Italia şi Japonia –, şi anume „capitularea necondiţionată". În opinia unor autori, acest principiu a dus la prelungirea războiului.

La 13 aprilie 1943, Germania declară că a descoperit la Katyn (lîngă Smolensk) cadavrele a peste 4 000 de ofiţeri polonezi masacraţi de NKVD în martie 1940. U.R.S.S. foloseşte acest prilej pentru a rupe relaţiile diplomatice cu guvernul polonez, aflat în exil la Londra. Între 19 aprilie şi 16 mai a avut loc insurecţia evreilor din ghetoul din Varşovia.

W. Churchill, F. Roosevelt şi I. Stalin la Conferinţa de la Ialta

La 3 septembrie 1943, Italia semnează armistiţiul cu Naţiunile Unite; la 19–30 octombrie acelaşi an, la Moscova, are loc Conferinţa miniştrilor Afacerilor Externe ai U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii, la care au fost luate un şir de decizii, inclusiv cea cu privire la constituirea O.N.U., viitorul Austriei, Italiei etc.

Între 28 noiembrie şi 1 decembrie 1943 şi-a desfăşurat lucrările Conferinţa de la Teheran a şefilor de stat şi de guvern ai S.U.A., U.R.S.S. şi Marii Britanii; „cei trei mari" au luat decizii importante privind deschiderea celui de-al doilea front în nordul Europei, viitorul Germaniei, frontierele Poloniei etc.

Primăvara anului 1944 – pe Frontul de Est forţele militare ale U.R.S.S. eliberează regiunile de vest ale ţării; la 6 iunie forţele aliate debarcă în Normandia (Operaţia „Overlord"), deschizînd cel de-al doilea front în Europa. Forţele militare americane eliberează teritorii aflate sub control japonez în Arhipelagul Mariane.

La 20 iulie 1944 are loc un atentat împotriva lui Adolf Hitler. La 1 august începe insurecţia locuitorilor Varşoviei; trupele sovietice, staţionate la periferia capitalei poloneze, nu intervin; la ordinul lui Hitler, oraşul este distrus.

La 23 august 1944, Casa Regală întreprinde o lovitură de stat prin care răstoarnă guvernul condus de Mareşalul Ion Antonescu; fără a semna armistiţiul, regele Mihai se angajează în război alături de Naţiunile Unite împotriva Germaniei şi Ungariei; în noaptea de 12 spre 13 septembrie, România semnează armistiţiul cu Naţiunile Unite, reprezentate de U.R.S.S.

Pentru a opri înaintarea Armatei Roşii în vestul Europei, între 9 şi 18 octombrie, la Moscova, au avut loc convorbiri între Winston Churchill şi Iosif Stalin, în urma cărora a fost semnat aşa-numitul „acord de procentaj".

Între 4 şi 11 februarie 1945, la Ialta, are loc Conferinţa „Celor trei mari". Au fost elaborate planurile de încheiere a războiului în Europa şi în Asia, fiind redactată Declaraţia despre Europa eliberată etc.

La 16 aprilie forţele militare sovietice încep ofensiva Berlinului; la 30 aprilie Hitler se sinucide; la 8/9 mai are loc capitularea necondiţionată a Germaniei.

Între 17 iulie şi 2 august 1945, la Potsdam, are loc cea de-a treia conferinţă a „Celor trei mari", la care au fost aprobate decizii privind Europa postbelică; statutul şi frontierele Germaniei; modul de percepere a contribuţiilor de război etc.

W. Churchill, H. Truman şi I. Stalin la Conferinţa de la Potsdam

Petre OTU

SFÎRŞITUL MARELUI RĂZBOI. NECUNOSCUTELE PĂCII

La 8 şi 9 mai 1945, prin actele de capitulare semnate de reprezentanţii celui de-al III-lea Reich, luau sfîrşit ostilităţile militare pe continentul european, începute în dimineaţa zilei de 1 septembrie 1939. Războiul a mai continuat, însă, cîteva luni, pînă la 2 septembrie 1945, cînd Japonia a fost nevoită să-şi recunoască înfrîngerea.

Cel de-al Doilea Război Mondial a durat şase ani şi o zi şi a provocat imense distrugeri materiale şi enorme pierderi umane. El a fost caracterizat în diferite moduri. Winston Churchill l-a numit în memoriile sale „războiul inutil", iar Henry Kissinger scria despre „cel mai amplu război terestru din istoria omenirii"[1]. Alţi specialişti l-au apreciat drept un război civil european. Nu puţini istorici vorbesc de un „război de treizeci de ani" al secolului al XX-lea, anii 1939–1945 fiind episodul al doilea al acestui conflict, primul desfăşurîndu-se în perioada 1914–1918.

Indiferent de modul cum este privit cel de-al Doilea Război Mondial, el a modificat radical distribuţia puterii pe glob, sau – ca să folosim un termen foarte uzitat în ultimul timp – situaţia geopolitică geostrategică a lumii.

În momentul încetării operaţiilor, continentul european era în ruină, existînd, în acelaşi timp, şi un vid politic. Teritoriul german era ocupat de forţele americane, engleze şi sovietice, şi nici o ţară europeană nu mai reprezenta o forţă semnificativă. Singură Marea Britanie, cu imensul ei imperiu colonial, era intactă. Cei şase ani de conflict o sleiseră însă, astfel că lucidul şi pragmaticul său prim-ministru, Winston Churchill, era nevoit să accepte o postură secundară.

Fiecare dintre cele trei puteri – S.U.A., Marea Britanie şi Uniunea Sovietică – aveau propriile planuri de organizare postbelică a lumii, dar, cu toate acestea, arhitectura politico-teritorială era departe de a fi definitivată.

În timpul războiului, Coaliţia Naţiunilor Unite a pus pe primul plan necesităţile militare, eforturile fiind îndreptate spre organizarea forţelor şi cîştigarea războiului, care începuse ca un conflict european şi ajunsese să se mondializeze. În anii 1939–1941, Germania s-a aflat într-o permanentă ofensivă, cucerind rînd pe rînd Polonia, Danemarca, Norvegia, Belgia, Olanda, Franţa, Iugoslavia, Grecia. Concomitent, alte ţări au intrat din varii motive în orbita Germaniei, astfel că ea a ajuns să domine continentul european.

Totodată, la 27 septembrie 1940 s-a constituit Pactul Tripartit, în care au intrat Germania, Italia şi Japonia, cunoscut în istoriografie şi sub sintagma axa Berlin–Roma–Tokyo[2].

Două evenimente de mare importanţă au schimbat, însă, fizionomia conflictului, determinînd mondializarea lui. Primul dintre ele a fost atacul Germaniei asupra Uniunii Sovietice, declarat în dimineaţa zilei de 22 iunie 1941. Pînă atunci cele două mai puteri totalitare fuseseră foarte bune aliate, ele împărţindu-şi sferele de influenţă pe continentul european, prin celebrul pact Ribbentrop–Molotov, de la 23 august 1939, acord care a precipitat izbucnirea războiului.

Relaţiile dintre cele două state s-au înrăutăţit treptat, momentul de ruptură fiind vizita lui Veaceslav Molotov la Berlin (noiembrie 1940). Stalin a dorit să forţeze o nouă înţelegere cu Führer-ul, un obiectiv central fiind Balcanii, dar acesta a refuzat.

Nemulţumit profund de ambiţiile partenerului său, Adolf Hitler a luat decizia atacării Uniunii Sovietice[3]. Ca odinioară Napoleon, în 1812, el s-a găsit în faţa unei „dileme geopolitice". Aflat în conflict cu o mare putere maritimă, Marea Britanie, pe care nu reuşise să o învingă, Führer-ul s-a aflat şi sub presiunea enormă a Uniunii Sovietice, mare putere „terestră". Ca şi Napoleon, Hitler a tranşat „dilema", hotărînd să atace Uniunea Sovietică, pentru a intra în posesia acelei „zone pivot", după cum a fost denumită de geograful englez H.J. Mackinder. Stăpîn pe blocul continental euroasiatic, cu toate facilităţile ce decurgeau dintr-o asemenea postură, Hitler spera să învingă „imperiul mărilor" şi să ajungă la dominaţia mondială.

Declanşarea conflictului germano-sovietic a accelerat formarea Coaliţiei Naţiunilor Unite, bazele acesteia fiind puse la întîlnirea dintre preşedintele S.U.A., Franclin D. Roosevelt, şi primul-ministru al Marii Britanii, Winston Churchill, în insulele Newfoundland din Oceanul Atlantic[4]. La 24 septembrie 1941, Uniunea Sovietică şi-a dat acordul la Carta Atlanticului, adoptată de cei doi lideri, american şi britanic, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1942.

Un al doilea eveniment care a dus la mondializarea conflictului a fost atacul corpului expediţionar japonez asupra bazei americane Pearl Harbor de pe insula Hawaii (7 decembrie 1941). Confruntate cu o agresiune asupra propriului teritoriu, S.U.A. au intrat în război. La 11 decembrie 1941, într-o şedinţă a Reichstagului, Hitler a declarat război S.U.A., sperînd, probabil, ca Japonia, la rîndul ei, să înceapă ostilităţile împotriva Uniunii Sovietice. Guvernul japonez a rămas însă fidel tratatului de neutralitate încheiat cu Sovietele la 13 aprilie 1941.

La nivelul celor două coaliţii aflate în luptă s-a creat astfel o situaţie atipică – Germania se afla în conflict cu toate marile puteri ale Naţiunilor Unite, în timp ce Japonia avea propriul său război. Beneficiară a fost, în cele din urmă, Uniunea Sovietică, deoarece a putut să-şi concentreze efortul exclusiv asupra Germaniei şi a aliaţilor ei. La sfîrşitul conflagraţiei, conducerea sovietică, în frunte cu Stalin, nu a avut nici un fel de scrupul de a ataca Japonia, la solicitarea americanilor.

Desfăşurarea războiului este prea bine cunoscută, existînd la dispoziţie o literatură enormă. Înfrîntă la „porţile" Moscovei (1941), la Stalingrad (1942–1943) şi la Kursk (1943), armata germană a pierdut iniţiativa strategică pe Frontul de Est. Reculul pe acest teatru de operaţii a fost dublat de înfrîngeri pe ţărmul nord-african (1942–1943) şi în Peninsula Italică.

La 6 iunie 1944 s-a deschis şi al doilea front în Europa, prin debarcarea unei impresionante forţe aliate pe coastele normande[5].

În Asia şi Oceanul Pacific, bătălia de la Midway (26 mai–6 iunie 1942) a determinat trecerea iniţiativei strategice de partea americanilor, care au reuşit în următorii ani să restrîngă considerabil „sfera de coprosperitate" a Japoniei.

Succesele pe cîmpul de luptă au determinat amplificarea discuţiilor între liderii Coaliţiei Naţiunilor Unite privind organizarea postbelică a lumii. Fapt foarte interesant, aceste discuţii au început foarte devreme, respectiv la sfîrşitul anului 1941, cu prilejul vizitei lui Anthony Eden, ministrul de Externe britanic, la Moscova (16–20 decembrie 1941).

Deşi se afla într-o situaţie militară extrem de dificilă, cu duşmanul la porţile capitalei, Stalin a schiţat, în faţa demnitarului britanic, planuri postbelice. El dorea păstrarea achiziţiilor teritoriale realizate prin tîrgul cu Hitler, deplasarea graniţelor Poloniei către vest (deşi, în problema poloneză, liderul de la Kremlin era dispus spre o anumită flexibilitate), recuperarea Ţărilor Baltice, executarea unei anumite influenţe în statele de la graniţele sale vestice. De asemenea, s-a căzut de acord şi asupra principiului dezmembrării teritoriale a Germaniei şi a reparaţiilor de război. Uniunea Sovietică urma să sprijine Marea Britanie, în eventualitatea că aceasta ar fi dorit să instaleze baze pe continent (Franţa, Belgia, Olanda, Norvegia şi Danemarca). Ministrul de Externe britanic nu s-a angajat formal în această direcţie, lăsînd problema deschisă. Şi-a luat angajamentul, însă, de a aduce la cunoştinţa lui Churchill şi Roosevelt cererile sovietice.

Solicitările lui Stalin reprezentau, fără îndoială, o încălcare evidentă a principiilor generoase ale Cartei Atlanticului, la care Uniunea Sovietică aderase în urmă cu două luni. Liderul de la Kremlin a stăruit în planul său de a obţine acceptul partenerilor occidentali pentru intenţiile sale postbelice şi l-a trimis pe Veaceslav Molotov în vizită la Londra (aprilie 1942). De data aceasta, pretenţiile sovietice au sporit, U.R.S.S. solicitînd pacte de asistenţă mutuală cu România şi Finlanda.

De reţinut este că Stalin s-a adresat, pentru realizarea planurilor sale, mai întîi Marii Britanii, mai dispusă la dialog decît partea americană. Şi aceasta deoarece Franclin D. Roosevelt a respins din start orice discuţie referitoare la aranjamente politico-teritoriale pînă ce războiul nu va lua sfîrşit. El nu era de acord nici cu ideea echilibrului de putere, principiu pe care diplomaţia europeană l-a practicat, începînd cu pacea din Westfalia, ce punea capăt Războiului de treizeci de ani (1618–1648).

Preşedintele american aprecia că Hitler şi regimul său reprezentau, într-adevăr, cel mai mare pericol pentru securitatea intereselor S.U.A., fiind dispus să lupte pînă la înfrîngerea lor definitivă. Dar Roosevelt nu dorea să cauţioneze un viitor sistem politic pe continentul european, bazat pe echilibrul puterii, repudiat şi de preşedintele Woodrow Wilson la sfîrşitul primei conflagraţii mondiale. Roosevelt nu agrea, de asemenea, nici menţinerea soldaţilor americani pe pămînt european.

Pe acest tărîm, concepţia americană venea în contradicţie cu planurile britanice, în special cele ale lui Winston Churchill, care lua în calcul reconstituirea Europei pe baza principiului echilibrului puterii. Aceasta însemna însă, în mod implicit, ca Marea Britanie să-şi conserve poziţiile, iar Franţa şi Germania să se refacă, pentru a redeveni actori importanţi ai continentului.

La sfîrşitul lunii mai 1942, ministrul de Externe sovietic s-a deplasat la Washington, prilej cu care a discutat poziţia americană asupra războiului şi a păcii. Liderul de la Casa Albă preconiza, în esenţă, revenirea la proiectul de securitate colectivă iniţiat de preşedintele Woodrow Wilson, ca o alternativă viabilă la conceptul de echilibru al puterii. În plus, Roosevelt propunea înfiinţarea unui consiliu de administraţie internaţional pentru fostele colonii, invitînd Uniunea Sovietică să facă parte din acest organism.

Soluţia pe care Roosevelt o imagina pentru asigurarea stabilităţii internaţionale, după încheierea războiului, era constituirea unui directorat, care să regleze afacerile mondiale, să asigure pacea şi să prevină izbucnirea unui nou război, ale cărui proporţii puteau fi chiar mai mari decît ale celui aflat în curs de desfăşurare. „Cei patru poliţişti", cum a mai fost cunoscut acest plan, urmau a fi: S.U.A., Marea Britanie, U.R.S.S. şi China. Ideea unui directorat, pentru eliminarea tradiţionalei anarhii din relaţiile internaţionale, nu era nouă. Ea poate fi regăsită şi în reglementările adoptate de Congresul de la Viena (1815), care au dus la constituirea Sfintei Alianţe.

7 mai 1945. Întîlnirea la Elba

În perioada interbelică, respectiv în 1933, a existat, de asemenea, o iniţiativă de înfiinţare a unui directorat compus din Marea Britanie, Franţa, Germania şi Italia, care urma să gestioneze afacerile europene. Ulterior, la Conferinţa de la München (28–29 septembrie 1938), acest directorat a şi funcţionat în fapt. Decizia luată în capitala bavareză, de dezmembrare a statului cehoslovac, a fost una funestă, ea dînd o lovitură securităţii europene şi statu quo-ului politic şi teritorial instituit de Conferinţa de Pace de la Paris (1919).

Marea Britanie, dornică să-şi conserve imperiul colonial, dar şi statura internaţională, se găsea într-o poziţie de mijloc. Înaintarea Armatei Roşii aducea cu sine pericolul pierderii poziţiilor într-o serie de regiuni unde Marea Britanie avea tradiţional o mare influenţă (Grecia, Polonia, România etc.). Practic, întreaga Europă Răsăriteană se profila a intra sub controlul Uniunii Sovietice. De altfel, Stalin, într-o convorbire cu liderii comunişti iugoslavi, a explicat limpede ce însemna prezenţa forţelor sovietice într-o regiune. „În războiul acesta nu este la fel ca în cel trecut, ci cel care ocupă un teritoriu îşi impune şi sistemul său social. Fiecare îşi impune sistemul acolo unde ajunge armata sa. Altfel nici nu poate fi"[6].

Venind parcă în continuarea acestei aprecieri, H.J. Mackinder aprecia: „Dacă Uniunea Sovietică iese din război cucerind Germania, ea se va clasa drept prima putere terestră a lumii. Ea va fi astfel şi pentru că poziţia sa defensivă este cea mai puternică. Heartland-ul (ţara inimă – *n.n.*) reprezintă cea mai mare fortăreaţă naturală a lumii. Pentru prima dată în istorie, această fortăreaţă are o garnizoană suficientă ca efectiv şi în ceea ce priveşte calitatea"[7].

De remarcat că geopoliticianul englez avansa ideea constituirii comunităţii nord-atlantice, avînd ca

nucleu binomul S.U.A.–Marea Britanie, capabilă să opună o forță credibilă creșterii puterii Uniunii Sovietice și opririi expansiunii sale.

Unul dintre cele mai importante momente din istoria Marii Alianțe a fost Conferința de la Teheran (28 noiembrie–1 decembrie 1943). Era prima întîlnire a celor trei lideri Franclin D. Roosevelt, Iosif V. Stalin și Winston Churchill, iar deciziile adoptate au influențat atît fizionomia războiului, cît și configurația lumii de după război.

S-a hotărît deschiderea celui de-al doilea front în Europa, prin debarcarea unui corp expediționar aliat în Franța, ceea ce a dus la decesul planului lui Churchill de deschidere a acestuia în Balcani („Săritura de pisică"). Uniunea Sovietică avea căile deschise pentru a-și institui controlul în sud-estul și centrul continentului. La 6 iunie forțele anglo-americane au declanșat operația „Overlord", de debarcare pe plajele normande, iar la 15 august a început operația „Anvil-Dragoon", în sudul Franței.

În timp ce anglo-americanii luptau în vestul continentului și în Italia, Armata Roșie înainta vertiginos în centrul și sud-estul continentului, ea fiind pe teritoriile României, Bulgariei, Ungariei și Poloniei. Cu forțele sovietice în regiunea Dunării mijlocii și în sudul Balcanilor, britanicii trebuiau să găsească mijloace pentru ca Uniunea Sovietică să nu ajungă la Mediterana Orientală și să întrerupă astfel comunicațiile atît de importante pentru Imperiul britanic. Astfel, la 9 octombrie 1944, la Moscova, are loc o întîlnire între Winston Churcill și Iosif Stalin, în cadrul căreia s-a ajuns la celebrul „acord al procentajelor", foarte amplu tratat în istoriografie[8]. În calitate de solicitant, primul-ministru britanic a trebuit să facă importante concesii, cedînd România și Bulgaria, dar primind în schimb Grecia, un obiectiv fundamental pentru Marea Britanie. Dincolo de aspectul moral al acestei înțelegeri, puțin important în practica relațiilor internaționale, ea avea temeiuri geopolitice importante. Marea Britanie dorea menținerea hegemoniei în Marea Egee, cedînd Uniunii Sovietice supremația în Marea Neagră.

Conferința de la Ialta (4–11 februarie 1945) a marcat un nou pas în reglementarea problemelor păcii. Roosevelt și Churchill au acceptat frontierele din 1941 ale Uniunii Sovietice, respectiv toate achizițiile teritoriale convenite de Stalin cu Hitler. Chestiunea poloneză era cea mai importantă, deoarece motivul intrării Marii Britanii în război a fost tocmai menținerea integrității statului polonez. Frontierele sale au fost împinse spre vest, pînă pe linia Oder–Neisse. S-a acceptat dezmembrarea Germaniei, pentru a distruge focarul de război din centrul continentului. Stalin a fost de acord cu solicitarea americanilor de a participa la ofensiva împotriva Japoniei, în schimbul unor concesii teritoriale foarte importante, care vor face din Uniunea Sovietică un actor important în Asia.

* * *

Declarația privind Europa conținea un set de principii generoase, care vor fi grosolan încălcate în următoarele luni de către Stalin.

La 12 aprilie 1945 a încetat din viață președintele S.U.A., Franclin D. Roosevelt, iar planurile americane privind organizarea postbelică a lumii au cunoscut schimbări semnificative. Noul președinte, Harry Truman, s-a aflat în fața unei realități pe care Casa Albă încercase să o transfere după finalizarea ostilităților. Uniunea Sovietică se găsea în Europa Centrală, Germania era practic învinsă, iar pe continentul european exista un vid de putere ce se cerea umplut. Această acțiune, al cărei început poate fi localizat odată cu sfîrșitul ostilităților, a dus, însă, în următorii ani la dezintegrarea Marii Alianțe din timpul războiului și la declanșarea unei confruntări atipice, denumită în istoriografie „războiul rece".

* * *

La finalul războiului, fiecare dintre cei trei mari aliați trăia un sentiment de frustrare. În timpul Conferinței de la Postdam (17 iulie–2 august 1945), Marea Britanie s-a arătat nemulțumită, fiindcă, deși era singura care purtase războiul de la început, se vedea la sfîrșitul lui într-o postură secundară, în pericol de a-și pierde și coloniile. Liderii britanici, desigur, aveau de ce să mediteze la faptul că numai rezistența înverșunată a Marii Britanii din anii 1940–1941 (momentul cel mai spectaculos fiind „bătălia Angliei") și refuzul constant de a încheia o pace de compromis cu Germania (a se vedea episodul Hess, nici pînă astăzi lămurit în totalitate) au permis ca S.U.A. și U.R.S.S. să aibă cuvîntul hotărîtor la sfîrșitul conflictului.

S.U.A. își vedeau și ele năruite speranțele de a construi un sistem al securității colective, bazat pe idealul wilsonian. De asemenea, ele erau obligate, în pofida intențiilor inițiale, să mențină un masiv contingent pe continentul european și să se implice activ la stabilizarea situației. În Asia, după ce au înfrînt

Japonia, S.U.A. s-au trezit pe neașteptate cu un competitor puternic și cu o extindere semnificativă a influenței comuniste în regiune.

Deși contribuise substanțial la înfrîngerea Germaniei și realizase o înaintare semnificativă pe continentul european, ajungînd la cîteva sute de kilometri de Canalul Mînecii, Uniunea Sovietică avea și ea motive de nemulțumire. Stalin nu a participat la marea paradă consacrată victoriei, fapt interpretat de Victor Suvorov, ca dovadă că liderul de la Kremlin nu era deplin satisfăcut de cît obținuse în război. El dorea, probabil, „înroșirea" întregii lumi, sau măcar a continentului european.

Deoarece acest obiectiv nu fusese atins, a doua zi după victorie, generic vorbind, dorea să obțină din partea partenerilor de alianță, cel puțin, controlul total al regiunilor cucerite de Armata Roșie. Intenția lui de a depăși cadrul înțelegerilor, implicite sau explicite, cu aliații occidentali, a provocat ruperea Marii Alianțe din cadrul războiului.

La finalul conflagrației s-a repetat situația de la începuturile sale, cînd liderul de la Kremlin a depășit acordul bilateral cu Germania (cazul Bucovinei), iar intențiile sale de expansiune au determinat reacția lui Hitler.

Teama reciprocă față de intențiile și acțiunile celuilalt a caracterizat și sfîrșitul conflagrației mondiale, fapt ce a dus la declanșarea „războiului rece".

S.U.A. și aliații ei occidentali au apreciat că Uniunea Sovietică are intenția de a trece dincolo de ceea ce țările occidentale acceptaseră, implicit sau explicit, și se temeau că partidele comuniste din vestul continentului (din Franța, Italia), sprijinite de Moscova, vor prelua puterea.

La rîndul ei, Uniunea Sovietică aprecia că țările occidentale au intenția de a trece la o agresiune împotriva „patriei comunismului", mai ales că S.U.A. dețineau monopolul armei nucleare. În plus, americanii, dar și ceilalți occidentali, încurajau „reacțiunea" în țările care intraseră în sfera de influență sovietică. Așadar, „războiul rece" este rezultatul direct și poate cel mai important al celei de-a doua conflagrații.

Tot în rîndul consecințelor majore se înscria și dispariția imperiilor coloniale. Dacă Primul Război Mondial a adus cu sine destrămarea imperiilor europene (Austro-Ungar, Rus, German, Otoman), al Doilea Război Mondial a accentuat dispariția imperiilor europenilor pe continentele african și asiatic. Desigur, procesul a durat cîteva decenii, dar era evident, în 1945, că ele intraseră pe un trend dizolvant.

Și din punct de vedere geopolitic, al Doilea Război Mondial a definitivat un proces care a început în timpul celei dintîi conflagrații (1914–1918). Continentul european a încetat să mai aibă rolul de conducător al destinelor lumii, dobîndit odată cu marile descoperiri geografice. Europa a devenit, în schimb, locul efectiv de desfășurare a unei competiții globale purtate de cele două superputeri extraeuropene, S.U.A. și U.R.S.S. Acestea au înțeles că deținerea controlului geostrategic asupra continentului european ar însemna și posibilitatea asigurării controlului politic asupra Europei, fapt ce ar aduce, implicit, și supremația mondială. În fond, a doua conflagrație mondială și „războiul rece", chiar și perioada post „războiul rece", au avut drept una din trăsăturile principale – bătălia pentru Eurasia[9].

H.G. Wells scria, după încheierea Primului Război Mondial, despre marele efort de reconstrucție a lumii, cu referire directă la sarcina de reconfigurare politico-teritorială și de asigurare a securității internaționale. Faptul că al Doilea Război Mondial s-a încheiat fără un tratat de pace între principalii beligeranți, ci doar cu țările satelite ale Germaniei (Paris, 1946–1947) și cu o acerbă competiție între foștii aliați, a blocat dezbaterea de idei în această privință. Ea a fost reluată după încheierea „războiului rece", dar în condiții schimbate. Uniunea Sovietică, unul dintre cei doi mari învingători în al Doilea Război Mondial, nu mai există, iar Rusia, principala succesoare, a avut dificultăți în a rămîne un actor important pe arena internațională.

Cele două țări învinse, Germania (care s-a și reunificat în anul 1990) și Japonia, sînt mari puteri cu o economie înfloritoare, beneficiind de o democrație funcțională.

Cît privește S.U.A., reprezentînd singura superputere, ele încearcă să edifice un sistem al securității mondiale, care să integreze valorile, tradițiile și interesele americane cu noile realități și provocări apărute, cu deosebire, la începutul secolului al XXI-lea.

La șase decenii de la încheierea sa, situația lumii este în foarte mare măsură schimbată, dar al Doilea Război Mondial rămîne un eveniment de referință în istoria omenirii, peste ale cărei lecții, nu de puține ori dureroase și tragice, n-ar trebui să trecem prea ușor.

Even if the world s situation today is deeply altered, after six decades from its termination, the Second World War is still an extremely significant event of the international history. It radically changed the geopolitical and geostrategic landscape of the whole world. The Central and South-Eastern Europe became part of the Soviet sphere of domination and also the process of the colonial empires disintegration started. In Europe, there was a power vacuum and the Americans kept their troops on the continent, fearing that the Communist parties of France and Italy, backed by Moscow, would take the power and favor the migration of these countries into the USSR s sphere of influence.

Europe gave up its role of world transformation leader, in fact it turned into an arena for a terrible competition between the two extra-European superpowers: USA and USSR.

The Cold War is the direct and may be the most important outcome of the Second World War.

NOTE

[1]Henry Kissinger, *Diplomaţie*, ediţia a II/a, Bucureşti, 2002, p. 347.

[2]Alexandru Vianu, Constantin Buşe, Sorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relaţii internaţionale în Acte şi Documente*, vol. II, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976, p. 68. A se vedea şi Arhivele Naţionale Istorice Centrale, fond *Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Cabinet militar Ion Antonescu*, dosar nr. 24/1943, f. 3–5.

[3]Adolf Hitler, *Directives de guerre*, Paris, Arthand, 1965, p. 76–77.

[4]Winston Churchill, *Al doilea război mondial*, vol. 2, Editura „Saeculum I.O.", Bucureşti, 1996, p. 22–23.

[5]Dwight D. Eisenhower, *Cruciadă în Europa*, Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 92–93; Winston Churchill, *op. cit.*, vol. 2, p. 92–98.

[6]Milovan Djilas, *Întîlniri cu Stalin*, Editura „Europa", Craiova, f.a., p. 74–75.

[7]Apud Sergiu Tamaş, *Geopolitica*, Editura „Noua Alternativă", Bucureşti, 1995, p. 77 (articolul lui Mackinder se numeşte „The Round World and the Winning of the Peace" şi a fost scris în 1943).

[8]Winston Churchill, *op. cit.*, vol. 2, p. 381–382.

[9]Zbigniew Brzezinski, *Europa Centrală şi de Est în ciclonul tranziţiei*, Editura „Diogene", Bucureşti, 1995, p. 157.

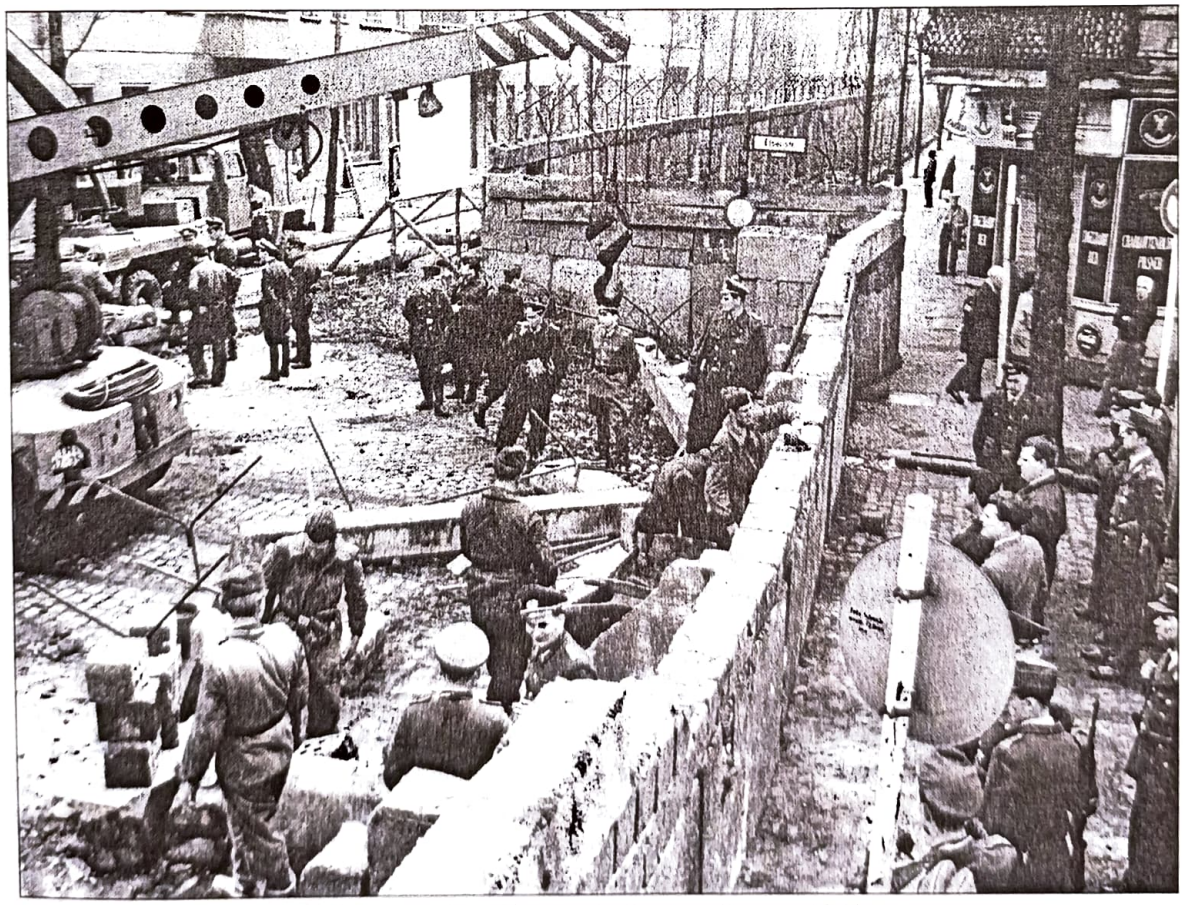

Construcţia zidului din Berlin. August 1961

Gheorghe VARTIC

ARMATA ROMÂNĂ ÎN FAZA FINALĂ A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Cea mai mare conflagraţie militară a secolului al XX-lea, de la a cărei încheiere se împlinesc anul acesta 60 de ani, a angrenat în vîltoarea sa şi Armata română, care a luat parte la operaţiile militare de la 22 iunie 1941 pînă la 9 mai 1945, însumînd 1 417 zile (1 158 zile pe Frontul de Est şi 259 zile pe Frontul de Vest). Angajată într-un război de coaliţie, Armata română a acţionat sub comandament naţional doar 104 zile: de la 22 iunie pînă la 26 iulie 1941 în operaţiile de eliberare a Basarabiei şi a nordului Bucovinei; de la 14 august pînă la 16 octombrie 1941 în luptele pentru cucerirea Odesei şi de la 23 august pînă la 7 septembrie 1944, cînd s-a desprins de dispozitivele militare germane, le-a neutralizat şi a executat operaţia strategică de acoperire a frontierelor. În cea mai mare parte a confruntărilor, organismul militar românesc a fost încadrat în dispozitivele Wehrmacht-ului (1 069 zile) pentru ca în faza finală a războiului, de la 7 septembrie 1944 pînă la 9 mai 1945, să ajungă în organica Frontului 2 ucrainean.

Prin actul de la 23 august 1944, înfăptuit de regele Mihai I, în colaborare cu reprezentanţii armatei şi ai partidelor politice aflate în opoziţie, România şi armata sa s-au desprins de Axă şi s-au alăturat Coaliţiei Naţiunilor Unite, participînd la operaţiile finale ale conflagraţiei. A fost o soluţie salvatoare a statului român, sufocat de bombardamentele anglo-americane, măcinat de prăbuşirea moralului armatei, aflată în retragere după trei ani de război pustiitor, ca şi de deprecierea stării de spirit a populaţiei, ameninţat de declanşarea ofensivei Iaşi–Chişinău, la 20 august 1944, care putea aduce ocuparea ţării de către trupele sovietice şi instaurarea la putere a unui guvern impus exclusiv de comunişti sprijiniţi de Moscova.

Încercările disperate ale mareşalului Ion Antonescu de a organiza o rezistenţă pe aliniamentul fortificat Focşani–Nămoloasa–Brăila aveau şanse minime de izbîndă, pentru că Frontul româno-german din Moldova fusese rupt pe o lungime de cca 140 km, de la vest de Paşcani pînă la nord-vest de Chişinău, coloanele sovietice ale Frontului 2 ucrainean se apropiau de Bîrlad, iar şase divizii ale Armatei române situate între Iaşi, Chişinău şi limanul Nistrului înregistraseră mari pierderi şi erau în mare parte încercuite de trupele sovietice. În aceste condiţii se impunea adoptarea unor soluţii politico-militare urgente în măsură să asigure existenţa statului român.

* * *

Prin actul de la 23 august 1944, România s-a raliat Naţiunilor Unite şi a pus imediat la dispoziţia Aliaţilor un important potenţial militar, constituit din peste 700 000 de militari mobilizaţi, încadraţi în comandamente, mari unităţi, unităţi şi formaţiuni dislocate înapoia dispozitivului de luptă din Moldova. Situaţia concretă a Armatei române se prezenta astfel:

- **Armata 3**, comandată de generalul Petre Dumitrescu, se găsea cu Corpul 3 armată (diviziile 2, 15 infanterie şi Comandamentul 110 infanterie) în contact direct cu trupele sovietice aflate în ofensivă în sudul Basarabiei. În fîşia de acţiune a Armatei 3 se mai

aflau diviziile 21 infanterie şi 4 munte, subordonate temporar Corpului 29 armată german, precum şi Divizia 14 infanterie încadrată în Corpul 7 Armată german. În rezervă era Divizia 1 cavalerie.

- **Armata 4**, comandată de generalul Ilie Ştefleа, avea în subordine corpurile 1, 4, 5, 6 şi 7 armată, totalizînd 14 divizii. O parte din aceste forţe se găseau în retragere spre Bacău, iar altă parte – în apărare în zonele Roman, Tîrgu Neamţ, Cîmpulung Moldovenesc.

- **Armata 1**, comandată de generalul Nicolae Macici, era constituită din Corpul de Munte, Corpul de Cavalerie, Comandamentul trupelor motomecanizate, şcoli militare, centre de instrucţie, batalioane fixe etc., dislocate în sudul Transilvaniei, în Crişana, Banat, Oltenia şi Muntenia.

- **Aeronautica**, constituită din **aviaţie** (58 de escadrile, care executau misiuni de sprijin al acţiunilor trupelor româno-germane, şi trei regiuni aeriene în interior, însumînd peste 37 000 oameni, 508 avioane de luptă şi 1 131 avioane de şcoală şi antrenament) şi **artilerie antiaeriană** organizată în patru brigăzi, totalizînd zece regimente cu 36 471 oameni şi 1 300 guri de foc de diferite calibre.

- **Marina regală** avea în compunere Comandamentul Forţelor Navale cu 34 de nave (distrugătoare, canoniere, vase militare), Comandamentul Forţelor Fluviale cu 37 nave de luptă (monitoare, vedete fluviale, remorchere, şalupe) şi Comandamentul Litoralului Maritim şi Fluvial, însumînd aproape 9 500 de oameni.

România a pus la dispoziţia aliaţilor, imediat şi fără nici o condiţie, un potenţial militar echivalent cu 8,5% din populaţia ţării, totalitatea organismului militar cu o conducere centralizată şi cu structuri bine definite, însumînd 50 de divizii operative şi de instruire; 71 escadrile de aviaţie cu 1 646 avioane, din care 508 de luptă; 71 de nave de război fluviale şi maritime.

Efectivele totale angajate în luptă de Armata română după 23 august 1944 au fost de 535 536 militari, ceea ce situează România în rîndul statelor cu valorile cele mai ridicate ale potenţialului militar angajat în coaliţia antihitleristă.

* * *

Cea mai dramatică operaţiune, cu consecinţe globale şi ireversibile, a fost executată de Armata română între 23/24 august şi 7 septembrie 1944, sub comanda exclusivă a Marelui Stat Major Român, prin care s-au realizat:

- desprinderea, fără confruntare directă, din dispozitivele de luptă ale Wehrmacht-ului;

- neutralizarea şi dezarmarea unităţilor germane aflate în România;

- stabilirea legăturii cu unităţile Armatei Roşii în condiţiile în care din noaptea de 23/24 august 1944 toate operaţiunile împotriva trupelor sovietice au încetat;

- asigurarea controlului asupra teritoriului român, concomitent cu stăvilirea atacurilor trupelor germano-ungare în încercarea lor de a înainta pe linia Carpaţilor.

Între 23 şi 31 august 1944, Armata română a eliberat părţile centrale şi sudice ale ţării, executînd una din cele mai eficiente operaţii întreprinse de forţele aliate în cursul fazei finale a celui de-al Doilea Război Mondial. A acţionat cu 465 659 militari, care au provocat inamicului pierderi cifrate la peste 61 000 de militari (morţi şi prizonieri), între care 14 generali, 1 421 ofiţeri şi 4 088 subofiţeri.

Forţele militare române au mai capturat 222 de avioane, 438 de nave fluviale (alte 60 au fost scufundate), o mare cantitate de tehnică de război şi mijloace de transport germane.

În acest timp, Armata sovietică a înaintat spre vest, prin România, fără a întîmpina, practic, nici o rezistenţă, făcînd o translaţie de front (printr-un marş strategic fără luptă, de cca 200 km la flancul nordic şi de aproximativ 900 km la cel sudic, în numai 15 zile. Au fost deschise astfel două direcţii strategice de valoare continentală spre centrul Europei, pe Valea Dunării şi spre Europa de Sud-Est în Peninsula Balcanică.

Trecerea României de partea Naţiunilor Unite la 23 august 1944 a fost un act de suveranitate şi demnitate naţională, pentru că a salvat statul român de la situaţia dificilă în care se afla şi a creat condiţiile necesare pentru eliberarea părţii de nord-vest a Transilvaniei, ocupată de Ungaria în urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940. Noul guvern, condus de generalul Constantin Sănătescu, îşi propunea să instaureze un regim democratic în care libertăţile publice şi drepturile cetăţeneşti să fie garantate şi respectate.

* * *

Opinia publică internaţională a consemnat importanţa excepţională a actului românesc de la 23 august 1944 ca şi a operaţiilor executate de Armata română. Astfel:

- *Agenţia Reuter*, la 24 august 1944, ora 4^{30}, transmitea: „Drumul spre Bulgaria, Iugoslavia de Est

și Ungaria este deschis. De asemenea, Dunărea este nu mai puțin deschisă Armatei Roșii, iar Cîmpia Ungară și Budapesta sînt acum direct amenințate. Un număr nespecificat de divizii sunt la dispoziția comandamentului sovietic. Germania este lipsită acum de cea mai mare sursă de petrol natural.

Consecințele pentru viitorul mers al războiului sînt incalculabile":

- *Radio Londra*, 24 august 1944, ora 5[15]. „Fapta României constituie un act de mare curaj și acest act va grăbi sfîrșitul războiului.

Situația Germaniei în Balcani se apropie de o catastrofă îngrozitoare".

- *L'Humanité* (Franța), 26 august 1944: „Soldații români au început să-i alunge pe germani din țară. De acum înainte, nimic nu mai poate împiedica armatele sovietice să înainteze de-a lungul Dunării pentru a realiza joncțiunea cu forțele Armatei iugoslave de eliberare națională ale mareșalului Tito".

- *Postul de radio „Vocea Americii"*, 28 august 1944, ora 20[45]: „Dezastrul germanilor în România ia proporții fantastice. Pierderile în oameni și materiale întrec toate așteptările. Se pare că Hitler suferă în România o catastrofă care depășește în importanță pe aceea de la Stalingrad".

- „*La Figaro*" (Franța), 29 august 1944: „Începînd să lupte împotriva rușilor și întorcînd armele împotriva forțelor germane, Armata română a dat, se știe, lovitura de grație frontului german din sud-estul Europei, care a intrat, conform ultimelor știri, în destrămare totală".

- „*Graiul nou*" (U.R.S.S.), 15 ianuarie 1945: „Istoria războiului pentru distrugerea fascismului va pomeni, la locul cuvenit, contribuția Armatei române la această operă grea, dar salutară pentru popoarele iubitoare de libertate".

* * *

Concomitent cu înfrîngerea trupelor germane din zona de interior a țării, trupele Armatei 1 și Armatei 4 române au executat operația strategică de acoperire a frontierelor și a liniei vremelnice de demarcație româno-ungare într-un spațiu vast, cu o deschidere frontală de peste 1 400 km între Întorsătura Buzăului, sud – Oradea, vest – Arad, Baziaș, cursul Dunării pînă la Călărași, apoi frontiera româno-bulgară, pînă la sud de Mangalia.

Operația strategică de acoperire a interzis pătrunderea de noi forțe inamice pe teritoriul național aflat sub jurisdicția guvernului român și a asigurat libertatea de acțiune pentru noile autorități statale române, menținînd și capul de pod din podișul transilvan și de la vest de Carpații Occidentali, în vederea declanșării ofensivei eliberatoare în partea de nord-vest a României ocupate de Ungaria în august 1940.

La 5 septembrie 1944 și la 13 septembrie 1944 forțele germane și ungare au declanșat acțiuni ofensive de amploare în podișul transilvan și, respectiv, în Banat și Crișana. Trupele Armatei 4 și Armatei 1 române au limitat pătrunderile inamice și au păstrat trecătorile carpatice.

Operația strategică de acoperire a frontierelor a cuprins, de fapt, trei bătălii:

1) **Bătălia ofensivă din colțul sud-estic al Transilvaniei**, efectuată de Corpul de Munte, comandat de generalul Ion Dumitrache, Divizia „Tudor Vladimirescu", și o divizie de infanterie sovietică pe direcția Sfîntul Gheorghe–Odorhei, combinată cu un atac de flanc executat de Divizia 103 munte sovietică împreună cu un detașament blindat și un regiment de artilerie românești peste Munții Ciucului și Gurghiului spre Valea Nirajului. Trupele angajate în luptă au realizat o pătrundere în dispozitivul inamic de 120 km, într-un interval de 10 zile (5–14 septembrie), eliberînd o însemnată porțiune din teritoriul Transilvaniei ocupate de horthyști.

2) **Bătălia de apărare din Podișul Transilvaniei** a fost desfășurată de Armata 4 română în perioada 5–8 septembrie. La 9 septembrie 1944 trupele române au trecut la contraofensivă, stabilizînd frontul în Valea Mureșului și în defileul Arieșului. S-au dat lupte grele la Dealul Sîngeorgiu, Cîmpia Tuzii, Oarba de Mureș și Valea Arieșului.

3) **Bătălia de apărare desfășurată de trupele Armatei 1 române în Crișana și Banat**, unde a fost oprită ofensiva inamicului la intrarea în defileele Crișurilor și Mureșului, precum și la vest de zonele Timișoara, Reșița și Orșova.

Prin desfășurarea cu succes a operației strategice de acoperire a frontierelor s-au asigurat condiții favorabile începerii ofensivei generale de eliberare a întregului teritoriu al României.

* * *

De la 7 septembrie 1944, Armata română a fost încadrată în Frontul 2 ucrainean, comandat de mareșalul Rodion Malinovski. S-a aflat sub comandament sovietic pînă la sfîrșitul războiului, 9 mai 1945.

Începînd din 21 septembrie 1944 s-a declanșat o nouă fază a efortului militar al României în războiul

antihitlerist, fază care se va încheia la 25 octombrie 1944, odată cu eliberarea localității Carei.

În intervalul 21 septembrie–25 octombrie 1944 trupele Armatei 1 și Armatei 4 române, care însumau 27 divizii ale armatei terestre și 14 unități corp aparte, totalizînd 252 707 de militari, s-au confruntat cu cca 139–167 batalioane de infanterie inamice, 44–48 divizioane de artilerie și 204–260 mașini blindate.

Armata 4 română a desfășurat ofensiva pe direcția Turda–Cluj–Carei, în timp ce la vest de Munții Apuseni, în zona Oradea–Salonta, au acționat Corpul de cavalerie, Divizia 3 munte și Divizia „Tudor Vladimirescu". La 11 octombrie 1944 a fost eliberat Clujul, prin efortul conjugat al diviziilor 18 infanterie și 2 munte române, dar și al diviziilor 4 și 93 infanterie sovietice.

Cele două armate române au cooperat strîns cu unitățile sovietice angajate în marea operație ofensivă „Debrețin", elaborată și executată de Înaltul Comandament Sovietic.

Armata 4 română a fost flancată, inițial, la dreapta, de Armata 7 gardă sovietică, pînă în zona Tîrgu Mureș, Reghin, iar ulterior și-a conjugat acțiunile cu ofensiva Armatei 40 sovietice, cu care au făcut joncțiune în zona Baia Mare.

Armata 1 română, angajată în luptele pentru eliberarea Oradei și Salontei, a acționat în cooperare cu Grupul hipomecanizat comandat de generalul I.A. Pliev și cu trupe de la stînga Armatei 27 sovietice.

La 25 octombrie 1944 trupele Corpului 6 armată român au eliberat orașul Carei, în timp ce Divizia 11 infanterie a intrat în orașul Satu Mare, restabilind integritatea graniței de nord-vest a țării.

În sinteză, perioada 1 septembrie–25 octombrie 1944 cuprinde luptele pentru desăvîrșirea eliberării teritoriului național, la care Armata română a participat cu 28 de divizii, un corp aerian și două brigăzi de artilerie antiaeriană, însumînd 275 000 oameni.

Pierderile suferite de Armata română în această perioadă se cifrează la 49 744 militari. Pierderile provocate inamicului au fost de 21 434 oameni.

Corpul aerian român a executat 990 de misiuni cu 2 420 ieșiri-avion, lansînd 341 tone bombe. Au fost doborîte 40 de avioane inamice și distruse importante cantități de tehnică de luptă.

Dacă la cele de mai sus adăugăm și perioada 23 august–31 august 1944, rezultă că au fost angajați în luptă 525 702 oameni, Armata română a înregistrat 58 330 pierderi în oameni și au fost provocate pierderi inamicului 82 937 de morți, răniți și dispăruți.

În semn de cinstire a memoriei ostașilor români jertfiți pentru dezrobirea Transilvaniei, ziua de 25 octombrie a devenit Ziua Armatei române.

* * *

După eliberarea teritoriului național, Armata română a continuat să-și îndeplinească obligațiile asumate prin Convenția de armistițiu din 12/13 septembrie 1944, participînd la operațiile militare desfășurate pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei, pe direcția generală București–Budapesta–Viena–Praga.

Începînd cu data de 24 septembrie 1944, primele unități române au depășit frontiera româno-ungară. Timp de peste 100 de zile mari unități ale armatelor 1 și 4 române, totalizînd 17 divizii de infanterie, munte și cavalerie, un corp aerian, două brigăzi de artilerie antiaeriană, o brigadă de căi ferate, alte unități și formațiuni, în cooperare cu armatele sovietice din subordinea Frontului 2 ucrainean, au desfășurat acțiuni de luptă în partea de nord-est a Ungariei, pe cursul mijlociu și superior al Tisei, pe căile de acces spre Budapesta și în interiorul capitalei ungare, precum și în munții Hegyalja, Bükk și Matra și pe valea Hernádului. Trupele române au luat parte la două mari operații strategice *Debrețin* (8–21 octombrie 1944) și *Budapesta* (29 octombrie–13 februarie 1945).

În cadrul operației *Debrețin*, Armata română a participat cu 182 000 de militari în trei zone principale: Debrețin, Nyiregyhaza și pe cursul mijlociu al Tisei.

Operația *Budapesta*, desfășurată de Fronturile 2 și 3 ucrainene, a angajat și mari unități ale Armatei române – Corpul 7 armată pe direcția loviturii principale spre Budapesta, Corpul 4 armată în depresiunea Miskolc și în Munții Bükk – și ale Armatei 4 române (corpurile 2 și 6 armată) în Munții Hegyalja și pe valea Hernádului. Diviziile 2, 19 infanterie și 9 cavalerie din subordinea Corpului 7 armată român, comandat de generalul Nicolae Șova, au înfrînt succesiv rezistențele inamice și au ajuns, la 30 decembrie 1944, la periferiile Budapestei, desfășurînd apoi lupte de stradă. Ele au fost scoase, însă, din dispozitiv, la ordinul comandantului Frontului 2 ucrainean, mareșalul Rodion Malinovski, pentru a fi trimise pe frontul din Slovacia.

Documentele de arhivă, presa vremii consemnează aprecieri elogioase la adresa trupelor române. Astfel, la 23 septembrie 1944, generalul-locotenent

I.M. Managarov, comandantul Armatei 53 sovietice, aprecia: „Unităţile române, care au acţionat sub ordinele Grupului de armate, oprind năvala trupelor germane şi ungare, au acoperit mişcarea trupelor roşii spre Cîmpia Ungariei... În aceste lupte, unităţile şi subunităţile române, în condiţiile grele de regrupare, au dovedit bărbăţie şi dîrzenie şi au îndeplinit cu cinste misiunea înaltă ce li s-a încredinţat" („Graiul nou" din 30 septembrie 1944). Generalul-locotenent F.F. Jmacenko, comandantul Armatei 40 sovietice, menţiona că „detaşamentul din Divizia 1 cavalerie de sub comanda maiorului Niţescu, acţionînd minunat, a dat un exemplu rar de vitejie şi eroism. Acest detaşament a cucerit podul de peste rîul Hernád din zona Hidasnemeti, care era apărat de nemţi şi pregătit pentru distrugere" (Arhivele Ministerului Apărării Naţionale).

În ansamblu, prestaţia militară a celor peste 210 000 de militari români pe teritoriul Ungariei a reprezentat al doilea factor important – după cel sovietic – în eliberarea acestei ţări de sub dominaţia fascistă. Au fost provocate inamicului pierderi echivalente cu patru divizii germane, în timp ce pierderile noastre se cifrează la 42 700 morţi, răniţi şi dispăruţi.

Corpul aerian român a executat 612 misiuni de luptă cu 805 ieşiri-avion, însumînd 1 335 ore de zbor. A distrus două poduri peste Dunăre, două aeroporturi şi cinci staţii de cale ferată.

* * *

Începînd cu ultima decadă a lunii decembrie 1944, trupele Armatei române de campanie, ale căror efective se ridicau la 248 430 de militari, au acţionat pe teritoriul Cehoslovaciei. Pe parcursul a 146 de zile (între 18 decembrie 1944 şi 12 mai 1945), forţele române totalizînd 16 divizii de infanterie, munte şi cavalerie, un corp aerian, o divizie de artilerie antiaeriană şi alte unităţi şi formaţiuni au desfăşurat într-un sector de front larg de 50–130 km şi adînc de 400 km, 259 de lupte mai importante. Acţiunile desfăşurate de trupele române în Cehoslovacia au fost cele mai grele şi mai îndelungate din întreaga participare la Campania din Vest. Ele s-au desfăşurat cu precădere într-un teren muntos, lipsit în general de comunicaţii pe direcţiile de înaintare, în condiţii meteorologice deosebit de grele – ger aspru, zăpadă abundentă – împotriva unui inamic care opunea o rezistenţă foarte mare. Bătăliile purtate au fost de o înverşunare deosebită la Rožnava, la sud de Kosice, pentru centrele urbane Zvolen, Banska-Bystrica, pentru forţarea rîului Hron, în munţii Tatra Mare, Tatra Mică şi Carpaţii Albi sau pentru eliberarea spaţiului morav.

Pe parcursul a aproape cinci luni de zile de lupte neîntrerupte, trupele române au angajat acţiuni ofensive sau defensive, în care au fost implicate de la 6 la 14 divizii ale celor două armate cu efective cuprinse între 42 000 şi 160 000 de militari în prima linie. Acţiunile trupelor terestre au fost sprijinite, ca şi în Ungaria, de efortul aeronauticii, al trupelor de geniu şi pontonieri, de transmisiuni, de căi ferate etc. Corpul aerian a executat peste 2 500 de misiuni cu aproape 5 000 ieşiri-avion, însumînd 6 304 ore de zbor şi 947 tone de bombe lansate.

Totalul forţelor române care au acţionat pe teritoriul cehoslovac este de peste 248 000 de oameni, dintre care s-au jertfit peste 25% (66 495).

Bravura trupelor române a fost apreciată şi recunoscută. Comandantul Frontului 2 ucrainean, mareşalul Rodion Malinovski, remarca la 13 aprilie 1945: „Armatele române luptă foarte bine şi sînt mulţumit de comandanţi, de statele majore şi de trupe, care sînt bune şi gata de orice sacrificiu ... Armata 4 română luptă foarte bine, este de sine stătătoare, atacă fără să fie ajutată, rupe poziţii, urmăreşte şi cucereşte singură oraşe importante... Armata 1 română ştie să lupte şi a cucerit o serie de oraşe foarte puternic apărate, cu mijloace proprii. La fel sînt de mulţumit de Corpul aerian român, care dispune de un personal extrem de bine pregătit şi foarte curajos. Ţin să amintesc din nou bravura şi destoinicia cu care se bat forţele române de sub comanda generalilor Atanasiu şi Dăscălescu".

* * *

În timp ce Armata 1 şi Armata 4 române desfăşurau acţiuni de luptă pe teritoriul Cehoslovaciei, Regimentul 2 care de luptă român a fost angajat, începînd cu 9 aprilie 1945, pe teritoriul Austriei. Acţionînd în sprijinul unor mari unităţi de infanterie sovietice, tanchiştii români au înaintat pe direcţia Hohenruppérsdorf–Schrick–Mistelbach (la 45 km nord-est de Viena) şi au dus lupte înverşunate, provocînd inamicului importante pierderi în oameni şi tehnică de luptă.

* * *

Pe întreaga durată a operaţiilor, ostaşii români au manifestat respect faţă de populaţia ungară, slovacă, cehă şi austriacă, precum şi grijă faţă de bunurile materiale şi culturale, au ajutat administraţia locală şi populaţia civilă la înlăturarea urmărilor războiului şi reluarea activităţilor productive, atrăgîndu-şi dragostea

şi simpatia cetăţenilor din oraşele şi satele eliberate. Iată cîteva dovezi ale recunoştinţei populaţiei faţă de comportamentul ostaşilor români:

· 11 decembrie 1944, reprezentanţa comunală din Abony (Ungaria).

„În comuna Abony, ofiţerii şi trupa Armatei române au manifestat faţă de populaţie cea mai mare bunăvoinţă.

Populaţia a ajuns să iubească pe ostaşii români şi să-i cunoască ca prieteni, nu ca duşmani".

· 5 ianuarie 1945, Consiliul comunal din Szilvásvárad (Ungaria).

„Din partea Consiliului comunal Szilvásvárad, adeveresc prin aceasta că Armata română care a fost cantonată în această comună a hrănit copii şi chiar oameni majori de la cazanul trupei, precum şi din împrejurimi; medicii militari ai armatei au dat populaţiei civile îngrijiri medicale".

· 28 aprilie 1945, Consiliul Naţional din Vrakov (Cehoslovacia).

„În ajunul comemorării fraţilor căzuţi care şi-au sacrificat viaţa pentru eliberarea patriei noastre, Comitetul naţional vă mulţumeşte dumneavoastră personal şi armatei pentru ajutorul dat în scopul eliberării satului nostru.

Mulţumim mai ales dlui maior Ştefan Spirescu pentru destoinicia cu care a soluţionat greutăţile de administraţie şi mai cu seamă în ceea ce priveşte asigurarea securităţii noastre".

· 14 mai 1945, Consiliul Naţional din cartierul Kralove Pole din Brno (Cehoslovacia).

„În ziua de 9 mai 1945, prin mijloace puse la dispoziţie de Corpul 4 armată român, aţi asigurat hrana pentru 250 de persoane, oameni nevoiaşi, fără acoperământ, nenorociri cauzate de bombardamentele regimului hitlerist".

· 21 mai 1945, Consiliul Naţional din Stokach (Cehoslovacia).

„Consiliul Naţional comunal din Stokach aduce pe această cale mulţumirile sale Comandamentului Armatei 1 române din Stokach pentru darurile şi ajutorul pe care acest comandament le-a dat populaţiei cehe sărace, sinistrate de pe urma războiului".

Încheierea războiului în Europa prin marea victorie de la 9 mai 1945 a găsit Armata română pe front, alături de aliaţi, cu un număr de 16 divizii, cu patru mai multe decît prevedea Convenţia de armistiţiu din 12/13 septembrie 1944. Bilanţul participării României la faza finală a războiului este impresionant: angajarea a aproape 540 000 de militari, care, în aproape nouă luni, au străbătut, prin luptă, 1 700 km, de pe ţărmul Mării Negre pînă lîngă Praga, într-un ritm mediu de 6,5 km/pe zi, au forţat 12 cursuri mari de apă, au străbătut 20 de masive muntoase. Rezultatul: eliberarea a peste 3 800 centre populate (din care 53 oraşe) şi provocarea de pierderi umane inamicului estimate la peste 136 000 de militari. Preţul: 169 822 de oameni morţi, răniţi sau dispăruţi, la care se adaugă un efort economic al ţării de peste 1 200 milioane dolari S.U.A.

Contribuţia României la războiul antihitlerist a fost apreciată, la vremea respectivă, de mari personalităţi politice ale marilor puteri aliate, precum şi de analiştii politici şi militari care au considerat că, în ianuarie 1945, „România se situa pe locul al patrulea în ce priveşte numărul de soldaţi cu care participă la bătălia pentru distrugerea nazismului" („Sunday Times", 7 ianuarie 1945) sau că „a adus prin contribuţia ei o scurtare a războiului cu cel puţin şase luni" (Radio Paris, 13 ianuarie 1946).

Iată şi alte aprecieri ale unor oficialităţi politice şi statale:

· Anthony Eden, ministru de Externe al Angliei, 25 ianuarie 1945: „România a dat ajutor substanţial cauzei aliaţilor, menţinînd 14 divizii în luptă".

· I. Thomas, deputat laburist în Camera Comunelor, ianuarie 1945: „De vreme ce România este a patra ţară ca efectiv pe frontul împotriva Germaniei, ar fi cazul de a se propune să i se acorde un statut de cobeligerant".

· Jan Masarick, conducătorul delegaţiei Cehoslovaciei la Conferinţa de pace de la Paris, 13 august 1946: „România a acordat ajutor poporului cehoslovac în clipele cele mai grele ale luptei sale împotriva cotropitorilor fascişti...

Poporul român a întors armele împotriva cotropitorilor germani. Poporul cehoslovac nu va uita că trupele române au luptat voluntar împotriva nemţilor pe teritoriul Cehoslovaciei, ajutînd la eliberarea ei".

România îşi încheie astfel participarea la cel de-al Doilea Război Mondial, alături de Naţiunile Unite, cu satisfacţia redobîndirii părţii de nord-vest a teritoriului naţional, confirmată de Tratatul de pace, încheiat la Paris, la 10 februarie 1947, dar cu durerea menţinerii amputării teritoriale, din vara anului 1940, la graniţa de est.

Evoluţia raporturilor mondiale de putere a determinat eşuarea guvernelor fragile, instalate după 23 august 1944, înlesnind calea comunizării ţării şi a instaurării regimului totalitar, vreme de aproape 45 de ani.

GEORGE ENESCU. O JUMĂTATE DE VEAC DE LA TRECEREA ÎN ETERNITATE

La 5 mai a.c. s-au împlinit 50 de ani de la trecerea în nefiinţă a lui George Enescu (1881–1955), cel mai mare muzician român, una din personalităţile artistice de geniu ale secolului al XX-lea, care s-a impus în egală măsură ca dirijor, compozitor, pedagog, violonist şi pianist de reputaţie mondială.

Anul 2005 a fost declarat de UNESCO Anul Internaţional „George Enescu". Faptul ca atare constituie pentru românii de pretutindeni un prilej de mîndrie, căci, după cum menţiona scriitorul Liviu Rebreanu, Enescu „reprezintă în faţa lumii sufletul românesc în tot ce are el mai curat şi mai înălţător".

S-a născut la 7 august (stil vechi) 1881, la Liveni-Vîrnav, fostul judeţ Dorohoi, în familia lui Costache Enescu şi Mariei Enescu, născută Cosmovici.

Copil minune, Enescu a început să cînte la vioară la vîrsta de numai 4 ani, reproducînd melodiile auzite de la oamenii satului în care şi-a petrecut o parte a copilăriei. „Oricît de adînc mă cufund în amintirile copilăriei mele, întîlnesc muzica. Nici nu e de mirare, pentru că niciodată n-au existat hotare între viaţa şi arta mea. A trăi, a gîndi, a respira, totul am exprimat întotdeauna în muzică" – va scrie el, ajuns la zenitul existenţei şi carierei sale.

Împlinise doar 7 ani, cînd a devenit elev al Conservatorului din Viena, pe care l-a absolvit la vîrsta de 13 ani, obţinînd cea mai înaltă distincţie, „Gesellschaftsmedaille". La Viena a fost format în spiritul respectului profund pentru tradiţia clasico-romantică, pe temeiul căreia s-a format personalitatea sa artistică. În acelaşi sens l-au influenţat şi anii petrecuţi la Conservatorul din Paris, unde Enescu şi-a continuat studiile de vioară cu Marsick şi cele de compoziţie cu Massenet şi Fauré. Încă din anii de studii, George Enescu a compus lucrări valoroase, inspirîndu-se din comorile melodice ale muzicii populare româneşti. Prima sa creaţie, *Poema română*, scrisă la vîrsta de 16 ani, interpretată la Paris de orchestra condusă de Edouard Collone, a obţinut un mare succes, tînărul compozitor impunîndu-se de la început atenţiei cercurilor muzicale din capitala Franţei. Următoarele compoziţii în stil românesc, cele două *Rapsodii* datînd din 1901–1902, au cunoscut curînd o largă circulaţie şi o faimă mondială; expresivitatea viguroasă, pitorescul melodiilor de sursă folclorică, subliniat de o orchestraţie strălucitoare, au mărit renumele tînărului compozitor. Dar cu tot succesul acestor lucrări, Enescu nu a urmărit să devină un compozitor „folclorist" în sensul obişnuit al cuvîntului. Era credincios convingerii că „ceea ce caracterizează muzica populară este instinctul proporţiilor...

Aşa cum e, această muzică este una din comorile cu care se poate mîndri România. Avem un folclor admirabil, dar cine vrea să se atingă de el trebuie s-o facă cu multă băgare de seamă, ca nu cumva să-i scoată parfumul particular prin înăbuşirea în convenţionale formule de dezvoltare simfonică... Folclorul, ca motiv de inspiraţie, da; tratarea însă trebuie să fie originală".

Ca violonist, dirijor sau pianist, George Enescu a activat timp de peste o jumătate de secol. A făcut turnee în numeroase ţări din Europa şi în America, avînd ca parteneri pe cei mai iluştri muzicieni ai timpului: Pablo Casals, Jacques Thibaud, Alfred Cortot, Ionel Perlea, Dinu Lipatti, David Oistrah ş.a. Repertoriul său vast a cuprins întreaga literatură a viorii şi a inclus multe prime audiţii, printre care se numără şi creaţii ale compozitorilor români.

În întreaga sa creaţie, Enescu a pus în lumină căldura umană, generozitatea de simţire, excelînd în redarea sentimentului poetic, a lirismului, a stării de reverie, cucerind prin puterea de comunicare, prin perfecţiunea şi firescul artei sale. „Năzuiesc – spunea Enescu – să servesc de îndrumător, ducînd muzica în cartierele mărginaşe, în provincie, la ţară, prin serbări, şezători, societăţi corale şi instrumentale".

Prin însăşi natura artei sale, George Enescu aparţine, e drept, întregii omeniri, dar el este în primul rînd al nostru, al românilor. „Mă gîndesc întruna la ţara mea, sunt din toată inima, în fiecare clipă, alături de poporul nostru... Nu mi-am servit ţara decît cu armele mele – pana, vioara şi bagheta mea... Viaţa mea toată mi-am pus-o fără preget în serviciul artei; iar arta mea e pusă la dispoziţia lumii întregi".

Anul Internaţional „George Enescu" este marcat printr-o serie de manifestări omagiale.

Pe plan internaţional, la Cagliari (Italia, insula Sardinia) dirijorul Cristian Mondeal a prezentat, pe 7 ianuarie a.c., în premieră italiană, opera enesciană *Oedip*, cu Ştefan Ignat în rolul principal, inaugurînd astfel Anul Internaţional. În ultima săptămînă a lunii februarie o formaţie camerală a Filarmonicii din Berlin a avut în program *Octelul* de Enescu. La Malaga, în Spania, dirijorul de origine română Octav Calleya, prezent des pe estradele bucureştene, a organizat, la Filarmonia locală, recitaluri şi concerte simfonice cu lucrări ale compozitorului comemorat.

La fel, în România şi Republica Moldova anul acesta se organizează un şir de manifestări comemorative consacrate lui George Enescu. Muzeul Naţional „George Enescu" din Bucureşti a organizat, în luna februarie curent, în aula Palatului Cantacuzino, un recital al cvartetului „Voces" cu lucrări camerale enesciene.

În luna mai a.c., Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice din Chişinău, în colaborare cu Ambasada României în Republica Moldova, a organizat o manifestare de amploare consacrată semicentenarului de la trecerea în nemurire a marelui muzician.

În faţa celor prezenţi – cadre didactice, studenţi, oameni de cultură – au rostit discursuri profesori universitari, reprezentanţi ai Ambasadei României la Chişinău. Studenţii au susţinut un concert alcătuit în mare parte din opere enesciene.

Anul acesta, tradiţionalele „Zilele Ghibu", organizate de Biblioteca Publică „Onisifor Ghibu" din Chişinău, s-au desfăşurat sub semnul Anului Internaţional „George Enescu".

Istorici, muzicologi, oameni de cultură şi tineri muzicieni l-au omagiat pe George Enescu – fie în comunicări, fie în creaţii muzicale. În cadrul Simpozionului de muzicologie „Universalitatea muzicii enesciene", moderat de muzicologul Violina Galaicu, s-au scos în evidenţă pagini de istorie şi cultură naţională inedită la care a participat George Enescu. Iată doar cîteva teme: „George Enescu şi autorii de muzică din stînga Prutului: filiaţii şi paralelisme" (dr. Violina Galaicu), „George Enescu şi Basarabia" (conf. univ. dr. Aurelian Dănilă), „Itinerarii enesciene în mari centre muzicale ale lumii" (dr. Ion Constantin, Bucureşti), „Enescu şi integrarea noastră europeană" (Ghenadie Ciobanu, compozitor, muzicolog, preşedinte al Uniunii Compozitorilor din Republica Moldova), „Relaţiile Enescu–Ghibu" (Anca Mircioiu de la Cluj, nepoata lui Onisifor Ghibu, a evocat cu multă pietate imaginea bunicăi sale, Veturia Ghibu), „Anii de început ai creaţiei lui George Enescu" (prof. dr. Georgeta Filitti, Bucureşti), „George Enescu şi Conservatorul din Chişinău" (Diana Dicusară, drd. Academia de Muzică, Teatru şi Arte Plastice), „Urme dacice în creaţia lui George Enescu" (Andrei Vartic), „Primul turneu al lui George Enescu la Chişinău" (Ion Negrei) etc.

În perioada 4–20 septembrie 2005, la Bucureşti, sub preşedinţia de onoare a lui Ioan Holender, directorul general al Operei din Viena, se va desfăşura ediţia a XVII-a a Festivalului Internaţional „George Enescu".

Propunem atenţiei cititorilor noştri două comunicări ţinute în cadrul manifestărilor omagiale organizate de Biblioteca Publică „Onisifor Ghibu" din Chişinău.

Redacţia

Ion CONSTANTIN

ITINERARII ENESCIENE ÎN MARI CENTRE MUZICALE ALE LUMII

Comemorăm în acest an o jumătate de veac de la trecerea în eternitate a lui George Enescu, cel mai mare muzician român, una dintre personalităţile artistice de geniu ale secolului al XX-lea, care s-a impus în egală măsură ca dirijor, compozitor, violonist, pianist şi profesor.

Figură proeminentă a muzicii româneşti, George Enescu a devenit cunoscut lumii muzicale din ţară şi de peste hotare încă de la primele sale lucrări (*Poema română*, cele două *Rapsodii*). După ce îşi desăvîrşeşte temeinica şi multilaterala pregătire artistică în capitala Franţei, a făcut turnee în numeroase ţări din Europa şi în America, avînd ca parteneri alţi slujitori iluştri ai artei sunetelor precum: Pablo Casals, Jacques Thibaud, Alfred Cortot, Ionel Perlea, Dinu Lipatti, David Oistrah ş.a.

Repertoriul vast pe care l-a interpretat în ţară şi în principalele centre muzicale de peste hotare, în compania unor asemenea personalităţi ilustre ale timpului, cuprindea lucrări ale compozitorilor clasici, de la maeştrii şcolii componistice italiene şi Johann Sebastian Bach pînă la cei moderni[1].

George Enescu a încercat – pornind de la sinteza dintre melosul popular românesc şi cel psaltic, chiar de la gîndirea monodică – să realizeze în opera sa de esenţă naţională acea *fuziune între Est şi Vest, între Orient şi Occident*, spre a împrumuta virtuţi de universalitate creaţiei noastre. Aşa s-a născut acea muzică enesciană de factură europeană, ce venea însă – pentru ascultătorii şi criticii muzicali occidentali – de „undeva din răsăritul continentului". Marele muzician a ştiut să integreze în procesul acesta de sinteză a celor două culturi şi toate cuceririle de limbaj tehnic ale veacului al XX-lea. Ceva mai mult: atît în vocabularul muzical, cît mai ales în sintaxa şi estetica sa componistică, George Enescu s-a dovedit un precursor mondial al epocii[2].

În primul deceniu al secolului trecut Enescu începe să fie aplaudat în mari centre muzicale europene: Berlin (1902, 1911), Londra (1902), Roma (1908), Amsterdam (1911)[3]. Aprecierile stîrnite de arta sa violonistică sînt superlative, aşezîndu-l pe muzicianul român acolo unde merita, printre primii artişti ai epocii sale.

Enescu, stăpîn acum pe o măiestrie incontestabilă de interpret şi compozitor, aborda totuşi cu emoţie terenuri necunoscute, atunci cînd se vedea în situaţia de a apărea în faţa unui public pe care nu-l mai întîlnise niciodată. Aşa s-a întîmplat, de pildă, în octombrie 1909, cînd întreprinde primul său turneu în Rusia. Era o ţară cu o tradiţie muzicală specifică, ţară care dăduse într-o perioadă relativ mai recentă o pleiadă de compozitori străluciţi (pe unii dintre marii muzicieni ruşi Enescu avusese ocazia să-i întîlnească personal la Paris, în 1907) şi în care şi arta interpretativă se situa la un nivel deosebit de ridicat. Debutul în Rusia al lui Enescu a avut loc chiar la Petersburg, centru cultural unde se manifestaseră unii dintre cei mai mari artişti ai ţării şi unde se ciocneau adesea cu putere tendinţele înnoitoare în artă şi cultură cu cele academice, conservatoare. Critica

de aici era temută, cu atît mai mult cu cît reflecta, cu acuitate, această acerbă luptă de idei, impregnată adesea de implicaţii sociale. Concertul dat de Enescu în colaborare cu muzicianul rus A. Zilotti, la 10 octombrie 1909, deschidea stagiunea 1909–1910. Programul, remarcabil de variat şi complex, cuprindea lucrări de Philipp Emanuel Bach, Johann Sebastian Bach, Mozart, Balakirev, Casella şi, pentru sfîrşit, cele două *Rapsodii române* de Enescu, dirijate de compozitor. Două zile după concert, Enescu trimite tatălui său o scrisoare în care dă multe amănunte interesante despre concert şi starea de spirit antiţaristă pe care o găsise la Petersburg[4].

La o săptămînă după concertul de la Petersburg, în ziua de 17/30 octombrie 1909, Enescu îşi făcea debutul la Moscova, într-un program simfonic dirijat de Ippolit Ivanov, apărînd ca solist al *Concertului nr. 7* de Mozart şi, la sfîrşit, prezentîndu-şi, de la pupitrul şefului de orchestră, cele două *Rapsodii române*. În urma concertelor de la Petersburg şi Moscova, Enescu-interpretul s-a bucurat de aprecieri deosebit de elogioase, compozitorul, reprezentat prin *Rapsodii*, fiind tratat, însă, destul de dur. În „Gazeta muzicală rusă" din 18 octombrie 1909 se aprecia că *Rapsodiile* lui Enescu „sînt scrise nu fără strălucire şi temperament, ...dar coboară des la nivelul trivialului, alcătuind din toate punctele de vedere modele nimerite a ceea ce se numeşte «muzică de bîlci». Ambele, trecînd cu vederea calităţile lor, nu pot fi socotite ultimul cuvînt al evoluţiei artei muzicale în stadiul ei contemporan..."[5].

În anii următori Enescu începe să cucerească lumea anglo-saxonă, compoziţiile sale (*Rapsodiile* în special, dar nu numai aceste două lucrări de tinereţe), fiind interpretate de mari dirijori (Gustav Mahler, Gabriel Pierné, Pierre Monteaux, Henry Wood) şi de orchestre renumite în Europa, ca şi în Statele Unite ale Americii. Începutul anului 1911 este semnificativ din acest punct de vedere: Gustav Mahler îi introduce *Suita I* în Statele Unite, prin două concerte pe care le dirijează, la Carnegie Hall, la pupitrul faimoasei Filarmonici din New York. Opinia publică muzicală, criticii muzicali îşi dau seama de originalitatea muzicii lui Enescu, cronicile fiind grăitoare în această privinţă[6]. Muzica lui Enescu devine, astfel, „la ordinea zilei" în marile săli de concert americane. Obişnuit să fie aclamat mai întîi ca virtuoz şi numai apoi în calitate de creator de muzică, Enescu s-a dovedit sensibil la atenţia care s-a dat peste ocean muzicii sale, chiar mai înainte de a fi fost cunoscut aici ca mare interpret.

Primul său turneu în S.U.A. a avut loc în 1923, ianuarie–februarie, urmat de altul în 1924. Aici Enescu întîlneşte un tip nou de receptivitate muzicală, determinat şi de faptul că, neîntemeindu-se pe tradiţii atît de îndelung consolidate ca europenii, auditorii de peste ocean nu aveau, poate, cultura, dar sigur, nici prejudecăţile acestora. Enescu devine astfel unul din marile „capete de afiş" ale vieţii de concert americane; numai în ianuarie 1924 apare de patru ori ca solist la Philadelphia, fiind proclamat „cetăţean artistic" al oraşului şi primind cu sutele telegrame şi scrisori de admiraţie din partea auditoriului. La Cleveland, dirijează cu mare plăcere o orchestră tînără, care cîntă cu mult entuziasm sub bagheta sa (remarcată în chip deosebit de către maestrul român încă de atunci, această orchestră avea să devină, cu timpul, una dintre cele mai reputate formaţii americane). Notabil este tonul, uneori de o exaltare naivă, al cronicilor publicate aici, sub care străbate bucuria sinceră a întîlnirii unui artist ale cărui calităţi *unice* în felul lor sînt sesizate cu multă sensibilitate. Desprindem cîteva pasagii caracteristice: „...Washingtonul a ascultat pe unul din cei mai mari violonişti din cîţi ne-au vizitat vreodată, cu prilejul apariţiei, de ieri, a lui George Enescu, ca solist al Orchestrei Simfonice din New York... Pe Enescu compozitorul îl cunoaştem. Enescu, maestrul violonist, artist de dimensiuni uriaşe, pare să urce pe culmile duioşiei prin cea mai suavă şi plină de sens virtuozitate, de o fermecător de spontană calitate a tonului..."[7].

La New York, de asemenea, Enescu este salutat ca „geniu al expresivităţii", criticii de aici dovedindu-se deosebit de sensibili la înalta muzicalitate a artistului român: „Deosebirea între măiestria muzicianului şi virtuozitate ne-a fost ilustrată ieri după-amiază, la *Aeolian Hall*, de către George Enescu, care şi-a dat primul recital de vioară la New York în actuala stagiune, incluzînd *Sonata în re major* de Nardini şi *Poemul* de Chausson ca piese principale ale programului... Cîntul său nu este de tipul primordial briliant, dar excelează prin capacitatea expresivă şi înţelegerea adîncă a muzicii. Lucrarea de Chausson, o piesă dificilă pentru raţiuni de ordin mai degrabă interpretativ decît pur tehnic, s-a dovedit în chip deosebit adaptată stilului său; sub arcuşul său, a devenit o întruchipare a însuşi titlului ei, interpretată fiind într-o manieră expresivă, esenţialmente poetică..."[8].

Enescu pleacă din nou peste ocean în 1925 şi în 1926. La 23 decembrie 1927 concerta la Philadelphia, rămînînd în S.U.A. în lunile ianuarie şi februarie

1928. Se întoarce în țară, după cîteva luni de concerte și recitaluri la Paris, în luna iunie. Turneele americane ale lui George Enescu au continuat în anii 1929, 1930, 1932, 1933 și după aceea, de fiecare dată rămînînd în medie două luni. Trebuie să menționăm că, în întreaga această perioadă, Enescu nu și-a uitat îndatoririle față de publicul din țară, parcurgînd adesea nu numai orașele și orășelele, dar și tîrgurile românești, făcîndu-i parcă plăcere să se bucure de asemenea turnee după ovațiile strălucitoare dar și obositoare ale marilor săli din America.

Dacă analizăm, din diferite unghiuri de vedere, poziția artistică deținută de Enescu în această epocă, putem ajunge la concluzia că sîntem în perioada „de vîrf" a aprecierii de care se bucură din partea opiniei publice muzicale. Pe de o parte, America descoperise în el un artist complet, de tip *european*, care stîrnea senzație prin accentul pe expresivitate desluşit din toate manifestările sale de compozitor și interpret. Pe de altă parte, Franța era fericită că Enescu nu se „americanizase" și îl copleșea cu elogii încă neauzite[9]. Mărturie grăitoare stau turneele făcute în această perioadă de marele artist, atît în S.U.A. cît și în Franța și alte țări europene, care i-au adus succesele cele mai mari din întreaga sa carieră de pînă atunci. În 1931, anul împlinirii de către marele muzician a jumătate de secol de viață, orașul Paris i-a decernat maestrului („compozitor celebru și violonist virtuoz român, membru corespondent al Institutului Franței și ofițer al Legiunii de onoare") diploma și medalia de onoare în aur[10], iar în ultima sa adunare generală pe anul 1931, Academia „Santa Cecilia" din Roma îl proclamă membru de onoare al Academiei[11].

Multiplele dovezi de prețuire din toate țările străbătute în lunga carieră de turnee ale marelui muzician arătau gradul în care străinătatea echivala arta enesciană cu însăși arta muzicală românească. În acești cîțiva ani se succed astfel un număr impresionant de manifestări în care cele două noțiuni se confundau practic. Astfel, posturile de radio austriece (Viena), iugoslave (Zagreb) și cehoslovace (Praga) organizau seri de muzică românească, în care ponderea cea mai mare a programului era cea reprezentată de opusurile enesciene. De asemenea, Filarmonica din Varșovia organiza în decembrie 1931 un concert simfonic închinat lui Enescu[12]. Compozitorul și criticul muzical F.Z. Kassern din Poznań publica rînduri elogioase despre arta creației lui Enescu[13], cu prilejul concertelor pianistei române Elena Cotruș (organizate de Societatea culturală polono-română), care interpretează muzică de Enescu și în sala Conservatorului din Varșovia (24 februarie 1931)[14]. Cronici entuziaste despre compozițiile lui Enescu apar și în legătură cu concertul simfonic din 17 ianuarie 1932 de la Poznań, în care dirijorul Zygmunt Latoszewski conduce *Simfonia I* și *Suita nr. 1 pentru orchestră* de Enescu[15]. În anii următori, Enescu a dirijat cîteva orchestre poloneze în cadrul unor concerte bine primite de auditoriu și presă. G. Enescu se bucura de un prestigiu deosebit în Polonia, însuși mareșalul Józef Piłsudski fiind un mare admirator al artistului român.

Dincolo de aceste succese, poate și mai important este faptul că Enescu devine un obiect de atracție pentru marii muzicieni ai lumii, că personalitatea lui antrenează întîlniri artistice de amplă semnificație. Remarcabilă pe acest plan este colaborarea dintre George Enescu și Yehudi Menuhin. În anii 1937–1938, cei doi muzicieni se aflau în centrul unor manifestări de viu interes în Statele Unite. Acompaniat de Filarmonica din New York, condusă de Enescu, tînărul violonist interpretează, în ianuarie 1938, concertele de Schumann și de Brahms. Aceleași piese vor fi reluate de solist și de dirijor cîteva luni mai tîrziu, la 29 aprilie 1938, la Paris, într-un „concert de concerte". Ultima colaborare înainte de război între cei doi artiști datează din ianuarie 1939, cînd New York-ul primește pentru a treia oară pe Enescu în calitate de dirijor al Filarmonicii.

Prețuind și slujind omul, slujind și prețuind liniștea și pacea, iubindu-și totodată cu ardoare patria, poporul în mijlocul căruia s-a născut, pe care-l admiră pentru darurile sale magnifice – inclusiv pentru cele muzicale – și pe care-l deplînge pentru nefericirile sale istorice, pentru grelele încercări prin care fusese și era obligat să treacă, Enescu s-a comportat ca cetățean loial în timpul celor două mari conflagrații mondiale. În amîndouă cazurile, el și-a întrerupt turneele din străinătate, a revenit în țară și a suportat anii ostilităților alături de concetățenii săi, deși nimic – în afară de propria-i conștiință românească, de sentimentul apartenenței la acest popor – nu l-ar fi împiedicat să se refugieze în oaze de relativă liniște, pînă la încetarea sîngeroaselor ciocniri. În ambele situații a căutat să lupte și el, cu mijloacele sale, organizînd concerte publice sau închise, în scop de binefacere, aflîndu-se în spitale, printre răniți, aducîndu-le cu arcușul o consolare firavă față de ororile războiului.

După cel de-al Doilea Război Mondial, Enescu nu a făcut nici o concesie noii ideologii comuniste: „Ţelul artistului veritabil – arăta el – este înnobilarea artei, nu vulgarizarea ei... De aceea, sarcina noastră, a oamenilor de cultură, este de a menţine după război toate legăturile cu tradiţia. Să respectăm tradiţia şi să nu ne preocupăm de a realiza lucruri noi. Sinceritatea ne va deschide căile de acces spre inima poporului“[16]. Era evidentă inaderenţa artistului faţă de sloganurile care împînziseră demagogic presa vremii legate de „arta populară“, de „arta pentru popor“. În mod consecvent el susţinea: „Nu pot săvîrşi acţiuni care să fie contrare convingerilor mele, artistice sau de altă natură“[17].

Pornind de la faptul că marele artist avea relaţii vechi de colaborare cu muzicieni din Uniunea Sovietică (David Oistrah, Lev Oborin, Daniel Şafran, Dmitri Şostakovici), pe care îi aprecia, însă, pentru valoarea lor artistică incontestabilă (validată ulterior în timp, fiind şi astăzi în circuitul artei interpretative internaţionale), cît şi pentru că încă din 1933 era membru al Asociaţiei „Amicii U.R.S.S.“, iar după război, alături de alţi intelectuali, devenise membru fondator al A.R.L.U.S., regimul comunist a încercat asiduu să şi-l asocieze pe George Enescu în propagarea noii ideologii. Un bun prilej pentru aceasta s-a considerat a fi vizita artistului, împreună cu soţia sa, Maria (Maruca) Cantacuzino, la Moscova, în aprilie 1946. Pentru Enescu, această vizită comporta o însemnătate aparte, avînd în vedere că, aşa cum, de altfel, chiar artistul nota în *Amintiri*, concertele la Petersburg şi Moscova, din toamna anului 1909, nu înregistraseră un succes deplin: „Mi-amintesc, arăta el într-un interviu, că, atunci, *rapsodiile* mele n-au avut deloc succes. Au fost găsite prea populare, ca să merite să fie cîntate în cadrul unui concert «serios». S-a spus că asemenea melodii pot fi auzite şi pe stradă, şi la ţară, şi în cîrciumi. Am avut atunci un public cu totul ostil...“[18].

Vizita s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea presei timpului, în frunte cu „Scînteia“, prin interviurile luate încercîndu-se să se supraliciteze latura politică, sugerîndu-i-se artistului răspunsuri „angajate“ pe acest plan. Enescu a dovedit, însă, o abilitate remarcabilă, situînd vizita sa pe plan pur muzical. Astfel, el arăta: „Dacă voi fi invitat să dirijez, voi cere şi sînt sigur că mi se vor acorda repetiţiile necesare. Scopul vizitei mele este în primul rînd de a strînge legăturile intelectuale muzicale între România şi U.R.S.S. Eu o voi face prin muzică, aşa cum florarii americani invită oamenii cu formula: «Lasă florile să vorbească pentru tine»“. Iar mai departe, Enescu susţine că doreşte să stabilească relaţii directe cu toţi muzicienii sovietici, pe fiecare considerîndu-l un „coreligionar al meu, fiindcă eu consider arta ca o religie. Acei care cred în artă îmi sînt fraţi, indiferent de rasă, naţionalitate, confesiune“[19]. Într-un alt interviu Enescu îşi exprimă dorinţa ca „reuniunile cu artiştii să nu aibă un caracter oficial, să fie doar întîlniri pe teren muzical, deoarece starea sănătăţii mele nu-mi permite excese“[20]. Exemple de acest gen sînt mai multe, ele demonstrînd faptul că, în pofida întrebărilor directe, nete, Enescu găseşte mereu calea situării răspunsului său exclusiv pe „tărîm artistic“ şi a dezangajării de orice conotaţie politică.

Presa moscovită consemna sosirea artistului român în capitala sovietică, la 18 aprilie 1946, şi prezenta date despre programul acestuia[21]. La 20 aprilie, George Enescu a susţinut un concert în Sala Ceaikovski; împreună cu Lev Oborin, el a interpretat *Sonatele pentru vioară şi pian* de Mozart şi Frank, iar cu David Oistrah – *Sonata* de Grieg. Ziarul „Vecerneaia Moskva“ apreciază că succesul a fost „remarcabil“: „Sala a fost plină pînă la refuz. Au fost prezenţi mulţi dintre cei mai cunoscuţi muzicieni şi critici muzicali din capitală“[22]. Succesul s-a repetat în ziua de 21 aprilie, la concertul din Sala mare a Conservatorului din Moscova, unde Enescu a dirijat orchestra simfonică din capitala sovietică, avînd în repertoriu: *Simfonia a IV-a* de Ceaikovski, *Concertul pentru două viori* de Bach, fragmente din suita *Privelişti moldoveneşti* de Mihail Jora şi *Rapsodia română*. Cu ocazia vizitei, Filarmonica din Moscova a editat broşura lui I. Iampolski consacrată vieţii şi creaţiei muzicianului român[23].

Documente recent descoperite în arhivele ruseşti dovedesc faptul că, în timpul vizitei în Uniunea Sovietică, Maria şi George Enescu au avut o atitudine demnă, exemplară, că au înfruntat pe sovietici în ţara lor, spunînd fără teamă ceea ce gîndeau, arătîndu-şi adevăratele lor sentimente, interesîndu-se insistent de situaţia prizonierilor români aflaţi pe teritoriul sovietic[24]. Documentele menţionate, provenind din fondurile Arhivei Ministerului Afacerilor Externe al U.R.S.S. din Moscova, constau în rapoartele şi informările făcute, conform practicilor specifice epocii staliniste, de oficialii sovietici, *kulturnici* sau reprezentanţi ai departamentului diplomatic, care au purtat pe timpul vizitei întrevederi cu George Enescu şi prinţesa Cantacuzino. Între aceştia s-au aflat: A. Karaganov, locţiitorul lui V.S. Kemenev, preşedintele VOKS-ului (*Vsesoiuznoe obşcestvo kulturnîh*

sveazei s zagraniței – Organizația unională pentru legături culturale cu străinătatea), G.M. Șnerson, șeful secției muzicale a aceleiași asociații, ori A.P. Pavlov, din structurile M.A.E. al U.R.S.S., delegat personal de unul dintre locțiitorii șefului diplomației sovietice (S.A. Lozovski)[25]. În discuția din ziua de 19 aprilie 1946 cu A. Karaganov, specialist în istoria literaturilor occidentale, Maria Cantacuzino l-a șocat pur și simplu pe acesta cu aprecieri de genul: „La noi, în România, este o proastă politică și politicienii sînt proști. Noi n-am avut noroc... Guvernul actual al României nu răspunde intereselor poporului și demnității țării. El acționează împotriva demnității țării, împotriva poporului. Eu nu iubesc guvernul, nu-i iubesc pe comuniști, deși între comuniști sînt oameni buni, deștepți și inteligenți, pe care-i prețuiesc: secretarul general al A.R.L.U.S. (Mihail) Magheru, ministrul (Lucrețiu) Pătrășcanu. Aceștia sînt intelectuali. Ana Pauker, de asemenea, este o persoană interesantă și deosebită. În rest, toți sînt antipatici. Chiar mă gîndesc că, dacă situația s-ar schimba și în țară ar veni la conducere alți stăpîni, ei, de asemenea, și-ar manifesta partinitatea. Guvernul român promovează o linie proastă, el face multe greșeli"[26]. La remarca lui Karaganov că guvernul român „duce o politică dreaptă" prin faptul că „luptă împotriva fasciștilor și a tuturor formelor de guvernămînt fasciste, pentru democrație", dna Enescu a fost în dezacord: „Fascism? Dar acesta-i în Italia... Ce fascism la noi?!"[27].

Două zile mai tîrziu, la 21 aprilie 1946, prințesa Maria Cantacuzino l-a abordat pe G.M. Șnerson, șeful secției muzicale a VOKS-ului, în legătură cu situația generalilor români N. Mazarini și C. Brătescu, aflați prizonieri în U.R.S.S. Problema va fi reluată la 29 aprilie 1946, cu ocazia primirii soților Enescu la M.A.E. al U.R.S.S. de către A.P. Pavlov, delegat de S.A. Lozovski, unul dintre locțiitorii lui V.M. Molotov, atotputernicul titular al diplomației sovietice. În scopul arătat, Enescu a predat lui A.P. Pavlov o scrisoare adresată personal lui I.V. Stalin de rudele prizonierilor de război amintiți, demers întărit de o notă verbală a Ambasadei României la Moscova. Arătînd că în cadrul M.A.E. nu se ocupă de România, oficialul sovietic nu a avut altceva mai bun de făcut decît să-și asigure oaspeții că se va ocupa personal ca documentele care-i fuseseră transmise ...să ajungă la destinatari[28].

Așadar, rezultă clar că declarațiile și demersurile soților Enescu pe timpul vizitei la Moscova puneau serios în discuție, la doar 13 luni după instalarea din 6 martie 1945, rosturile guvernului dr. Petru Groza, dominat de comuniștii locali și gestionat de Moscova. Nu este exclus ca, după terminarea călătoriei Eneștilor, autoritățile sovietice, examinînd documentele cuprinzînd declarațiile și demersurile oaspeților români, să fi conchis că „în România artele muzicale, cel puțin prin unul dintre strălucitii lor exponenți, rămăseseră ...reacționare"[29]. Episodul vizitei la Moscova relevă cu prisosință că, după instaurarea comunismului în România, George Enescu reprezintă un exemplu de demnitate, de consecvență cu ceea ce a afirmat o viață întreagă. S-a comportat așa cum a făcut-o întotdeauna, căutînd într-o epocă de răscoliri să rămînă un slujitor al muzicii. Hotărîrea sa de a nu face nici un compromis în această privință explică, în chip grăitor, și motivele pentru care marele muzician a luat hotărîrea definitivă de a pleca din țară în toamna anului 1946.

Către sfîrșitul anului 1946, George Enescu, redevenit – asemenea contemporanului său, Igor Stravinski – „cetățean al lumii", reia șirul turneelor de concerte în America și Europa. Enescu înfățișează acesteia chipul generos, aproape patriarhal, al artistului care nu încetează să-și îndeplinească ceea ce V. Hugo numea „son métier de flambeau"; „...al său facies de Orfeu lustruit de valurile muzicii"[30], cum spune G. Călinescu, capătă parcă definitive contururi, mai ales prin mijlocirea acelor acțiuni de vast ecou, cum sînt concertele dirijate în America, Anglia și Franța, realizarea discurilor Bach și intensa activitate pedagogică (cea mai susținută din cursul întregii sale cariere). Ca interpret, continuă să onoreze cele mai prestigioase manifestări, formații și centre muzicale, numele său apărînd adeseori în companii ilustre: Jacques Thibaud, Alfred Cortot, Arthur Rubinstein, Leopold Stokowski, Ernest Ansermet, Ionel Perlea etc.

Pentru Enescu prezența sa în Europa și în America după 6 ani de absență din Occident reprezenta și o biruință care demonstra că nu fusese uitat nici ca solist, nici ca pedagog, nici în calitate de compozitor[31]. Turneele îl poartă din nou pe Enescu prin marile orașe: New York, Philadelphia, Paris, Londra, Strasbourg, Geneva. După stabilirea definitivă în Occident, preocupările și relațiile sale erau pur muzicale, neavînd practic o participare activă la manifestările exilului. Pînă la moartea artistului, întîmplată la 5 mai 1955, regimul de la București nu a încetat să spere într-o revenire a lui Enescu în țară.

De la București la Paris, și de la Paris la New York, George Enescu a fermecat lumea aproape o

jumătate de veac cu efluviile unei arte personale, ce l-a ierarhizat între celebrităţile mondiale de rangul întîi.

Concertele date în marile centre muzicale de pe glob completează armonios munca neobosită a muzicianului patriot, care, către sfîrşitul vieţii, afirma: „...De-acolo, de pe plaiurile moldoveneşti, începe povestea care se termină aici, în inima Parisului. Pentru a ajunge din satul meu natal în marea citadelă – unde-mi sfîrşesc drumul – am parcurs o cale prăfuită, străjuită de arbori ce se îndepărtează, se îndepărtează la nesfîrşit... A fost, desigur, lung acest drum. Şi ce scurt mi s-a părut..."[32].

NOTE

[1]Zeno Vancea, *Cuvînt înainte* la lucrarea *George Enescu. Omagiu cu prilejul aniversării a 100 de ani de la naştere*, Editura „Meridiane", Bucureşti, 1981, p. 12.

[2]Viorel Cosma, *Enescu în conştiinţa prezentului*, în vol. *Centenarul George Enescu*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1981, p. 32.

[3]Valeriu Râpeanu, *Enescu. Interpretări şi Reconstituiri. Contribuţii documentare*, Editura Fundaţiei PRO, Bucureşti, 2003, p. 113.

[4]Vezi scrisoarea păstrată la Muzeul Naţional „George Enescu" din Bucureşti, F.M. 134; cf. *George Enescu. Monografie*, vol. I, coord. Mircea Voicana, Ed. Academiei R.S. România, Bucureşti, 1971, p. 359.

[5]Din „Gazeta muzicală rusă", nr. 42, 18 octombrie 1909, p. 927–930; apud *George Enescu. Monografie*, vol. I, p. 364.

[6]*George Enescu. Monografie*, vol. I, p. 377.

[7]Jessie Mac Bride, *Enesco charms in violin program*, în „The Washington Herald", 16 ianuarie 1924; apud *George Enescu. Monografie*, vol. I, p. 528.

[8]F.D. Perkins, *Enesco, in violin recital, excels as expressive genius*, în „New York Tribune", 20 ianuarie 1924; apud *George Enescu. Monografie*, vol. I, p. 529.

[9]*George Enescu. Monografie*, vol. I, p. 529–530.

[10]Original, cu nr. 698 din 29 martie 1931, în fondurile Muzeului Naţional „George Enescu" din Bucureşti; cf. *ibidem*, vol. II, p. 692.

[11]„Adevărul", nr. 45 (14724), 31 decembrie 1931.

[12]„Universul", nr. 49 (274), 11 octombrie 1931.

[13]„Rampa", nr. 14, 20 mai 1931.

[14]„Adevărul", nr. 44 (14545), 2 iunie 1931.

[15]„Curentul", nr. 5 (1429), 22 ianuarie 1932.

[16]Valeriu Râpeanu, *op. cit.*, p. 216.

[17]George Bălan, *George Enescu*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1963, p. 192. Într-o totală lipsă de logică, autorul acestei cărţi, pornind de la citatul menţionat din interviul acordat de artist în 1945, susţinea că, la fel „ca şi marele său coleg Sadoveanu, el (George Enescu) intuia că «Lumina vine de la răsărit»" (*ibidem*).

[18]Tudor Andrei, *Cu maestrul Enescu în drum spre Moscova*, în „România liberă", nr. 3 (521), 21 aprilie 1946.

[19]Apud Valeriu Râpeanu, *op. cit.*, p. 219.

[20]*Ibidem*.

[21]Vezi „Izvestia", „Trud", „Moskovski bolşevik" ş.a. din 18 aprilie 1946.

[22]I. Martînov, *Concertele lui George Enescu în Sala Ceaikovski şi în Sala mare a Conservatorului*, în „Vecerneaia Moskva" din 22 aprilie 1946.

[23]*Ibidem*.

[24]Vezi, pe larg, Tatiana Pokivailova, Gheorghe Buzatu, *Din secretele arhivelor ruseşti*, în *Omagiu istoricului Dan Berindei*, coord. Horia Dumitrescu, volum editat de Universitatea Craiova, Catedra de Istorie, şi Muzeul Vrancei, Editura „D.M. Press", Focşani, 2001, p. 512–524. Vezi şi Valeriu Râpeanu, *op. cit.*, p. 219–225.

[25]*Ibidem*, p. 513.

[26]*Ibidem*, p. 520–521; Valeriu Râpeanu, *op. cit.*, p. 221–222.

[27]*Ibidem*, p. 521; Valeriu Râpeanu, *op. cit.*, p. 222.

[28]*Ibidem*, p. 516; Valeriu Râpeanu, *op. cit.*, p. 225.

[29]*Ibidem*.

[30]G. Călinescu, *Despre muzică*, în „Contemporanul", Bucureşti, nr. 43, 26 octombrie 1956.

[31]Valeriu Râpeanu, *op. cit.*, p. 232.

[32]Bernard Gavoy, *Les souvenirs de George Enesco*, Editura „Flammarion", Paris, p. 93; Petre Brâncuşi, *Istoria muzicii româneşti. Compendiu*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.S. România, Bucureşti, 1969, p. 181.

Diana DICUSARĂ

ASPECTE DIN ACTIVITATEA ANASTASIEI DICESCU LA CONSERVATORUL „UNIREA" DIN CHIŞINĂU

La 27 martie 1918, cînd Basarabia revenea la sînul Patriei-mame, România, la Chişinău se afla, în primul său turneu, compozitorul, dirijorul, violonistul, pianistul şi profesorul George Enescu. Concertele sale au prelejuit frumoase clipe de înălţare sufletească şi de mîndrie naţională, au înnobilat atmosfera de sărbătoare din provincia dintre Prut şi Nistru. Aceste manifestări artistice, dar totodată şi naţionale, au avut un mare ecou în presa timpului. Ziarul „România Nouă" din 5 aprilie 1918 publică articolul „O convorbire cu maestrul Enescu", unde, pe lîngă impresiile de la concertele simfonice susţinute de orchestra „George Enescu" în faţa publicului chişinăuian, abordează şi problema înfiinţării unui conservator în capitala Basarabiei. Autorul materialului scria: „Trecînd la problemele din Basarabia, maestrul Enescu consideră necesar un conservator naţional la Chişinău, a cărui înfiinţare e o sarcină a statului. Şcoala muzicală (Colegiul de Muzică al Societăţii imperiale muzicale Ruse, filiala Chişinău, înfiinţat în 1899) se poate dezvolta la un conservator serios de muzică. O comisiune, continua Enescu, ar examina candidaţii, ar căuta elemente bune. Se vor aduce profesori, orchestră simfonică. Conservatorul ar avea o mare însemnătate artistică şi naţională..."[1].

Ideea înfiinţării la Chişinău a conservatorului e reflectată şi în paginile ziarului *Sfatul Ţării*. „...Căci atunci se va vedea cît este de înaltă capitala Basarabiei în arta muzicală."[2]

Apelul lui George Enescu este preluat şi de muzicienii de la Chişinău, care activau în cadrul „Societăţii muzicale române din Basarabia" (preşedinte – cunoscuta cîntăreaţă de operă Anastasia Dicescu). Într-o şedinţă din luna decembrie 1918, Anastasia Dicescu cu un grup de iniţiativă hotărăşte înfiinţarea conservatorului. Chiar în momentul cînd şi-a început activitatea (1 ianuarie 1919)[3], Anastasia Dicescu a fost aleasă directoare a conservatorului. Cu unele întreruperi, ea a condus această instituţie de învăţămînt muzical timp de aproape două decenii (1919–1936).

Festivitatea de deschidere a Conservatorului de Muzică şi Artă dramatică din Chişinău a avut loc la 1 ianuarie 1919, în sala Casei Eparhiale. Ceremonia s-a încheiat cu un concert festiv susţinut de profesori. Orele de curs se ţineau în clădirea Liceului de Băieţi „B.P. Hasdeu" (azi localul Muzeului Naţional de Istorie). La început, conservatorul avea 7 catedre (clase): două de canto (şefi de catedre – A. Dicescu, A. Adăscăliţa), una de pian (şef de catedră – V. Onofrei), una de vioară (şef de catedră – I. Finkeli), una de violoncel (şef de catedră – M. Şilcret), una de instrumente aerofone (şef de catedră – Ş. Usinevici) şi una de declamaţie (şef de catedră – Ion Gr. Jecca). Obiectele teoretice erau predate de Mihai Berezovschi şi V. Porucic. Numărul de studenţi era aproximativ patruzeci. Cursurile erau organizate în trei etape: curs preparator de patru ani, curs inferior de patru ani şi curs superior de trei ani.

Primul concert al profesorilor de la conservator a avut loc în mai 1919[4]. La manifestare au participat profesorii: Anastasia Dicescu, A. Adăscăliţa, V. Onofrei ş.a.

Acţiunea a avut loc în Casa Eparhială, având ca scop de a face cunoscut publicul din Chişinău cu noua instituţie de învăţământ muzical şi de a susţine, totodată, conservatorul din punct de vedere material.

În anul de studii 1919–1920 corpul didactic al conservatorului se completează cu noi cadre, creşte numărul studenţilor. Datorită Anastasiei Dicescu, conservatorul primeşte un milion şi jumătate de lei ca ajutor de la stat. Instituţia se găseşte sub înaltul patronaj al Reginei Maria, pe care Anastasia Dicescu o cunoştea încă din 1918. Cu această ocazie, profesorii conservatorului i-au adresat directoarei Anastasia Dicescu o scrisoare de recunoştinţă din care citäm: „Înduioşătoarea îngrijire a d-voastră în privinţa necesităţilor conservatorului aduce în pieptul nostru speranţe că scopurile marcate de noi de a dezvolta cultura naţională se vor împlini".

Anastasia Dicescu

Între anii 1920 şi 1924 funcţia de director al conservatorului a fost exercitată de marele cîntăreţ basarabean Alexandru Antonovschi. Între timp, Anastasia Dicescu este angajată la Teatrul Operei Române din Cluj, în cadrul unui contract cu Opera Naţională. Ea continuă să colaboreze cu conservatorul chişinăuian. Periodic vine la Chişinău, participă în spectacolele de operă şi în cadrul concertelor din sala conservatorului.

În 1922, conservatorul îşi schimbă adresa, stabilindu-se pe str. Alexandru cel Bun, nr. 114[5]. În zilele de 23–27 mai 1923, maestrul George Enescu concertează la Chişinău. Acest prilej îi permite marelui muzician să viziteze conservatorul. „La 27 mai Enescu audiază un concert simfonic al unor studenţi instrumentişti şi cîntăreţi. Maestrul a rămas mulţumit şi le-a dorit la toţi multe succese."[6]

În 1924, Anastasia Dicescu se întoarce la Chişinău şi preia funcţia de director al conservatorului. Căpătînd o bogată experienţă artistică pe scena Operei Române din Cluj, cîntăreaţa activează la Clasa de operă a conservatorului, deschisă în 1923. În calitate de regizor, ea montează împreună cu studenţii mai multe spectacole de operă. Tradiţional, la sfîrşitul fiecărui an de studii aveau loc concerte de totalizare ale studenţilor. Ele erau găzduite de cele mai prestigioasele localuri: Primăria, Casa Eparhială etc. Conservatorul participă activ la viaţa artistică a oraşului, evoluînd în cadrul unor concerte alături de remarcabilii muzicieni ai Operei din Chişinău. Astfel, în februarie 1927, la invitaţia Anastasiei Dicescu, orchestra conservatorului, sub conducerea dirijorului Alexandru Castaloh şi Mihai Bîrcă, participă la acţiunea de comemorare a marelui compozitor german Ludwig van Beethoven. S-au interpretat creaţiile compozitorului: Simfonia nr. 3 „Eroică", Simfonia nr. 7 şi Uvertura Leonora nr. 3".

Un eveniment de o mare semnificaţie pentru conservator a fost cea de-a doua vizită a lui George Enescu, din martie 1927. Presa a acordat atenţia cuvenită evenimentului, relatînd: „Ieri, ziua (21 martie 1927) George Enescu a vizitat conservatorul local. Pentru domnia sa a fost organizat un concert simfonic, la care au participat elevii claselor vioară, pian şi canto. G. Enescu a audiat foarte atent evoluarea elevilor, a făcut unele observaţii referitoare la interpretarea unor piese muzicale. Marele muzician şi-a pus amabil autograful său în cartea vizitatorilor onorifici. El a relevat succesele conservatorului, comparîndu-l cu instituţiile exemplare de acest fel din străinătate"[7].

Conservatorul din Chişinău a educat cu mare măiestrie muzicieni şi interpreţi de înaltă clasă. Mentorii lor – Anastasia Dicescu, Eugeniu Coca, P. Grigoriu, Victor Bulîciov, Mard Pester, Iurie Guz ş.a. – erau formaţi în cele mai reprezentative instituţii superioare ale învăţămîntului muzical şi teatral din Europa.

În 1928, conducerea conservatorului adoptă un nou program, care prevedea perfecţionarea sistemului de învăţămînt. A fost aprobat programul cursului teoriei muzicii speciale şi obligatorii, propus de profesorul V. Bulîciov, iar studierea teoriei, compoziţiei şi literaturii muzicale devine un curs de bază pentru compozitori, dirijori, muzicologi şi pedagogi. Profesorii de specialitate de asemenea au stabilit şi au elaborat noi programe de studiu.

Cu prilejul celebrării unui deceniu de la Unirea Basarabiei cu România, conducerea conservatorului hotărăşte ca aşezămîntul să fie numit Conservatorul „Unirea". Concomitent, instituţia îşi schimbă reşedinţa pe strada Alexandru cel Bun nr. 65. „Cu ocazia aniversării Unirii Basarabiei, arată ziarul *Бессарабская почта* din 30 octombrie 1928, studenţii Conservatorului evoluează cu spectacolul *Faust* – regia Anastasia Dicescu, solistă – studenta Z. Odobescu, bas – Gheorghe Folescu".

În același an, în cadrul acțiunilor de comemorare a compozitorului austriac Franz Schubert, se dau mai multe concerte. Orchestra și corul conservatorului interpretează „Requem" de Cherubini – dirijor V. Bulîciov, iar în sala Casei Eparhiale are loc un concert cameral cu participarea profesorilor A. Cubițcaia, I. Guz, Marc Pester, M. Șilderet, Gheorghe Lațentcovschi.

La începutul anului 1929, Conservatorul „Unirea" participă la un festival artistic, organizat la Chișinău, în cadrul căruia studenții din Clasa de operă a Anastasiei Dicescu – V. Pașuc, Ana Gagiu, Elena Caimasan-Tesleacova – interpretează fragmente din operele marilor compozitori.

În același an, studenții conservatorului evoluaseră alături de Anastasia Dicescu cu spectacolul operei „Rigoletto" de Giuseppe Verdi, susținut la Teatrul Național: Anastasia Dicescu – în rolul Gildei și Jean Athanasiu – în rolul lui Rigoletto; studenții: P. Crajanovschi – în rolul lui Monterone, M. Stegariov – în rolul lui Ceprano, V. Pașuc – în rolul Contesei de Ceprano etc. Regia îi aparține Anastasiei Dicescu, maestru de cor – Mihail Berezovschi, dirijor – Marc Pester.

În 1930, Colegiul muzical din Chișinău (care funcționa din 1899) a fost comasat cu Conservatorul „Unirea". Profesorii și elevii colegiului se încadrează activ în activitatea conservatorului, iar pianista Elena Salin devine vicedirector.

Pe scena conservatorului se dădeau frecvent atît concerte individuale ale studenților, concerte de clasă, cît și concerte anuale. De-a lungul anilor creștea măiestria profesională a studenților. Drept dovadă, în 1933, din cei 70 de candidați la studii în Academia de Muzică din București au fost admiși 7, dintre care 4 erau absolvenții ai Conservatorului „Unirea"[8]. Concertele studenților Conservatorului „Unirea" erau analizate în presă. Spre exemplu, la 26 iunie 1933, ziarul *Бессарабское слово,* referindu-se la concertul clasei de canto a profesoarei Maria Zlatov, menționa: „Programul concertului a evidențiat multe talente tinere ce au un mare viitor: Nadejda Cuznețov, Coșelchina. A impresionat frumoasa voce a doamnei Boțan și admirabilul dar al doamnei Șifer. Cu așa studente doamna Zlatov este nu numai o bună cîntăreață, dar și unică în felul său profesoară. Concertele ei anuale satisfac mereu publicul"[9].

O mare realizare a Conservatorului „Unirea" este montarea operei (în 3 acte) „Bastonul fermecat" de Iurie Kalughin, în traducerea lui Pavel Crihan. Compoziția a fost prezentată de studenții Clasei de operă a Anastasiei Dicescu și Clasei de dramă a Mariei Cosmacevschi. Muzica aparținea profesorilor Gheorghe Iațentcovschi și Victor Iușchevici, maestru de balet – domnișoara Elena Toma. „Piesa a fost jucată cît se poate de reușit", scria ziarul *Basarabia* din 2 februarie 1938. La fel de reușit a fost interpretată opera „Cavaleria rusticană" de Pietro Mascagni – maestru de cor Alexandru Cristi, la pian – Elena Sîrbu. În opera „Aida", de Giuseppe Verdi, se manifestă plenar studenții Balias, Babac-Smirnova, Eugen Ureche etc. Regia operei e semnată de Anastasia Dicescu, conducător de balet – E. Toma, conducători de cor – P. Harghel și A. Iacovlev, maestru de concert – E. Sîrbu. Decorul spectacolului a fost executat reușit de N. Danilenco și E. Ureche. La pupitrul dirijoral s-a aflat maestrul Hînculov. Reușita spectacolului a fost deplină. Ziarul *Бессарабское слово* menționa: „Concertul e o dovadă a faptului că „Basarabia n-a secat de talente muzicale"[10].

La începutul anului 1939, Conservatorul „Unirea" a sărbătorit două decenii de la fondare. În legătură cu acest eveniment, ziarul *Basarabia* publică articolul „Conservatorul «Unirea» își sărbătorește 20 ani de la înființare", în care relatează despre sărbătoarea organizată și despre meritele acestei instituții.

Conservatorul „Unirea", timp de două decenii, a contribuit simțitor la dezvoltarea vieții muzicale a Chișinăului, educînd cu un înalt profesionalism tinerele talente ale Basarabiei.

O mare parte din absolvenții conservatorului au devenit muzicieni de înaltă valoare artistică. Printre aceștia menționăm pe: Eugen Coca – compozitor, violonist, Lidia Axionov – muzicolog, folclorist, Șico Aranov – dirijor, compozitor, Gheorghe Borș – cîntăreț, compozitor, David Fedov – pianist, compozitor, Eugenia Revzo – pianistă, Maria Cebotari – cîntăreață etc.

NOTE

[1]Ion Matei, *Renașterea Basarabiei*, București, 1921, p. 102–106.

[2]*Sfatul Țării* nr. 37, 18 mai 1918.

[3]S.K. Brîseachin, *Культура Бессарабии. 1918–1940*, Chișinău, 1978, p. 180.

[4]*Basarabia*, nr. 43, 27 mai 1919.

[5]*Basarabia*, 25 octombrie 1922.

[6]*Бессарабская почта*, 29 mai 1938.

[7]*Бессарабское слово*, 22 martie 1927.

[8]*Бессарабское слово*, 12 octombrie 1933.

[9]*Бессарабское слово*, 26 iunie 1930.

[10]*Бессарабское слово*, 31 decembrie 1937.

ROMÂNIA ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL*

PIERDERILE TERITORIALE DIN 1940

Încheierea pactului Molotov–Ribbentrop, declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial, capitularea Franţei au fost principalii factori care au încurajat forţele revizioniste, care timp de două decenii au rîvnit să ocupe părţi din teritoriul României. Mai întîi, Uniunea Sovietică a ocupat Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa; apoi Ungaria a primit nord-estul Transilvaniei şi, în sfîrşit, Bulgaria a obţinut sudul Dobrogei.

România în preajma celui de-al Doilea Război Mondial. Pactul Molotov–Ribbentrop. În vara anului 1939, situaţia internaţională devenea tot mai tensionată. Liderii politici ai marilor puteri vorbeau despre pace, dar se pregăteau de război. În zilele de 12–22 august 1939, la Moscova s-au desfăşurat tratative între delegaţiile U.R.S.S., Marii Britanii şi Franţei în vederea încheierii unui pact de asistenţă mutuală. Opinia publică şi oamenii politici din România priveau cu multă speranţă aceste tratative, cînd, la 23 august 1939, ca o lovitură de trăsnet, a parvenit ştirea despre încheierea pactului de asistenţă mutuală între Germania şi U.R.S.S. Documentul a fost semnat, în prezenţa lui I.V. Stalin, de miniştrii de Externe ai celor două ţări: Veaceslav Molotov şi Joachim von Ribbentrop. Încheierea acestui pact a fost bine calculată de ambele părţi: pentru Hitler, obţinerea neutralităţii sau alianţa cu Uniunea Sovietică devenise vitală, urmînd să-şi asigure spatele în perspectiva războiului cu Franţa şi Marea Britanie; pentru Stalin, era foarte importantă extinderea graniţelor europene ale U.R.S.S., el încercînd să obţină teritoriile pe care Rusia ţaristă le stăpînise pînă în 1917. Guvernul de la Bucureşti a sesizat pericolul ce plana asupra integrităţii teritoriale a României. Protocolul adiţional secret al pactului se referea şi la Basarabia, faţă de care Uniunea Sovietică manifesta un „interes deosebit", în timp ce Germania îşi declara „totalul dezinteres politic pentru aceste teritorii". Prin semnarea Pactului Molotov–Ribbentrop, Berlinul şi Moscova şi-au împărţit sferele de influenţă în Europa – de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră.

Prin semnarea acestui document, U.R.S.S. încălca prevederile Pactului Briand–Kellogg, ale Protocolului de la Moscova şi ale Convenţiei de la Londra, la care aderase.

Izolarea politică, diplomatică şi militară a României, începută la sfîrşitul deceniului al patrulea prin erodarea sistemului ei de alianţe, s-a agravat considerabil prin încheierea Pactului Molotov–Ribbentrop şi a Protocolului său adiţional secret, care constituia un grav atentat la adresa statului naţional unitar român.

*Editura „Prut Internaţional" pregăteşte pentru tipar ediţia a II-a a *Istoriei Românilor. Epoca contemporană*, manual pentru clasa a XII-a, autori – Ioan Scurtu, Ion Şişcanu, Marian Curculescu, Constantin Dincă şi Aurel Constantin Soare. Propunem liceenilor o temă din această lucrare.

Începutul celui de-al Doilea Război Mondial şi poziţia României. După o săptămînă de la semnarea Pactului Molotov–Ribbentrop, prin atacarea, la 1 septembrie 1939, a Poloniei de către Germania, s-a declanşat cel de-al Doilea Război Mondial. La 17 septembrie, trupele sovietice au intrat în Polonia, ocupînd teritoriile prevăzute în anexa secretă a pactului din 23 august 1939. Marea Britanie şi Franţa au declarat război Germaniei, nu şi Uniunii Sovietice, deşi aceasta anexase două treimi din Polonia.

În acest context, la 6 septembrie 1939, Consiliul de Coroană a hotărît ca România să respecte strict regulile neutralităţii stabilite prin convenţii internaţionale faţă de beligeranţii aflaţi în conflict. Totodată, România a dus o politică activă în ceea ce priveşte menţinerea statu-quo-ului teritorial şi evitarea extinderii agresiunii în sud-estul Europei. Guvernul român a tins în 1939–1940 spre îmbunătăţirea raporturilor cu ţările vecine. Cu toate presiunile guvernului german, România a sprijinit acţiunea de tranzitare a tezaurului Băncii Naţionale a Poloniei pe teritoriul său şi evacuarea lui prin portul Constanţa. De asemenea, România şi-a deschis graniţele pentru refugiaţii civili şi militari, precum şi pentru autorităţile poloneze. Circa 100 000 de polonezi au trecut în România, unde s-au bucurat de sprijinul autorităţilor şi al populaţiei. În noaptea de 16/17 septembrie, în România s-au refugiat preşedintele şi guvernul Poloniei; unii dintre oficialii polonezi au rămas în România, alţii au plecat în Occident, de unde au continuat să lupte împotriva ocupanţilor.

Atitudinea guvernului român a nemulţumit profund Berlinul, care a pus la cale *asasinarea lui Armand Călinescu*, preşedintele Consiliului de Miniştri, la 21 septembrie 1939, de o echipă de legionari. A urmat o cruntă represiune împotriva legionarilor, fapt ce a tensionat puternic relaţiile dintre România şi Germania.

Pe fondul succeselor obţinute de Germania pe Frontul de Vest, al înfrîngerilor suferite de Franţa şi izolării Marii Britanii, guvernul României se afla într-o tot mai mare dificultate internă şi internaţională. Regele Carol II a pornit, în ianuarie 1940, pe calea „reconcilierii" cu Mişcarea Legionară, în speranţa că astfel va reuşi să-şi amelioreze relaţiile cu Germania. Legionarii au fost eliberaţi din lagăre şi închisori, iar la 28 iunie 1940, Horia Sima, noul lider al Mişcării Legionare, a fost numit subsecretar de stat la Ministerul Educaţiei Naţionale. Dar guvernul de la Berlin nu s-a arătat receptiv faţă de propunerile lui Carol al II-lea vizînd o apropiere între cele două state.

La rîndul său, guvernul sovietic a decis să profite de starea de derută ce se înregistra la Bucureşti şi să pună în aplicare înţelegerea realizată cu Germania la 23 august 1939.

Raptul Basarabiei, nordului Bucovinei şi ţinutului Herţa. La 29 martie 1940, Molotov anunţa în mod oficial că între U.R.S.S. şi România exista un litigiu nerezolvat, cel legat de Basarabia. Discursul ministrului de Externe sovietic a fost apreciat în cercurile diplomatice ca un avertisment dat României. La aceste declaraţii s-au adăugat concentrarea trupelor sovietice în zona Nistrului şi recurgerea tot mai des la incidente de graniţă.

În ziua de 2 iunie 1940, Fabricius, ministrul Germaniei la Bucureşti, a prezentat guvernului român o notă verbală în care punea întrebarea dacă şi în ce măsură România ar fi dispusă să ia în considerare cererile de revizuire teritorială ale vecinilor săi, cum ar fi, de pildă, cea a Rusiei în problema Basarabiei.

La 23 iunie 1940, Molotov îl informa pe Schulenburg, ambasadorul german la Moscova, că problema Basarabiei şi Bucovinei nu mai suferă nici un fel de amînare, subliniind că Uniunea Sovietică va recurge la forţă în situaţia în care litigiul nu s-ar rezolva pe cale paşnică. La observaţia lui Ribbentrop că Bucovina nu a aparţinut niciodată Rusiei, Molotov a acceptat să-şi limiteze pretenţiile *numai* la nordul Bucovinei.

Avînd concursul Germaniei, ca şi pe cel al Italiei, Molotov a înmînat ministrului român la Moscova, Gheorghe Davidescu, în ziua de 26 iunie 1940, la ora 22^{00}, o *notă ultimativă* prin care Uniunea Sovietică cerea ca România să-i înapoieze *cu orice preţ* Basarabia şi să-i *transmită* partea de nord a Bucovinei; răspunsul era aşteptat în cursul zilei de 27 iunie.

Motivînd cererea referitoare la cedarea părţii de nord a Bucovinei, ultimatumul sovietic arăta că aceasta repezintă „un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. şi populaţiei Basarabiei prin dominaţia de 22 de ani a României în Basarabia".

Ziua de 27 iunie a fost pentru guvernul de la Bucureşti extrem de agitată. Regele Carol II a decis convocarea *Consiliului de Coroană*, în cadrul căruia s-au exprimat două puncte de vedere: rezistenţa în faţa pretenţiilor sovietice, sau cedarea în schimbul salvării României. În eventualitatea unui război, Armata română ar fi fost nevoită să lupte pe trei fronturi: la est – contra Uniunii Sovietice, la vest – contra Ungariei şi la sud – contra Bulgariei. După

îndelungi şi furtunoase dezbateri, Consiliul de Coroană a decis – cu 19 voturi pentru şi 6 contra – acceptarea notei ultimative şi începerea discuţiilor asupra *tuturor problemelor emanînd de la guvernul sovietic*. Răspunsul guvernului român a fost considerat nesatisfăcător, motiv pentru care, în noaptea de 27/28 iunie 1940, guvernul sovietic a formulat un *nou ultimatum*, prin care se cerea ca, în decurs de 4 zile, guvernul român să evacueze Basarabia şi nordul Bucovinei; în acelaşi interval de timp armatele sovietice urmau să ocupe aceste teritorii. După un nou Consiliu de Coroană, guvernul român a comunicat că *se vede silit* să accepte condiţiile sovietice.

Pînă la 3 iulie 1940, Armata Roşie a ocupat întregul teritoriu al Basarabiei, nordul Bucovinei, precum şi ţinutul Herţa. România pierdea astfel 50 509 km^2 şi 3,7 milioane de locuitori.

Acest act a avut consecinţe grave în planul relaţiilor internaţionale ale României. Cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei a sporit pretenţiile revizioniste ale Ungariei şi Bulgariei.

Pierderea nord-estului Transilvaniei şi a Cadrilaterului. Imediat după ce România a cedat Basarabia şi nordul Bucovinei, guvernele de la Budapesta şi Sofia au cerut să li se satisfacă pretenţiile teritoriale. Deoarece Germania era învingătoarea Europei, guvernul român a decis să se orienteze spre această ţară, în speranţa că ea va tempera revendicările Ungariei şi Bulgariei. Dar, la 15 iulie 1940, Hitler a trimis regelui Carol al II-lea o scrisoare prin care-i cerea să înceapă tratative cu vecinii în vederea rezolvării litigiilor teritoriale. La sugestia imperativă a Berlinului, s-a hotărît organizarea unor *tratative româno-maghiare*, care au început în ziua de 16 august 1940 la Turnu Severin. Delegaţia română a pus la baza discuţiilor schimbul de populaţie, în timp ce delegaţia maghiară a cerut ca România să cedeze două treimi din Transilvania.

În ziua de 3 august 1940, Hitler i-a cerut guvernului român să cedeze Bulgariei partea de sud a Dobrogei, numită Cadrilater (judeţele Durostor şi Caliacra). La *tratativele româno-bulgare* începute la Craiova în ziua de 19 august, delegaţia României a satisfăcut integral cererile Bulgariei, discuţiile purtîndu-se asupra modalităţilor de cedare a teritoriului respectiv. Tratativele s-au încheiat la 7 septembrie 1940, cînd graniţa dintre România şi Bulgaria a fost stabilită pe linia trasată înainte de Pacea de la Bucureşti din 1913.

Pentru „rezolvarea" diferendului teritorial româno-maghiar, Adolf Hitler a intervenit direct, iar la 27 august a fixat cu mîna sa graniţa dintre România şi Ungaria. În ziua de 29 august 1940, miniştrii de Externe ai României şi Ungariei au fost convocaţi la Viena pentru a doua zi. Aici, Ribbentrop şi Ciano, miniştri de Externe ai Germaniei şi Italiei, au precizat că orice discuţii erau inutile şi au cerut ca România şi Ungaria să accepte „arbitrajul" Axei.

Pentru a avea calitatea de arbitri, guvernele de la Berlin şi Roma ar fi trebuit să fie neutre, dezinteresate, imparţiale, dar, în fapt, Germania şi Italia şi-au manifestat deschis, în repetate rînduri, hotărîrea de a revizui tratatele de pace din 1919–1920 şi s-au pronunţat în favoarea pretenţiilor teritoriale ale Ungariei, care de la 13 ianuarie 1939 făcea parte din Pactul Anticomintern.

În timp ce miniştrii de Externe se aflau la Viena, guvernul de la Moscova a deplasat trupe sovietice spre Prut, care au recurs la repetate incidente de graniţă. De asemenea, guvernul sovietic a declarat că sprijină revendicările teritoriale ale Ungariei pe seama României.

Convocat de regele Carol al II-lea, în noaptea de 29/30 august 1940, *Consiliul de Coroană* a acceptat, cu majoritate de voturi, arbitrajul Axei. În ziua de 30 august, „arbitrii" au comunicat decizia lor: România va ceda Ungariei Maramureşul, nordul Crişanei şi al Transilvaniei (43 482 km^2 cu 2 667 000 locuitori). Această hotărîre a fost acceptată, după aprinse şi controversate discuţii, de majoritatea membrilor Consiliului de Coroană, în noaptea de 30/31 august 1940.

Astfel, în mai puţin de trei luni, sub presiunea celor două mari puteri totalitare – Uniunea Sovietică şi Germania –, România a pierdut 99 738 km^2 (33,8% din suprafaţă) şi 6 821 000 locuitori (33,3% din populaţie).

FORMAREA R.S.S. MOLDOVENEŞTI ŞI INSTAURAREA REGIMULUI COMUNIST

Instaurarea regimului bolşevic în Basarabia, regim cu adevărat colonial, a fost rezultatul ocupării de către Uniunea Sovietică a acestei provincii în urma notelor ultimative din 26 şi 27 iunie 1940. Conform doctrinei comuniste, orice teritoriu ocupat trebuia sovietizat rapid, fenomen care s-a petrecut în Basarabia şi nordul Bucovinei.

Situaţia românilor din teritoriile cedate. În teritoriile cedate – Basarabia, nordul Bucovinei, nord-

estul Transilvaniei, Cadrilaterul – românii au fost supuşi unei politici represive, mulţi dintre ei fiind asasinaţi. Astfel, cei 1,3 milioane de români trecuţi sub stăpînirea Ungariei au avut de suportat, mai ales în lunile septembrie–noiembrie 1940, răzbunarea autorităţilor horthyste, care au trecut „prin foc şi sabie" teritoriul obţinut prin Dictatul de la Viena.

La Trăsnea (jud. Sălaj) au fost ucişi într-o singură noapte peste 100 de români, iar la Ip (acelaşi judeţ) au fost asasinaţi 155 de români, între care 82 copii şi 36 femei.

În Cadrilater, represiunile au fost de o mai mică intensitate, ca urmare a schimbului de populaţie între România şi Bulgaria. Deosebit de tragică a fost situaţia românilor din Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa.

Formarea R.S.S. Moldoveneşti. O consecinţă gravă generată de ocuparea teritoriului dintre Prut şi Nistru a fost *dezmembrarea Basarabiei*, efectuată de Moscova odată cu lichidarea Republicii Autonome Moldoveneşti, creată anterior tot de Moscova, în cadrul Ucrainei sovietice.

În problema proiectării configuraţiei teritoriale a viitoarei republici unionale au fost exprimate diverse opinii.

Conducătorii Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldoveneşti, stabiliţi de curînd la Chişinău, ca şi cei ai Ucrainei, recomandau Moscovei să stabilească teritoriul Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti, astfel încît la R.S.S.Ucraineană să fie trecute, pe lîngă nordul Bucovinei, raioanele Codîma, Balta şi Pesciana din R.A.S.S.M., şi judeţele Hotin, Akkerman (Cetatea Albă), precum şi plasa Chilia a judeţului Ismail din Basarabia.

Pe de altă parte, conducerea Ucrainei sovietice a depus eforturi pentru a obţine ca cel puţin o parte din teritoriul Basarabiei să fie transmisă Ucrainei. Această parte a teritoriului dintre Prut şi Nistru urma s-o constituie judeţele Hotin, Akkerman (Cetatea Albă) şi Ismail, adică regiunile de nord şi de sud ale Basarabiei. În ceea ce priveşte teritoriul R.A.S.S. Moldovenesti, Kievul propunea să fie trasată graniţa astfel, încît R.S.S. Moldoveneşti să-i rămînă doar 6 din cele 14 raioane ale fostei autonomii din stînga Nistrului. Prin urmare, 6 judeţe din Basarabia şi 6 raioane din R.A.S.S.M.: aceasta a fost formula ucraineană de organizare a R.S.S. Moldoveneşti.

La 2 august 1940, Sovietul Suprem al U.R.S.S. a adoptat legea „*Cu privire la formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti*", în care se stipula: „Venind în întîmpinarea oamenilor muncii din Basarabia, a oamenilor muncii din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească privind reunirea populaţiei moldoveneşti din Basarabia cu populaţia moldovenească din R.A.S.S. Moldovenească şi călăuzindu-se de principiul dezvoltării libere a naţionalităţilor, Sovietul Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste hotărăşte:

„1. A forma Republica Sovietică Socialistă Moldovenească unională.

2. În componenţa Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti unionale se includ oraşele Tiraspol şi Grigoriopol, raioanele Dubăsari, Camenca, Rîbniţa, Slobozia şi Tiraspol ale Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti, oraşul Chişinău şi judeţele Bălţi, Bender, Chişinău, Cahul, Orhei şi Soroca ale Basarabiei".

Aşadar, Republica Sovietică Moldovenească unională a fost formată dintr-o parte mai mare a Basarabiei şi una mai mică a R.A.S.S.M., fără participarea politică a basarabenilor. Definitiv hotarele dintre R.S.S. Moldovenească şi R.S.S. Ucraineană au fost stabilite prin decretul Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 4 noiembrie 1940. Capitala R.S.S. Moldoveneşti a devenit oraşul Chişinău.

Atît lichidarea R.A.S.S. Moldoveneşti cît şi dezmembrarea Basarabiei, prin formarea, la 2 august 1940, a R.S.S. Moldoveneşti, a fost un act ilegal, un dictat al Moscovei în baza propunerilor făcute de Kiev. Prin amputarea judeţelor de sud ale Basarabiei şi încorporarea lor la Ucraina, R.S.S. Moldovenească a fost lipsită de ieşire la Dunăre şi la limanul fluviului Nistru, adică înlăturată de la Marea Neagră.

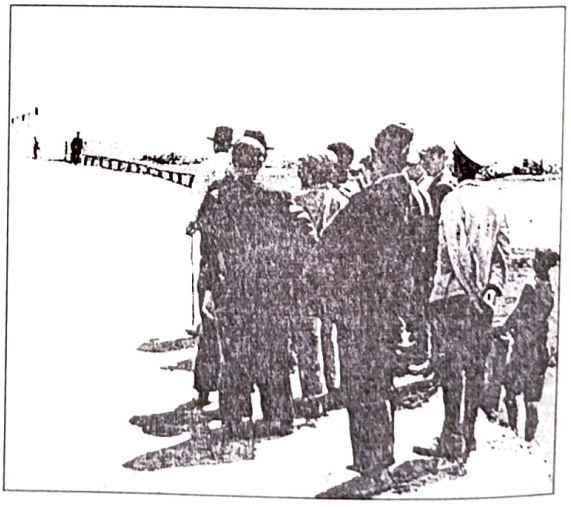

3 iulie 1940. Prutul devenit hotar între fraţi

Ion NEGREI

INTRODUCEREA ALFABETULUI LATIN ÎN BASARABIA

Timp de cîteva secole (a doua jumătate a secolului XIV–prima jumătate a secolului XIX) românii au utilizat la scriere caracterele slavone sau chirilice, lucrările tipărite cu alfabet latin în perioada respectivă fiind excepţii.

La mijlocul secolului al XIX-lea, drept rezultat al emancipării politice a românilor şi intrării lor în familia popoarelor latine şi ca urmare a propagandei făcute de o seamă de intelectuali în sprijinul alfabetului latin, se ajunge iniţial la un alfabet mixt, în care unele litere chirilice erau înlocuite cu echivalentele lor latine, iar începînd din 8 ianuarie 1860, printr-un „ordin de zi", semnat de G. Ghica, ministru al Treburilor Interne, alfabetul latin a fost introdus în cancelariile Principatelor Unite.

Trecerea de la scrierea româno-chirilică la cea româno-latină a avut o importanţă deosebită în istoria culturii româneşti. Prin acest act de cultură, se încheie o perioadă însemnată a istoriei scrierii româneşti (cea a „slavonismului cultural") şi începe alta, cea a scrierii cu litere latine, cînd s-a cristalizat definitiv limba română literară, precum şi normele ei ortografice. Prin adoptarea sistemului grafic latin limba română se adapă direct din limba din care îşi trage sorgintea. Introducerea alfabetului latin permite limbii şi culturii româneşti contacte mai strînse cu marea familie a limbilor şi popoarelor romanice şi a culturii acestora, facilitînd totodată legături mai strînse dintre civilizaţia românească şi cea apuseană, bazată pe valorile culturale greco-latine.

În Bucovina şi Transilvania înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin are loc în împrejurări specifice. În aceste provincii româneşti alfabetul latin era familiar, deoarece limbile oficiale folosite în administraţie – latina şi germana – erau redate grafic prin simboluri latine. Prozelitismul catolic şi greco-catolic i-a apropiat pe românii bucovineni şi transilvăneni de limba latină şi, evident, de scrierea în româneşte cu caractere latine. Începînd din secolul al XIX-lea, atît în Bucovina, cît şi în Transilvania apar numeroase tipărituri româneşti în grafie latină, iar către mijlocul secolului, în Transilvania şi Bucovina scrierea cu alfabet latin se generalizează.

În timp ce vectorul general al dezvoltării spirituale şi culturale a românilor era orientat spre Apus, o parte a poporului român – românii dintre Prut şi Nistru – a rămas în continuare în captivitatea slavonismului. Basarabia, ruptă din trupul Moldovei în 1812, a fost provincia românească în care utilizarea alfabetului chirilic pentru exprimarea în scris a limbii române a cunoscut cea mai îndelungată perioadă. Cultura românească în Basarabia, inclusiv cea scrisă, în condiţiile regimului ţarist, a cunoscut deformări grave, mai ales din cauza întrebuinţării alfabetului chirilic, care o ţinea în afara spaţiului şi condiţiilor firești de dezvoltare. Înseşi scrierile în limba română cu alfabet chirilic, în Basarabia, în secolul al XIX-lea, au fost sporadice, deoarece în administraţie, şcoală şi în alte domenii se folosea limba rusă în baza alfabetului chirilic.

Românii din Basarabia, fiind încadraţi în componenţa Imperiului Rus, nu au cunoscut o viaţă politică proprie şi, respectiv, le-a lipsit şi viaţa naţional-culturală. Practic, în Basarabia, în secolul al XIX-lea, nu a existat învăţământ în limba română. La perpetuarea alfabetului chirilic, dar mai exact a celui slavon, a contribuit şi Biserica Ortodoxă Rusă, care după 1812 şi-a extins jurisdicţia spirituală asupra credincioşilor din ţinut.

Astfel, ca urmare a faptului că Basarabia, ca parte a spaţiului etnic şi lingvistic (cultural-românesc), în secolul al XIX-lea s-a aflat sub stăpînirea ţarismului rus, înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin nu s-a putut face decît relativ tîrziu, abia după căderea autocraţiei ruse în februarie 1917.

* * *

După răsturnarea regimului autocrat, moldovenii, alături de revendicările politice, – dobîndirea autonomiei provinciei – ridică cu deosebită intensitate şi probleme de ordin naţional-cultural – şcoală şi biserică în limba naţională. Acest lucru era firesc, deoarece, după un veac de întuneric, setea de carte în limba naţională era nemărginită. Or, cea mai gravă crimă a regimului ţarist faţă de moldovenii din Basarabia era prohibirea, – prin tot aparatul de stat – a conştiinţei şi culturii naţionale, deznaţionalizarea şi rusificarea lor.

Încă la începutul revoluţiei, Pavel Gore, deputat în Zemstva Guvernială, abordează chestiunea învăţămîntului naţional. El menţiona că învăţămîntul în Basarabia decurge destul de rău din cauză că instruirea copiilor moldoveni se face în limba rusă. Nemţii, grecii, bulgarii, evreii şi reprezentanţii altor minorităţi naţionale aveau şcolile lor. Numai moldovenii nu aveau şcoală, cu toate că formau majoritatea populaţiei Basarabiei. Fruntaşii moldoveni, constituiţi, la începutul lunii aprilie 1917, în Partidul Naţional Moldovenesc, formulează şi cerinţele moldovenilor în problemele de limbă şi şcoală naţională: *Limba rusească urmă să se înveţe în şcoli ca obiect de învăţămînt, ca învăţătură deosebită. În toate satele şi oraşele să se facă şcoli bune, cu mai mulţi ani de învăţătură, şi toţi copiii să fie îndatoraţi (obligaţi) a învăţa la acele şcoli.*

Sub presiunea noilor idei, în zilele de 11–13 aprilie, la Chişinău, a avut loc primul congres al învăţătorilor din Basarabia. La congres au participat reprezentanţi ai tuturor neamurilor. Reprezentanţii Partidului Naţional Moldovenesc (Vladimir Herţa, Pan Halippa etc.) au abordat problema rusificării învăţămîntului din Basarabia, pledînd pentru naţionalizarea şcolii şi autonomia naţional-culturală.

Legitimitatea cerinţelor moldovenilor era atît de evidentă, încît străinii nu puteau invoca nici un argument care să le justifice rezistenţa. Cu toate acestea, un grup de funcţionari în frunte cu Sîromeatnikov, şeful învăţămîntului primar al Zemstvei guberniale, se opunea cu înverşunare cerinţelor moldovenilor. Demnitarul rus a avut obrăznicia să rostească în plină adunare că moldovenii sînt un neam de proşti şi înapoiaţi, că n-au nici un fel de cultură şi trăiesc ca samoezii, utilizînd doar vreo sută de cuvinte în limbajul lor zilnic. Ion Buzdugan, învăţător mobilizat pe front, prezent la congres, aduce în faţa publicului o voluminoasă biblie scrisă în limba moldovenească şi, arătînd-o adversarilor, îi somează să numere cuvintele moldoveneşti din această carte şi să se gîndească dacă se mai poate susţine că limba moldovenească e săracă.

La acest congres moldovenii abia reuşesc să obţină în principiu naţionalizarea şcolii. Străinii au izbutit să strecoare următoarea rezoluţie: „...predarea (în şcoli) trebuie să se facă în limba copiilor, însă, fiindcă învăţătorii nu sînt pregătiţi pentru aceasta, înfăptuirea acestei hotărîri se amînă pe viitor".

Cu toate acestea, ideile naţionale încep să cucerească teren. Clerul din Basarabia, întrunit în congres la 25 aprilie 1917, a cerut ca „limba moldovenilor, care alcătuiesc majoritatea populaţiei, istoria Basarabiei şi a poporului majoritar care o locuieşte, literatura naţională, precum şi cîntecele moldoveneşti să se predea obligatoriu elevilor moldoveni".

La 1 mai 1917, congresul învăţătorilor din oraşul şi judeţul Chişinău, la care participă şi reprezentanţi ai Zemstvei guverniale, decide convocarea pe data de 25 mai a unui congres extraordinar al învăţătorilor moldoveni din Basarabia. La 7 mai 1917, învăţătorii din Bălţi organizează un congres similar cu cel de la Chişinău, la care fruntaşii învăţămîntului din oraş şi judeţ pledează pentru naţionalizarea şcolii din Basarabia.

Încă la 29 aprilie, ţăranii din plasa Slobozia judeţul Bălţi, întruniţi într-o adunare, cer introducerea limbii moldoveneşti în şcoală, biserică, administraţie şi armată. „Şcoala noastră trebuie să fie adevăratul izvor de lumină şi ştiinţă în limba noastră părintească", subliniau ei în hotărîrea adoptată. Ţăranii din plasele Lăpuşna, Bujor şi Hînceşti, judeţul Lăpuşna, din comuna Brînzeni, judeţul Orhei, se pronunţă pentru

Forțarea rîului Nistru de către armatele sovietice. Martie 1944

Intrarea trupelor sovietice în or. Bălți. Martie 1944

Trupe române și germane în retragere. Martie 1944

Coloană de prizonieri pe străzile or. Bălți. Martie 1944

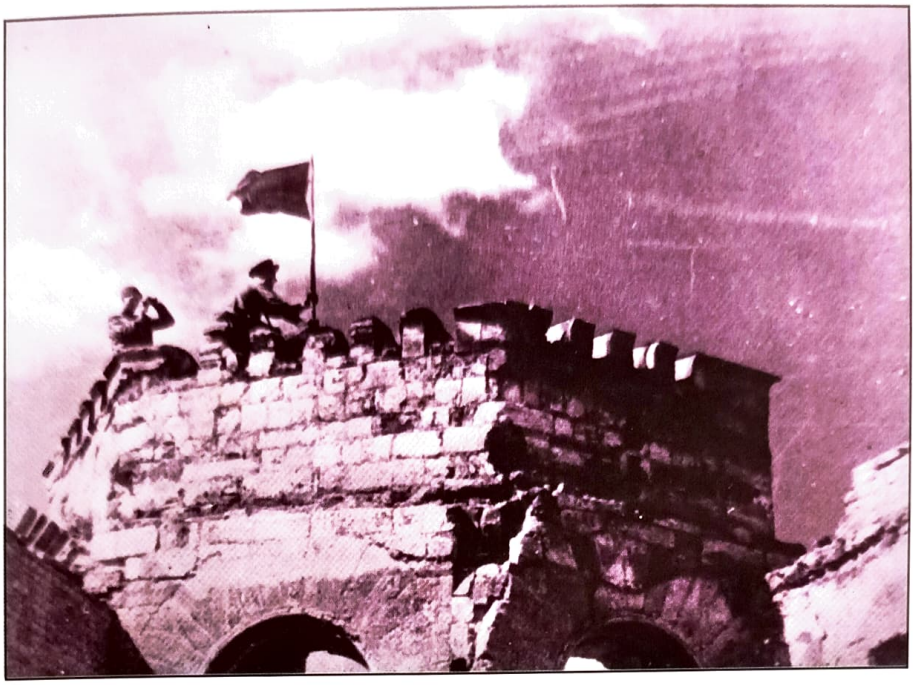

Arborarea drapelului sovietic în or. Chișinău. 31 august 1944

Parada militară a trupelor sovietice în or. Chișinău. August 1944

Basarabeni pe drumul bejeniei. 1944

Intrarea trupelor sovietice în București. August 1944

școală și biserică națională. Ei și-au exprimat dorința ca limba rusă să se predea în școli numai în ultimul an de învățământ, iar cărțile de școală să apară cu *litere latine*. Primul congres al țăranilor din Basarabia, convocat la 20 mai 1917, a susținut chestiunea naționalizării școlii.

La 20 mai 1917, la Chișinău, are loc și primul congres al studenților moldoveni. Delegații consideră școala ca cel dintîi mijloc de regenerare a moldovenilor și cer naționalizarea școlii primare și crearea învățământului secundar moldovenesc cu aplicarea *alfabetului latin*.

Mișcarea națională și ideea naționalizării școlii au fost susținute și de către ofițerii și soldații moldoveni de la Odesa, Chișinău și de pe Frontul Român.

* * *

La 25 mai 1917, la Chișinău, se deschide primul congres al învățătorilor moldoveni din Basarabia. În ședința a IV-a a congresului, ținută la 26 mai 1917, în Sala mare a Zemstvei guberniale, s-a pus în dezbatere punctul doi de pe ordinea de zi a congresului: *chestiunea alfabetului*.

În primele trei ședințe congresul discutase și aprobase naționalizarea învățământului. Majoritatea fruntașilor moldoveni înțelegeau naționalizarea învățământului în sensul creării sistemului de învățămînt (de toate gradele), organizării lui în limba maternă și conferirii învățământului un conținut național.

Din păcate, unii delegați priveau naționalizarea învățământului doar în sensul introducerii instruirii în limba moldovenească, în rest păstrîndu-se conținutul și alfabetul rusesc. În opinia lor, școala trebuia să devină moldovenească doar ca formă, păstrîndu-se conținutul rusesc. Învățământul moldovenesc urma să se facă prin traducerea manualelor rusești, utilizîndu-se, evident, buchiile rusești. Astfel, alfabetul rusesc rămînea în continuare un mijloc de asuprire spirituală și de înstrăinare de cultura națională.

Opinia fruntașilor moldoveni era diametral opusă. Prin naționalizarea școlii, ei înțelegeau cultivarea învățământului național, inclusiv prin intermediul alfabetului latin. Congresul învățătorilor moldoveni, punînd baza școlii românești în Basarabia, trebuia deci să rezolve pozitiv și problema alfabetului latin.

* * *

Cronicarul acestui congres în notițele sale consemna că problema alfabetului „era punctul cel mai vajnic" în programul ședinței a IV-a. Spiritele erau agitate. Chiar din prima zi a congresului o parte însemnată a învățătorilor – și mai ales învățătoarele – „erau tulburați din pricina alfabetului". „Dușmanii neamului nostru vîrîseră în capetele unor învățători părerea că dacă se va adopta alfabetul latin, apoi Basarabia va trece la România." Din cauza situației atît de tulbure, exista temerea că nu se va ajunge la o decizie înțeleaptă, precum o cereau interesele naționale și culturale.

Se impunea un lucru de iluminare a învățătorilor, pe care l-a făcut parțial învățătorul Ion Buzdugan în referatul prezentat la congres. Inițial, se preconiza ca chestiunea alfabetului să fie prezentată în ședință de profesorul Ștefan Ciobanu, dar acesta înfățișase anterior raportul cu privire la naționalizarea învățământului, și, după cum menționează cronicarul congresului, el a lăsat bucuros această sarcină lui Ion Buzdugan, care era competent în problema respectivă. Cu o lună în urmă, la congresul din aprilie a învățătorilor ruși și rusificați din Basarabia, Ion Buzdugan se confruntase deschis cu Sîromeatnikov, șeful Departamentului Învățămînt Primar al Zemstvei guberniale, care avuse obrăznicia să afirme că moldovenii nu au cultură, nu au scrisul lor, limba lor, și de aceea nu pot pretinde la școală în limba națională.

În referatul prezentat congresului, Ion Buzdugan a arătat că românii dintre Prut și Nistru au fost impuși să folosească alfabetul rusesc, deoarece ei nu aveau școli în limba maternă. Cu toate acestea, sublinia raportorul, în ultimii 50 de ani în Basarabia s-au făcut mai multe tentative de a se introduce alfabetul latin, dar împrejurările au fost cu totul vitrege.

Probabil, Ion Buzdugan avea în vedere activitatea profesorului Ioan Doncev, care editează la Chișinău, în 1865, 1) *Cursulu primitivu de limba rumână compusu pentru școlele elementare și IV classe gimnasiale* și *Abecedâ rumână compusâ pentru școlele elementare*.

Raportorul îndemna congresul ca, în momentul în care se pun bazele școlii și culturii românești în Basarabia, să se pronunțe pentru alfabetul latin, care „e al întregului nostru neam și al tuturor popoarelor surori cu noi. Prin alfabetul latin noi ne deschidem deodată porțile spre întreaga cultură românească, din care pînă acum nu ne-am împărtășit aproape deloc".

Pe lîngă argumentul latinității și unității neamului românesc, Ion Buzdugan aduce și argumentul utilității și simplității alfabetului latin. El are doar 28 de litere, în timp ce alfabetul rusesc avea 36 de buchii. Și încă

un argument forte: alfabetul chirilic nu se potriveşte firii limbii noastre.

Acestea şi alte argumente fuseseră luate în consideraţie de Comisia şcolară moldovenească de pe lîngă Zemstva gubernială, care în ajunul congresului hotărîse introducerea alfabetului latin în şcoală şi aprobase publicarea manualelor cu litere latine. Ion Buzdugan îndemna participanţii la congres „spre cinstea învăţătorimii întregi" să susţină deciziile Comisiei şcolare moldoveneşti de pe lîngă Zemstva gubernială.

* * *

După prezentarea referatului, au început discuţii aprinse şi îndelungate. Aici e locul să precizăm că şedinţa în cauză a început la ora 21^{00}, a durat trei ore şi s-a încheiat la miezul nopţii.

S-au înscris să ia cuvîntul „nu mai puţin de 27 de vorbitori". Opţiunile exprimate erau diferite: „Pe tema alfabetului s-au dat lupte homerice", scrie prof. Onisifor Ghibu. Alfabetul latin a avut o pleiadă întreagă de susţinători, care erau destul de bine pregătiţi ştiinţificeşte. Nominalizăm: profesorul Ştefan Ciobanu, Vlad Herţa, Pan Halippa, Simion Murafa, Gheorghe Năstase, Vlad Cazacliu, Vasile Harea, Vrîncean, Gafencu, Iosif Frăţiman, Alexei Mateevici, Arventiev, Ion Codreanu, arhimandritul Gurie. Din stenograma congresului nu putem afla argumentele invocate de adepţii alfabetului latin. Probabil, ei au susţinut consideraţiile lui Ion Buzdugan.

Cronicarul congresului menţionează poziţia sănătoasă exprimată de soldaţii-ţărani prezenţi la congres. Ei susţineau că, în cazul în care congresul ar face prostia să se pronunţe pentru alfabetul rusesc, ostaşii, cînd se vor întoarce de la bătălie, vor face o mare răscoală şi-i vor pedepsi aspru pe rusificatori.

La înălţime a fost şi clerul (părintele Alexei Mateevici, arhimandritul Gurie etc.), „care a stăruit pentru alfabetul latin".

Alfabetul latin, evident, a avut şi adversari (oponenţi), care au participat la discuţie. Numele acestora nu au fost fixate în stenograma congresului. Se menţionează doar că ei „s-au văzut din capul locului strîmtoraţi". Adepţii alfabetului rusesc nu puteau invoca în interesul lor nimic altceva decît ignoranţă şi teama de Rusia. Unul dintre aceştia a propus ca chestiunea alfabetului să rămînă după război, iar pînă atunci se vor tipări cărţi cu buchii ruseşti. Altul „a cerut ca mai întîi să fie întrebat norodul asupra dorinţei lui în ce priveşte alfabetul". Al treilea a insistat ca chestiunea alfabetului să se hotărască prin vot secret (prin glăsuire tainică). Toate zvîrcolelile duşmanilor (permiteţi-mi să le spunem aşa – pînă acum i-am numit oponenţi, partizani ai alfabetului rusesc) au fost zadarnice. Cînd s-a pus la vot rezoluţia cu privire la alfabet cei mai hotărîţi dintre ei au părăsit sala.

Congresul a adoptat cu unanimitate de voturi următoarea rezoluţie: *În şcoala moldovenească se introduce alfabetul latin, care va fi întrebuinţat atît în cărţile didactice, cît şi în scris.*

Această rezoluţie a stîrnit o bucurie nemaipomenită în rîndurile participanţilor. „Ochii celor mai mulţi moldoveni aflători de faţă străluceau de bucurie. Învăţătorii şi fruntaşii moldoveni se hiritiseau (felicitau) ca pentru un lucru mare de tot şi se sărutau de bucurie, dorindu-şi unul altuia să le fie de bine alfabetul latinesc." Toţi înţelegeau că decizia respectivă marca începutul unei noi etape în istoria învăţămîntului şi culturii naţionale din Basarabia. Cronicarul congresului scria: „Ziua de 26 mai a fost, fără îndoială, o zi istorică de o deosebită însemnătate în istoria neamului românesc din Basarabia. Ea a deschis larg uşile în faţa moldovenilor spre lăcaşul plin de strălucire al culturii neamului, care pînă atunci le-a fost închis... Congresiştii au plecat cu inima împăcată, ştiind că au făcut un lucru cum nu se poate mai bun".

* * *

După congres se desfăşoară o activitate intensă pentru traducerea în viaţă a hotărîrilor lui. Era foarte dificil să duci la înfăptuire introducerea alfabetului latin. În Basarabia era o lipsă totală a cărţilor tipărite cu alfabet latin, în întreaga provincie nu exista o tipografie cu acest alfabet. Cărţi cu grafie latină nu puteau fi aduse nici de peste Prut, deoarece însăşi România aproape că nu mai exista, fiind redusă de ocupaţia străină (germană) la cca 1/3 din teritoriu, şi acesta fiind în parte strivit de ruşi. Aducerea cărţilor de peste Prut rezolva doar parţial problema. Soluţia optimă era editarea lor la Chişinău.

La fel se înregistra o lipsă totală de cadre didactice cunoscătoare a alfabetului latin. Marea majoritate a învăţătorilor nu erau familiarizaţi cu acest alfabet. Congresul hotărăşte deschiderea unor cursuri, de două luni, obligatorii pentru cei ce doreau să lucreze în şcolile moldoveneşti. În iunie, la Chişinău, au fost trecuţi prin cursuri 400 de învăţători; în octombrie, la Chişinău, Bălţi, Soroca a fost organizată o altă serie de cursuri. La aceste cursuri au predat profesori basarabeni, transilvăneni, bucovineni şi din Vechiul Regat. Accentul principal s-a pus pe studierea istoriei neamului, pe geneza poporului nostru, pe unitatea

românilor de pretutindeni, fapt ce a contribuit nu numai la aprofundarea cunoştinţelor în materie de istorie, dar şi la dezvoltarea sentimentelor lor naţionale. Cursiştii au deprins să scrie şi să citească bine în grafie latină.

Zemstva gubernială a alocat pentru tipărirea manualelor suma de 20 mii de ruble. S-a organizat o comisie care urma să supravegheze tipărirea manualelor în grafie latină.

Cu concursul lui Onisifor Ghibu, aflat la Chişinău, şi cu ajutorul prietenilor săi de la Iaşi, la Chişinău a fost adusă o tipografie cu caractere latine. La 8 septembrie 1917 avut loc ceremonia de inaugurare a tipografiei la Chişinău. La această tipografie lucrau muncitori tipografi veniţi de la Iaşi. Primele tipărituri au fost desigur manualele: 1) *Abecedarul* lui Gurie, 2) *Cartea de citire* a lui Ştefan Ciobanu, 3) *Legea lui Dumnezeu* de preotul Nicolae Vlad de la biserica *Sf. Treime* din Chişinău, 4) *Aritmetica practică* a lui C. Popescu, învăţător basarabean.

Astfel, şcoala din Basarabia la 1 octombrie 1917 a început anul de studii, pentru prima oară ca instituţie naţională.

Aşadar, în final, cîteva concluzii:

1) Basarabia a fost ultima provincie românească în care s-a introdus alfabetul latin.

2) Alfabetul latin în învăţămîntul din Basarabia a fost introdus pe cale democratică, în urma discuţiilor purtate la Congresul învăţătorilor moldoveni din 25–28 mai 1917. Introducerea alfabetului latin a fost opţiunea învăţătorilor, profesorilor, fruntaşilor politici basarabeni, într-un cuvînt, a intelectualităţii române din Basarabia, aşa slabă şi firavă cum se prezenta ea în 1917.

3) Alfabetul latin a fost introdus în Basarabia în condiţiile în care această provincie românească era încă parte componentă a Rusiei: după revoluţia din februarie 1917, cînd la putere în Rusia era Guvernul Provizoriu. Abia mai tîrziu, la 21 noiembrie, se va organiza Sfatul Ţării, la 2 decembrie 1917 se va proclama Republica Democratică Moldovenească, va fi format primul guvern etc., etc.

4) Introducerea alfabetului latin în 1917 a fost formula de expresie a identităţii naţionale a românilor basarabeni. Acest act cultural de o importanţă deosebită a avut consecinţe nu numai asupra învăţămîntului, ci şi asupra întregii vieţi naţionale a românilor basarabeni. Învăţămîntul organizat în baza cărţilor cu grafie latină a readus Basarabia în albia românismului.

Participanţi la Cursurile de vară ale profesorilor. Chişinău, iunie 1917

Dumitru SÎRGHI

CONSIDERAȚII PRIVIND EVOLUȚIA SOCIETĂȚII MEDIEVALE ORIENTALE

Evul Mediu a constituit în istoria Orientului un pas important pe calea progresului. În perioada respectivă, unele tendințe ce se reliefaseră în epoca antică au devenit mai evidente: sedentarismul ca mod de trai s-a generalizat, au fost modificate instituțiile și normele juridice antice, o bună parte din popoarele acestei părți a lumii au cunoscut un nou tip de relații social-economice, în avanscena istorică au apărut noi popoare, noi religii etc. Concomitent, în regiunile periferice s-a conservat sistemul tribalo-gentilic.

Trecerea societății orientale la formele medievale a fost realizată în unele state (Imperiul Sasanid, Imperiul Bizantin, statul Hupților în India de Nord) în cadrul structurilor politice antice, în altele, ea a constituit rezultatul unor cataclisme sociale de anvergură (războiul turbanelor galbene în China din 184 d.Hr.). Atît în primul caz, cît și în al doilea, trecerea la formele medievale de organizare a societății a fost influențată și de triburile nomade.

În epoca medievală, popoarele Asiei și Africii de Nord au întreținut contacte economice, politice, culturale. Ele au realizat schimburi de experiență în cele mai diverse domenii: producție, tehnică, tehnologie, știință, medicină. La întreținerea relațiilor de colaborare au contribuit și expansiunile: arabă, mongolă, otomană.

Istoria Orientului medieval s-a găsit în atingere și cu istoria Occidentului: Bizanțul a dezvoltat relații cu statele din Orientul Apropiat și Mijlociu, Africa de Nord; Spania cu Califatul Arab, cruciadele europene au condus la apariția statelor cruciaților în Orientul Apropiat. Însă, fără îndoială, legăturile sistematice dintre aceste două lumi au fost stabilite doar către începutul secolului al XVI-lea, în perioada marilor descoperiri geografice. Drept că aceste legături vor purta o caracteristică distinctă, ele vor fi neechivalente. Erau niște conexiuni dintre o Europă în ascensiune și un Orient tradițional în decadență. Expansiunea comercială a occidentalilor, coloniile statelor europene în Africa și Asia vor deveni factori determinanți în realizarea relațiilor euro-afro-asiatice.

CARACTERISTICI COMUNE

În Orient, de rînd cu multiplele trăsături specifice procesului trecerii lumii orientale la formele medievale de organizare a societății, s-au profilat și unele caracteristici comune cu lumea occidentală. Un fenomen comun a fost dezvoltarea forțelor de producție: generalizarea fierului, diversificarea uneltelor de muncă confecționate din fier, extinderea suprafețelor arabile, creșterea ponderii pămînturilor irigate, utilizarea roatei hidraulice. Cu alte cuvinte, s-a realizat „expansiunea agrară" – desțelenirea pămînturilor virgine, fondarea noilor localități rurale, diversificarea culturilor agricole, inclusiv a culturilor tehnice. Existența din abundență a pămînturilor de țelină a fost cauza primară a dezvoltării agriculturii orientale pe calea extensivă, fapt ce a minimalizat esențial dinamismul procesului de producție.

Altă trăsătură distinctă comună lumii medievale poate fi considerată ruralizarea vieții. Atît civilizațiile orientale medievale (cu excepția, poate, celei arabe) cît și cele occidentale erau direcționate spre sat. În multe regiuni din Orient s-a semnalat o decădere a vechilor urbe antice, cauzată, în primul rînd, de încetarea comerțului pe uscat cu Roma după cucerirea ei de către barbari. Comerțul cu Bizanțul a acoperit această breșă doar parțial. Multe orașe orientale la hotarul dintre Antichitate și Evul Mediu au dispărut, iar altele păstrtau doar numele, devenind localități agrare în care comerțul și meșteșugăritul aveau o importanță secundară, nesemnificativă. Decăderea orașelor antice a fost și un rezultat al dispariției statelor antice sub tăvălugul nomazilor migratori.

Esența procesului istoric în epoca medievală l-a constituit dezvoltarea relațiilor tradiționale feudale. Însă rezultatele evoluției lumilor occidentale și orientale spre sfîrșitul epocii medievale se deosebesc esențial. În secolele XVI–XVII, în Occident se desfășura procesul de descompunere a feudalismului și de geneză a capitalismului. În Orient continua evoluția lentă a formelor și structurilor medievale. Această situație era o oglindă a distanțării și distingerii procesului evoluției istorice a societăților orientală și occidentală. Orientul ca areal deosebit includea multiple modele subregionale și locale de dezvoltare. Modelele de dezvoltare orientale au fost determinate esențial de condițiile geoclimaterice. Munții înalți, pustiurile și semipustiurile, podișurile, apele – toate aceste obstacole naturale făceau dificile relațiile dintre țările și popoarele orientale, dar nu și imposibil procesul difuziunii atît a unor forme de organizare socială, economică, politică, cît și a confesiunilor, ideologiilor, normelor de drept etc.

TRĂSĂTURI DISTINCTE ALE SOCIETĂȚII ORIENTALE

„Modelele de feudalism oriental" posedau un șir de caracteristici tipologice comune, cum ar fi realizarea lentă și asincronică a transformărilor calitative. În țările mari orientale (China) feudalismul a apărut cu mult timp înainte (secolele V–III î.Hr.) ca în țările europene. În alte regiuni orientale (Afghanistan), din contra, feudalismul s-a constituit abia prin secolele XII–XV, iar în unele părți ale Asiei de Est și ale Africii trecerea la feudalism nu s-a realizat nici către începutul epocii moderne. Extinderea în timp a genezei feudalismului oriental a fost condiționată de prezența elementelor structurilor patriarhale, chiar prevalarea lor, și a sectorului sclaviei patriarhale.

Altă caracteristică tipologică a societății orientale poate fi considerată obștea sătească, instituție feudală care a cunoscut o stabilitate excesivă. Ea îmbină mica gospodărie țărănească și dreptul de proprietate individuală asupra parcelei arabile (asemănătoare alodiului) cu organizarea obștească a membrilor și dreptul lor de proprietate colectivă asupra imașurilor, pădurilor, subsolului (asemănătoare almiendei) etc. Obștea era atît o structură social-economică, cît și o unitate fiscală, teritorială, administrativă. Conservatismul, caracteristic obștii în lumea orientală, în mare măsură, era condiționat de mediul ambiant în cadrul căruia se realiza procesul de producere: cuantumul sporit al muncii necesare la cultivarea plantelor agricole; dependența agriculturii de irigație; necesitatea construcției și întreținerii digurilor; repararea canalelor, defrișarea junglei etc. Acești factori obiectivi necesitau coordonarea eforturilor colective ale membrilor obștii, condiționau formele colective de organizare socială și a modului de trai, împiedicau individualizarea procesului și relațiilor de producere.

Conservatismul excesiv al obștii orientale din secolele XV–XVI era și o consecință a interacțiunii dintre centrele civilizatoare avansate și periferiile primitive, reprezentate la această perioadă de triburi atît sedentare, cît și nomade.

Obștile sătești, ca instituții sociale, reținеau diferențierea economică și socială a țărănimii, stopau procesul de delimitare a dreptului privat, generau caracterul stagnant al civilizațiilor orientale medievale. Către începutul secolului al XVI-lea, în țările orientale puteau fi depistate doar elemente ale descompunerii proprietății funciare comunale, excepție fiind Japonia, unde descompunerea obștii sătești pe pămînturile de stat era un fapt împlinit. Drepturile individului erau limitate de drepturile colective ale obștii, inclusiv dreptul lui asupra lotului arabil, fiind considerat o expresie a dreptului membrului colectivului. Plecarea din obște echivala cu pierderea de către fostul membru a tuturor drepturilor. Conservatorismul obștii orientale era condiționat și de faptul că ea servea țăranilor ca instrument de rezistență în fața elementelor feudalizante din cadrul ei. Adică, prin obște țăranii împiedicau realizarea procesului de feudalizare de jos. Deoarece, în Orient, tradițional, obștea continua să rămînă drept o unitate fiscală primară, statul

era cointeresat în consolidarea normelor şi relaţiilor din cadrul ei.

Un parametru aproape universal al societăţii medievale orientale îl constituia prevalarea proprietăţii funciare de stat asupra proprietăţii private. Consecinţele unei atare situaţii erau următoarele: între producători şi stat se stabilesc relaţii directe, între ei lipseşte intermediarul, marele proprietar funciar privat. Dreptul de proprietar suprem asupra pămîntului, principalul mijloc de producţie, statul îl realizează prin perceperea rentei-impozit. Statul însuşeşte plusprodusul realizat în agricultură, meşteşugărit şi dispune de el după bunul său plac. Asigurîndu-şi astfel un suport economic autonom, statul în lumea orientală se distanţează de toate păturile sociale, situîndu-se deasupra lor şi fiind relativ independent de ele. Statul distribuie în mod centralizat plusprodusul acumulat unor cercuri dominante, el se impune ca organizator al procesului de producţie, efectuînd dirijarea curentă a producţiei agricole, meşteşugăreşti, a comerţului. Doar Japonia, odată cu dispariţia, către secolul al X-lea, a „sistemului cîmpurilor în folosinţă" (sistemul agrar implementat după 645 d.Hr.), s-a desprins de acest model oriental.

Istoricii orientalişti, apreciind proprietatea funciară de stat drept un însemn universal al modelului social-economic oriental, determină în mod diferit caracterul şi esenţa acestui tip de proprietate funciară. Abordarea feudalismului ca sistem de relaţii fondat doar pe proprietatea privată asupra pămîntului serveşte pentru unii istorici (L. Vasiliev, V. Iliuşecikin) drept temei să conchidă că societăţile afro-asiatice medievale n-au fost feudale. Ei consideră că în aceste societăţi a fost realizat „modul etatist de producţie" sau „modul tributar de producţie", „modul asiatic de producţie" (Eric R. Wolf).

Alt grup de savanţi ruşi (L. Alaev, C. Aşrafean, N. Ivanov, I. Siriţin etc. – autori ai celei mai recente lucrări de sinteză „Istoria Orientului" în 6 vol.) consideră proprietatea funciară de stat prezentă în societatea medievală orientală, prin esenţa sa similară celei private, deoarece ea se constituie prin dreptul de percepere a rentei, prin metode extraeconomice de exploatare a producătorului. Dreptul de proprietate de stat se realizează prin renta-impozit, care nu este altceva decît o formă modificată a impozitului de stat, o formă specifică de rentă feudală în condiţiile dominaţiei proprietăţii de stat. Deci, sistemele de relaţii social-economice, bazate pe principiul proprietăţii private sau pe principiul proprietăţii de stat, concluzionează ei, sînt două tipuri de relaţii feudale. Primul a dominat în Occident, iar al doilea – în Orient.

Dominaţia proprietăţii de stat nu excludea prezenţa proprietăţii private asupra pămîntului. Aceasta se atestă în Asia Mijlocie şi Anterioară (milk sau mulk), în China şi Japonia prin proprietatea caselor puternice, a descendenţilor sau clanurilor. O formă specifică de coexistenţă a acestor două forme de proprietate s-a realizat prin sistemele militaro-feudale implementate în perioada de constituire a imperiilor: Otoman – timaro-spahial, Mogul – djaghirul, Califatul Arab – iktul etc., definite de istorici şi ca sisteme ale proprietăţii funciare condiţionate. De jure, pămîntul arabil era proprietate a statului, iar de facto – posesie personală, condiţionată de prestarea unui serviciu statului (serviciul militar sau perceperea rentei-impozit). Djaghirdarul, iktadarul, timariotul, zamindarul etc. – administrator sau militar în serviciul statului – poseda statutul de funcţionar de stat şi, concomitent, de posesor cu drept patrimonial al pămîntului sau al unei cote-părţi din renta

Constantinopol – model de oraş oriental

percepută de pe un anumit teren agricol. În aceste cazuri, drepturile statului erau suprapuse drepturilor persoanelor private, posesoare de domenii, aflate sub tutela statului.

Posesorii domeniilor de serviciu tindeau să le transforme în proprietăți private veritabile și încercau să deposedeze de pământ țăranii de pe aceste domenii. Către secolele XIV–XV, acest fenomen luase amploare în țările Orientului Apropiat și Mijlociu, în Asia de Sud. Dar aceste fenomene, similare în aparență cu institutul feudei vest-europene, n-au cauzat erodarea proprietății funciare de stat nici către începutul secolului al XVI-lea, nici în perioada imediat precolonială.

Persistența proprietății de stat asupra pământului a generat unele trăsături specifice, caracteristice doar păturilor sociale dominante din Orient. În categoriile sociale superioare erau incluși funcționari, „meritocrați" sau aristocrația deținătoare de funcții, posturi (dregătorii). Aristocrații de viță (de obîrșie), dacă nu erau încadrați în serviciu (în dregătorie) în instituțiile statale, posedau un statut social inferior.

Un factor de importanță majoră, care a generat perpetuarea proprietății de stat asupra pământului, principalul mijloc de producție, a fost, se pare, menținerea pe întreg cursul epocii medievale a sistemului specific de organizare a puterii de stat – despoția orientală. Reproducerea permanentă a regimului despotic este imaginea în oglindă a istoriei apariției marilor imperii orientale medievale: Califatul Arab, Imperiul Yuani, Sultanatul de Delhi, Imperiul Otoman, Imperiul Marilor Moguli etc. Aceste imperii au fost fondate de minorități cuceritoare, străine de populația majoritară autohtonă și au putut să-și asigure dominația timp de secole doar cu ajutorul unui sistem politico-statal despotic. Baza economică a acestor despoții, cum demonstrează practica istorică, a fost proprietatea de stat asupra pământului. Ca urmare, una din componentele obligatorii ale politicii regimului despotic era activitatea de consolidare a proprietății de stat și de limitare a proprietății funciare private și a drepturilor feudalilor individuali. Statul, în calitatea sa de proprietar suprem, se implica în cele mai diverse sfere ale vieții: relații economice, relații sociale, cultură etc. ca forță diriguitoare, lăsînd un cîmp redus pentru dezvoltarea relațiilor bazate pe principiile dreptului privat. Astfel, statul a condiționat o foarte slabă dezvoltare a procesului de individualizare a membrilor comunităților – element necesar al procesului de descompunere a societății medievale și genezei societății moderne.

INTERACȚIUNEA DINTRE LUMEA NOMADĂ ȘI CEA SEDENTARĂ

Potențialul slab integraționist și modificator al „feudalismului oriental", secundat de caracterul discret al mediului natural-geografic, a condiționat „autonomia" sau izolarea periferiilor tribalo-gentilice nomade de centrele civilizatoare. Însă contactele dintre aceste două lumi erau inevitabile. Realizîndu-se, ele, în unele cazuri, s-au soldat cu catalizarea procesului de trecere a triburilor nomade la sedentarism, la o nouă etapă a progresului – apariția unor state barbare, în alte cazuri – la aservirea agricultorilor sedentari de către barbarii nomazi și la consolidarea relațiilor patriarhale.

Periferia nomadă, la rîndul său, a influențat semnificativ evoluția centrelor civilizatoare. Caracterul războinic, tendințele expansioniste imanente nomazilor au generat mai multe valuri de invazii și migrațiuni (hunii – în secolele III–V, arabii – în secolele VII–VIII, selciukizii – în secolul al XI-lea, tătaro-mongolii – în secolul al XIII-lea, uzbecii – în secolul al XIV-lea, turcii osmani – în secolele XIV–XVI etc.), care au cauzat ample prejudicii demografice, materiale, culturale și de altă natură civilizațiilor medievale orientale. Practic în toate regiunile peste care se rostogolea valul nomad, suprafețele arabile erau reduse drastic, în zonele agriculturii tradiționale vităritul nomad devenea ramură dominantă a economiei. Multiple orașe, centre ale meșteșugăritului și comerțului, au fost distruse, depopulate.

Totodată, pe parcursul epocii medievale majoritatea formațiunilor statale noi, imperii sau state mai mici, au fost fondate de reprezentanții acestei periferii nomade. Aristocrația tribală în aceste noi formațiuni se situa obligatoriu pe treapta superioară a scării ierarhico-sociale; ea deținea posturile de vîrf în aparatul administrativ și militar. Prin sistemele militaro-feudale, aristocrația tribală redistribuia în folosul său fondul funciar, percepea renta-impozit de la țărani, meșteșugari și negustori. Etnic străină de populația autohtonă majoritară, aristocrația tribală, venetică, pentru a-și menține dominația în același sistem politico-statal creat de păturile dominante autohtone, a utilizat despoția orientală (Yuani în China, în secolele XIII–XIV, hulaghizii în Iran, în secolele XIII–XVI, sultanii de Delhi, padișahii moguli, sultanii otomani etc.).

În majoritatea statelor orientale, fondate de nomazii cuceritori, izvoarele istorice au semnalat un proces de „reîntoarcere a istoriei", s-a înregistrat o con-

solidare a relaţiilor prefeudale. Multiplele redistribuiri ale fondului funciar de către cuceritori au condiţionat apariţia unor forme sincretice de relaţii agrare, care înglobau structuri şi elemente feudale şi tribalo-gentilice. Multe popoare orientale, după invaziile tătaro-mongole timp de secole, s-au străduit să revină la nivelul de dezvoltare atins în secolele X–XII.

Interacţiunea dintre lumea nomadă şi cea sedentară pe parcursul întregii epoci medievale a constituit una din cauzele fundamentale ale conservatismului relaţiilor sociale. Feudalismul oriental permanent a „remorcat" periferia nomadă patriarhală, epuizîndu-şi astfel potenţialul de dezvoltare, de realizare a progresului.

Unica ţară orientală care n-a fost afectată de invaziile nomade a fost Japonia, lucru ce a cauzat specificul dezvoltării ei în această epocă.

Caracterul şi rolul pe care l-au jucat migraţiunile şi cuceririle nomade au fost determinate de o perioadă istorică concretă, în cadrul căreia ele s-au realizat. La etapa medievală timpurie, penetrarea nomazilor în arealul agricultorilor sedentari a stimulat procesul de feudalizare. La etapele mijlocie şi tardivă, impactul dintre lumea nomadă şi cea sedentară s-a manifestat prin încetinirea evoluţiei sistemului feudal, adesea chiar prin revenirea la instituţiile şi normele prefeudale sau feudale timpurii.

În Orientul medieval s-a menţinut instituţia sclaviei. (În secolele VIII–X în Japonia 10–15% din populaţie erau robi.) Deşi sclavia purta un caracter patriarhal şi nu depăşea limitele robiei casnice, ea totuşi şi-a lăsat amprenta asupra vieţii sociale, economice, politice şi, în mod semnificativ, asupra domeniului militar. Sclavii puteau fi promovaţi în funcţii militare şi administrative, constituiau garda personală a suveranilor, erau organizaţi în formaţiuni militare deosebite (zindjii în Califatul Abbasid, ienicerii în Imperiul Otoman etc). Ei erau utilizaţi la construirea sistemelor de irigaţie, în industria extractivă, în atelierele statului etc. Tendinţa principală care s-a relevat în epoca medievală consta în limitarea utilizării lor în agricultură şi meşteşugărit, extinderea muncii sclavilor în sfera de deservire.

ORAŞUL

Oraşul, fără îndoială, era un indice al nivelului dezvoltării forţelor de producţie, un indicator al maturităţii relaţiilor de producţie. În această epocă lumea orientală a cunoscut, într-o măsură mai mică decît cea occidentală, fenomenul discontinuităţii vieţii urbane. În secolele X–XII, urbanizarea ia amploare. Ca rezultat al dezvoltării producţiei industriale, comerţului, culturii, dar şi datorită fenomenului răzmeriţelor feudale în ascensiune, progresului demografic, invaziilor nomade, a sporit semnificativ numărul urbelor (în Japonia în secolul al XIII-lea – 40 de oraşe, în secolul al XIV-lea – 60, în secolul al XVI-lea – 260). Oraşul oriental medieval depăşea semnificativ pe cel occidental după numărul locuitorilor. Spre sfîrşitul secolului al XVI-lea, în mediul urban oriental locuiau 10–25% din populaţie, în timp ce în Europa, oraşele cu o populaţie ce depăşea cifra de 10 000 alcătuiau doar 1–7%.

Dacă în perioada medievală timpurie oraşele orientale erau centre politico-administrative, reşedinţe ale guvernanţilor şi administratorilor centrali şi regionali, apoi în perioadele următoare ele au devenit, în primul rînd, centre ale producţiei meşteşugăreşti şi comerciale.

Problema privind rolul oraşului în sistemul social-economic medieval este abordată în contradictoriu de savanţi. Unii cercetători consideră că mica producţie de mărfuri meşteşugărească şi relaţiile marfă–bani nu schimbau caracterul feudal al oraşului oriental. Există însă şi opinia că oraşul medieval nu este parte componentă a structurii feudale. Adepţii acestei păreri consideră că feudalismul are un caracter exclusiv natural; mica producţie de mărfuri şi relaţiile marfă–bani sînt semne ale descompunerii societăţii medievale şi embrionul relaţiilor capitaliste.

Între oraşele medievale oriental şi occidental au existat similitudini, dar şi deosebiri semnificative.

Oraşul oriental găzduia o mare parte a aristocraţiei, fapt condiţionat de prezenţa structurilor statale puternic centralizate, de fenomenul „absenteismului" etc. Dominaţia politică a aristocraţiei în oraşul oriental era asigurată prin poziţiile ei economice în mediul citadin. Renta acumulată, fiind concentrată în oraş, era utilizată şi pentru achiziţionarea de imobile şi alte proprietăţi. Astfel se explică lipsa opoziţiei dintre orăşeni şi feudali, cît şi absenţa libertăţilor şi privilegiilor oraşului-comună atît occidental (excepţie au făcut doar cîteva oraşe din Africa de Nord şi din Japonia). Dominaţia absolută a aristocraţiei împiedica desfăşurarea procesului de constituire a păturii distincte a orăşenilor. Oraşul oriental, lipsit de autoconducere, de statut politic, de propriile resurse financiare, forţe militare, era în realitate o extensiune a departamentului agrar şi niciodată nu se contrapunea satului. Statutul social al orăşenilor nu se

Model de oraş occidental

deosebea esenţial de statutul sătenilor, ambele categorii fiind lipsite de drepturi aproape în egală măsură în faţa despotului.

În această epocă, figurile centrale în viaţa economică a oraşului erau meşteşugarul şi negustorul, independenţi din punct de vedere economic şi juridic. Dar, organizaţi obligatoriu în corporaţii profesionale (dza, kabunakami, han, tuani etc. similare breslei şi ghildei în Occident), meşteşugarii şi negustorii erau ţinuţi sub controlul riguros al statului, care reglementa procesul de producţie şi de realizare a mărfii – stabilea cantitatea, calitatea, preţurile, asigurarea cu materie primă, pieţele de desfacere etc. şi numea şefii acestor corporaţii, înzestrîndu-i, în primul rînd, cu funcţii fiscală şi poliţienească.

În Orientul medieval, cu sistem multifuncţional asemănător celui occidental, o importanţă deosebită revenea funcţiei militaro-administrative. Statut de oraş primeau doar centrele imperiale, regionale, guberniale, de district. Ele erau strict ierarhizate. Numărul funcţionarilor prezenţi în incinta oraşului era determinat de rangul oraşului. Edilii oraşelor, funcţionarii, deţineau nu doar puterea administrativă, dar şi cea judecătorească, cea poliţienească şi fiscală, care era extinsă nu doar asupra orăşenilor, dar şi asupra populaţiei rurale din unitatea administrativ-teritorială respectivă. Unele oraşe puteau fi dăruite ca proprietate condiţionată unor înalţi demnitari.

Toate aceste caracteristici anihilau potenţialul oraşului oriental, excludeau posibilitatea transformării lui în centru al opoziţiei antifeudale. Drept urmare, oraşul oriental n-a putut realiza misiunea sa istorică – să „ducă satul" după sine, să-l includă în relaţiile marfă–bani, aşa cum s-a întîmplat în Europa de Vest.

Exista şi altă cauză a acestei situaţii – rata înaltă de exploatare a ţăranului, realizată direct de către statul despotic prin aparatul său birocratic. Renta-impozit, care de obicei constituia mai mult de jumătate din recolta obţinută, cît şi alte multiple redevenţe lipseau ţăranul de întreg plusprodusul, adesea şi de o parte din produsul socialmente necesar, astfel el nefiind în stare să realizeze reproducerea lărgită a gospodăriei sale.

Ţăranul, din cauza pauperizării excesive, nu putea să se includă în relaţiile de piaţă. Aşa cum menţionează savantul M. Barg, în Europa situaţia era de altă natură: renta stabilă permitea agricultorului să dispună de o parte din plusprodusul obţinut, pe care avea posibilitatea să-l realizeze la piaţă, în baza venitului obţinut – să dezvolte gospodăria parcelară. Astfel, în Europa a fost deschisă calea spre diferenţierea socială, economică a satului, spre descompunerea relaţiilor feudale. În Orient, mărfurile agrare de pe piaţa orăşenească erau o parte componentă a rentei-impozit, percepute de la ţărani, dar nu un rezultat al constituirii verigii economice sătean–orăşean, nu un stimul pentru capitalizarea producţiei agricole.

Aşadar, puterea nelimitată a feudalilor şi a statului despotic asupra oraşului, pe de o parte, şi rata excesivă a exploatării feudale, pe de altă parte, în cadrul feudalismului oriental, făceau mai dificilă desfăşurarea procesului de includere a ţărănimii în relaţiile marfă–bani, contribuiau la conservarea caracterului autarhic al satului, realizat prin efectuarea diviziunii muncii între agricultor şi meşteşugar în cadrul restrîns al obştii săteşti. Această stare generală a lucrurilor în societatea medievală orientală a condiţionat ritmurile lente de dezvoltare a structurilor medievale tradiţionale. Totuşi, şi în această societate, aşa cum şi în Occident, schimbările, transformările survenite pe parcursul secolelor ne permit să distingem în cadrul epocii medievale anumite perioade în dezvoltarea feudalismului.

Secolele III–VII d.Hr. au fost o perioadă de tranziţie, în cadrul căreia s-a realizat geneza feudalismului.

Din secolul al VII-lea pînă în secolele IX–X, societăţile orientale au cunoscut perioada relaţiilor feudale timpurii, căreia îi erau caracteristice: naturalizarea economiei (producerea, în primul rînd, pentru consum), decăderea oraşelor antice (în rezultatul expansiunii agrare). Această stare a vieţii economice corespundea, în mare măsură, „sistemului de hrănire" ce încorpora mulţi reprezentanţi ai aristocraţiei feudalizate. Forma dominantă de proprietate funciară feudală era proprietatea de stat intercalată cu mica gospodărie ţărănească şi cu mica proprietate feudală, bazată pe exploatarea lucrătorilor lipsiţi de pămînt şi, doar parţial, pe exploatarea ţăranilor membri ai obştii.

Feudalismul oriental a atins apogeul în dezvoltarea sa în secolele X–XII şi a intrat în declin imediat după declanşarea expansiunii tătaro-mongole. În această perioadă, producătorii de bază ai rentei feudale erau ţăranii-membri ai obştii săteşti şi ţăranii-arendaşi, care şi-au pierdut proprietăţile funciare. Renta în muncă, destul de larg răspîndită în perioada precedentă, se menţine, realizîndu-se în cadrul diferitor lucrări obşteşti sub conducerea statului. În aceeaşi perioadă s-a consolidat statul centralizat despotic, sub egida căruia s-a definitivat sistemul funciar militar-feudal. Proprietatea funciară ierarhizată a devenit o condiţie importantă a consolidării diverselor pături feudale, a extinderii privilegiilor şi puterii lor asupra ţărănimii.

Un alt indice al maturizării societăţii feudale îl constituie dezvoltarea oraşelor cu structura lor comunitar-corporativă, caracteristică societăţii feudale. Realizările importante, uneori chiar epocale, ale societăţilor orientale în domeniul culturii materiale şi spirituale se plasează cronologic în perioada de apogeu. Ascensiunea civilizaţiilor orientale medievale a fost stopată brutal de cuceririle tătaro-mongole (secolul al XIII-lea). Abia după multe decenii sau chiar secole de decădere unele civilizaţii orientale şi-au reluat firul progresului. În perioada de supremaţie mongolă se constată tendinţa spre stagnare a Orientului în comparaţie cu Occidentul. Expansionismul lumii nomade barbare asupra centrelor civilizatoare, care s-a perpetuat şi după dispariţia tătaro-mongolilor, a aprofundat procesul de stagnare, de conservatism şi regres social. Regimul despoţiei orientale n-a cedat locul nici adunărilor stărilor, nici monarhiei absolute, stopînd procesul genezei păturilor distincte societăţii medievale: feudalilor, ţăranilor, orăşenilor.

Conservarea, paralel cu sectorul feudal dominant al sectoarelor patriarhal şi sclavagist, puterea excesivă a structurilor şi normelor obşteşti, dominaţia proprietăţii de stat şi a puterii centrale despotice asupra proprietăţii private şi asupra puterii personale a feudalilor, puterea politică excesivă a feudalilor asupra oraşelor – toţi aceşti factori, dar şi alţii au condiţionat decadenţa societăţilor orientale. Depăşirea acestui impas se va produce odată cu declanşarea expansiunii comerciale şi coloniale a europenilor, care a deschis o nouă etapă în viaţa popoarelor orientale, o nouă pagină în relaţiile Orient–Occident şi o nouă epocă în istoria universală.

BIBLIOGRAFIE

1. Mantran R., *Istoria Imperiului otoman*, Bucureşti, 2001.

2. McNeill Wiliam H., *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunităţii umane şi un eseu retrospectiv*, Chişinău, 2000.

3. Wolf Eric R., *Europa şi populaţiile fără istorie*, Chişinău, 2001.

4. Васильев Л.С., *История Востока*, vol. 1–2, Moscova, 1998.

5. Илюшечкин В.П., *Проблемы формационной характеристики сословно-классового общества*, Moscova, 1986.

6. *История Востока*, vol. 2–3, Moscova, 1998, 2000.

Maia DOBZEU

TEHNICI DE FORMARE A DEPRINDERILOR DE ANALIZĂ A FENOMENULUI ISTORIC

Studierea istoriei devine mai eficientă prin participarea activă a elevilor la elaborarea conceptelor sau noţiunilor istorice. Această modalitate îi ajută pe elevi să-şi formeze deprinderi de muncă intelectuală, de cercetare a fenomenelor şi evenimentelor istorice.

Pentru realizarea unui proces eficient de învăţare a istoriei lecţiile de istorie trebuie:

- să dezvolte la elevi capacităţi de investigaţie specifice demersului ştiinţific în cîmpul problematic al istoriei;
- să înveţe elevii cum să analizeze, să interpreteze fenomenele şi evenimentele istorice;
- să explice interdependenţa dintre cauzalitate, schimbare şi realităţile pe care le acoperă.

Formarea deprinderilor de analiză, în acest context, este deosebit de importantă, dat fiind faptul că procesul de analiză presupune studierea fenomenelor, proceselor, evenimentelor prin cercetarea separată a diferitelor componente, cauze, forme de manifestare, etape şi condiţii de desfăşurare, consecinţe etc. În acelaşi timp, analiza fenomenelor istorice antrenează funcţiile psihice de bază în activităţile de cercetare: gîndire, limbaj, imaginaţie; stimulează munca independentă şi dezvoltă spiritul de observaţie; conferă trăinicie şi mobilitate conceptelor şi noţiunilor istorice.

Procesul de formare la elevi a deprinderilor de analiză a fenomenului istoric presupune parcurgerea cîtorva etape:

- Familiarizarea elevilor cu componentele şi cu modul de executare a activităţii prin descompunerea ei în elemente constitutive, prin explicarea şi demonstrarea de către profesor a modului de executare a unor operaţii, acţiuni sau procedee incluse în structura activităţii respective.

- Efectuarea activităţii respective de către elevi după modelul explicat anterior (modelul operaţional) de către profesor.

- Automatizarea unor componente ale activităţii, fapt ce coincide cu formarea deprinderii ca atare, deci şi a stereotipului dinamic care stă la baza ei.

- Perfecţionarea deprinderii de analiză prin introducerea şi folosirea ei în cadrul unor activităţi complexe.

În procesul formării la elevi a deprinderilor de analiză a fenomenului istoric un rol esenţial revine exerciţiului, deoarece el presupune executarea repetată a unor acţiuni, operaţii sau procedee în scopul transformării lor în deprinderi.

În continuare vom prezenta cîteva exemple care favorizează formarea la elevi a deprinderilor de analiză a fenomenului istoric. Folosirea sistematică a acestora va permite însuşirea de către elevi a unor noi metode de învăţare.

Tehnica cubului:

Tehnica cubului este o strategie de învățare care facilitează examinarea unui subiect din diferite aspecte, inclusiv analiza lui. Activitatea respectivă implică utilizarea unui cub cu diferite indicații-cheie pe fiecare latură. Indicațiile pot fi următoarele:

· Descrie (timp, spațiu, etape etc.).

· Compară (asemănări și deosebiri cu alte fenomene similare).

· Asociază (idei, imagini, reprezentări asemănătoare sau întîlnite anterior; legătura între reprezentări, idei pe baza unei proprietăți).

· Analizează (descompunerea în părți componente, studierea acestora și a relațiilor dintre ele).

· Aplică (modul de utilizare al subiectului)

· Găsește argumente pro sau contra (luarea unei atitudini, argumentarea ei).

Profesorul îi ghidează pe elevi prin procesul utilizării tehnicii cubului, propunîndu-le să abordeze în scris subiectul, acordîndu-le o scurtă perioadă de timp. După scriere elevii își împărtășesc răspunsurile pentru fiecare latură a cubului.

Esențial este ca pe parcursul studierii istoriei elevul să sesizeze organizarea faptelor și să vadă relațiile dintre ele, să înțeleagă cauza fenomenelor istorice.

Studierea oricărui eveniment istoric trebuie să parcurgă cîteva etape obligatorii. Elevii pot fi învățați să le examineze după modelul de mai jos:

REVOLUȚIA AMERICANĂ

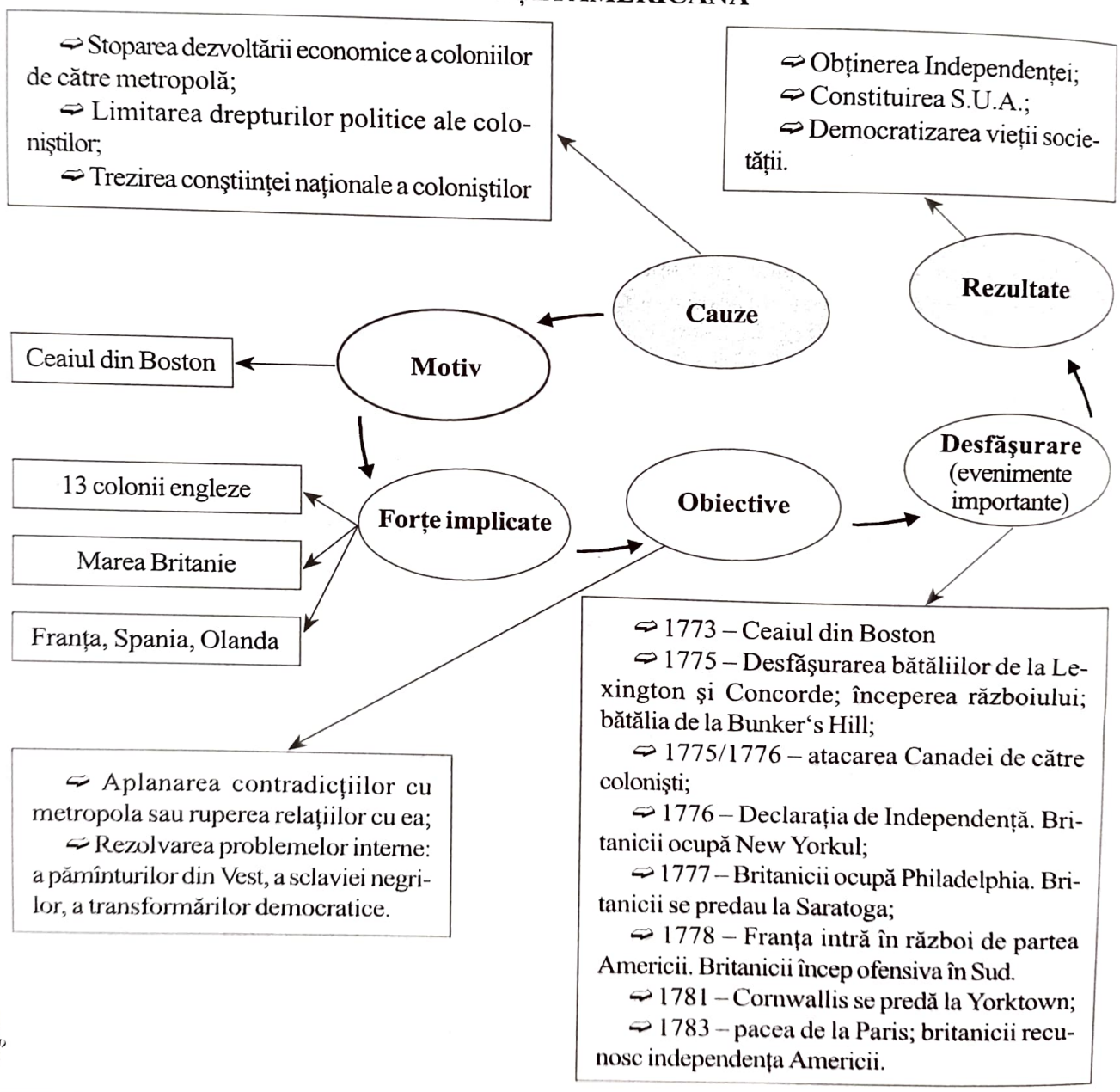

În procesul de analiză a unui fenomen sau eveniment istoric o importanță deosebită revine determinării și prezentării relației cauză – efect. Rezultatele depind, în mare măsură, de capacitatea profesorului de a pune la dispoziția elevilor materialul faptic de învățare, dar și tehnici de lucru cu ajutorul cărora ei să identifice cauzele apariției, să evidențieze factorii dezvoltării, să explice cauzele dispariției faptelor, fenomenelor și proceselor istorice.

Determinarea legăturii de cauzalitate poate fi efectuată pornind de la caracteristica celor două fenomene solicitate pe rol de cauză și efect, la stabilirea legăturilor posibile dintre ele și formularea concluziilor în care se argumentează relația stabilită, opinia enunțată.

Determinați legătura cauzală dintre procesul romanizării și cel al etnogenezei românești:

Romanizarea	**Etnogeneza românească**
- proces care se caracterizează prin uniformizarea civilizațiilor unor popoare indo-europene sub influența civilizației romane, mai ales, în preluarea de către popoarele antice autohtone a limbii latine.	– proces de naștere a poporului român.
Aspecte ale acțiunii factorilor romanizării asupra provinciilor Dacia și Moesia: – organizarea politico-administrativă; – armata; – veteranii; – coloniștii; – urbanizarea; – viața religioasă; – dreptul; – școlile; – viața culturală; – viața economică.	Elementul esențial al etnogenezei este formarea limbii poporului (glotogeneza).
Dovezi privind învățarea limbii latine de către autohtonii spațiului daco-moesian, pînă la 271.	Transformarea limbii latine în limbă română: – transformări în sistemul fonologic (vocalism, consonantism), – transformări în morfologie, sintaxă, fondul principal de cuvinte.
Integrarea dacilor liberi în noul proces de interpătrundere culturală și etnolingvistică.	Reflectarea autohtoniei și latinității românilor în izvoare scrise
...	...

· Tabelul conține direcții de identificare a caracteristicilor fenomenelor enunțate.

· Săgețile indică posibilitățile de găsire a legăturilor cauză–efect între cele două fenomene istorice.

· Etapa finală în determinarea relației cauză–efect este formularea concluziilor în baza legăturilor stabilite:

a) „Romanizarea este unul dintre factorii importanți care au favorizat etnogeneza românească."

b) „Romanizarea s-a realizat ca un proces de asimilare a elementelor etnice autohtone (preromane) de elementul roman, din care a rezultat o populație relativ uniformă, vorbitoare a limbii latine populare cu elemente din limba autohtonilor."

Relația cauză–efect poate fi analizată prin mai multe modalități: scheme totalmente elaborate de profesor; scheme mute, elaborate de profesor și propuse spre completare elevilor; elaborarea unor scheme de către elevi sub dirijarea profesorului etc. Utilizarea schemelor contribuie și la formarea unei imagini globale asupra materiei studiate.

Elevii pot înțelege mult mai ușor cauzele Primului Război Mondial, comentînd următoarea schemă:

CAUZELE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

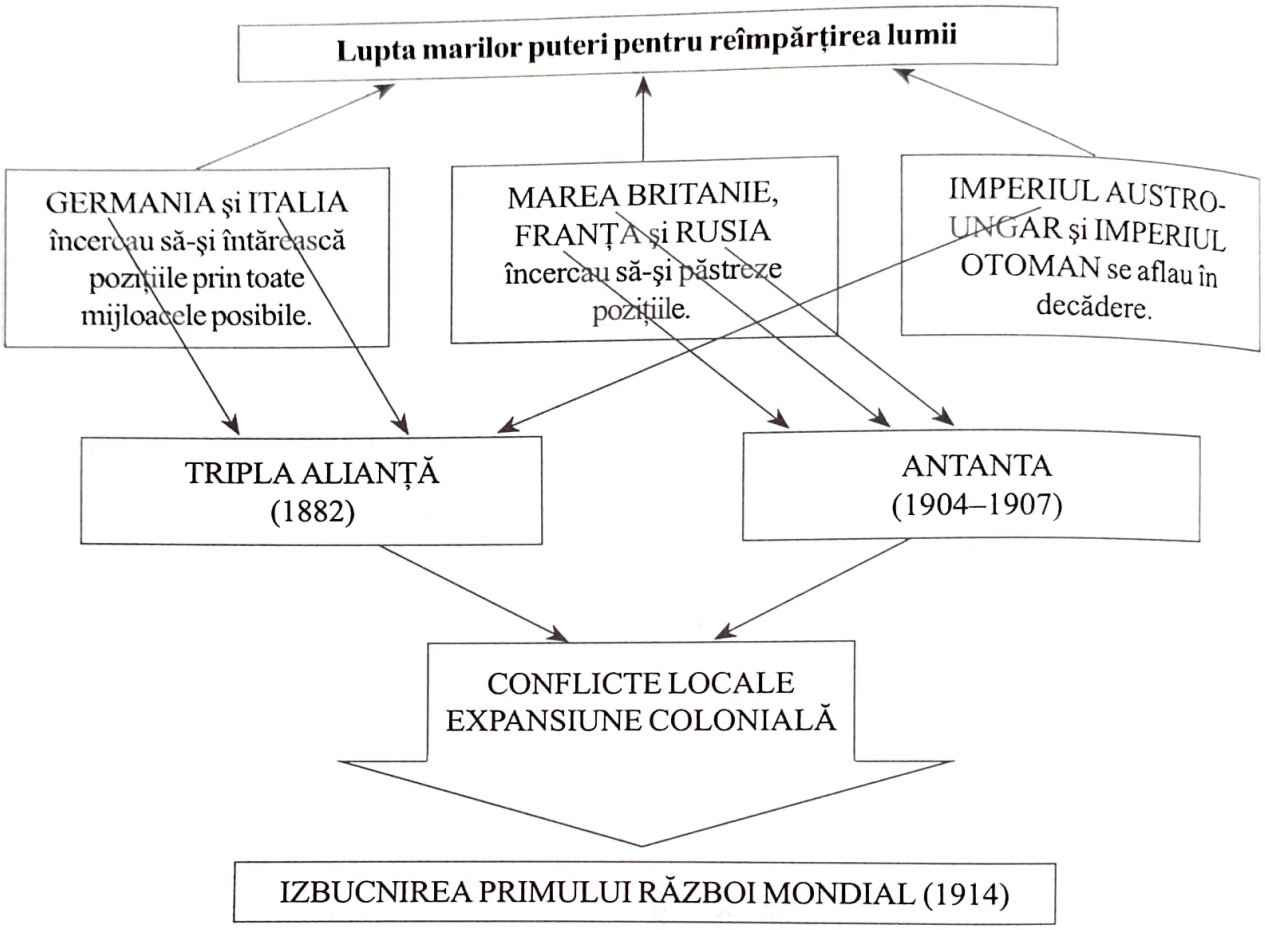

Pe cîmpul de bătălie

Analiza fenomenelor, evenimentelor istorice presupune şi determinarea impactului, consecinţelor pe care le-au avut acestea asupra societăţii. Este important să-i învăţăm pe elevi să stabilească efectele oricărei fapte pe care au descris-o. Această acţiune solicită şi capacităţi de integrare a cunoştinţelor în fondul general al temei, lecţiei. Deprinderile respective pot fi formate şi consolidate prin exemple de tipul celui ce urmează:

EFECTELE POLITICII LUI ŞTEFAN CEL MARE

INIŢIATIVE ŞI EVENIMENTE		EFECTE
POLITICA INTERNĂ	Refacerea domeniului domnesc	A echilibrat raportul de forţă economică între domn şi marii proprietari de pământ.
	Restructurarea principalelor instituţii ale statului	A întărit puterea centrală.
	Construcţia şi reconstrucţia cetăţilor	Sporeşte rezistenţa armată faţă de invaziile străine.
	Apărarea oraşelor-cetăţi de la gurile Dunării	Oraşele-cetăţi de la gurile Dunării devin terminal european al comerţului apusean şi baltic cu lumea orientală.
	Stimularea negustorilor autohtoni şi a celor din Braşov (1458), Liov (1460) şi Ungaria (1475)	Activizarea schimbului de produse interne şi participarea Moldovei la relaţiile comerciale internaţionale.
	.....	.....
POLITICA EXTERNĂ	Campania antiotomană (1475-1476)	A păstrat independenţa ţării, a provocat „cel mai mare dezastru suferit de turci de la începutul islamului".
	Reorientarea relaţiilor cu Imperiul Otoman spre înţelegere şi pace (după 1486)	Stabilizează relaţiile cu Imperiul Otoman obţinînd cea mai bună poziţie posibilă: obligaţiile se reduc doar la plata tributului.
	.....	.....

Un procedeu important, folosit frecvent la orele de istorie, este **comparaţia**. Aceasta presupune evidenţierea asemănărilor şi deosebirilor faptelor (fenomenelor) istorice în baza criteriilor ştiinţifice. Comparaţia poate avea două forme:

1) comparaţia concomitentă (comparaţia faptelor şi fenomenelor istorice asemănătoare care s-au produs în aceeaşi perioadă, dar în condiţii istorice diferite)

Exemplu: Comparaţia operelor literare:

	Dante Alighieri (1265–1321)	**Giovanni Boccaccio (1313–1375)**	**Francesco Petrarca (1304–1374)**
Opera			
Conţinutul			
Scopul			

2) comparaţia succesivă (comparaţia progresivă a etapelor aceluiaşi proces istoric sau a diferitor noţiuni de acelaşi fel, care s-au succedat pe scara timpului):

Exemplu: Războiul de 100 de ani (1337–1453):

Perioade	Părţi beligerante	Episoade semnificative	Modificări teritoriale
I. 1337–1360			
II. 1369–1396			
III. 1415–1453			

Gîndirea elevilor, capacitatea de analiză este implicată activ şi în cadrul rezolvării sarcinilor de tipul:

Plasaţi în schema de mai jos noţiunile astfel încît să reprezentaţi sistemul democratic din Atena:

ECLESIE, BULĂ, HELIAIA, MAGISTRAŢI, CETĂŢEAN, METEC, SCLAV

· Elevilor li se va propune schema fără informaţii.

· Ordinea rezolvării sarcinii va fi următoarea:

- informarea elevilor,
- tema (sarcina, exerciţiul),
- rezolvarea, completarea schemei,
- compararea răspunsului cu cel propus de profesor.

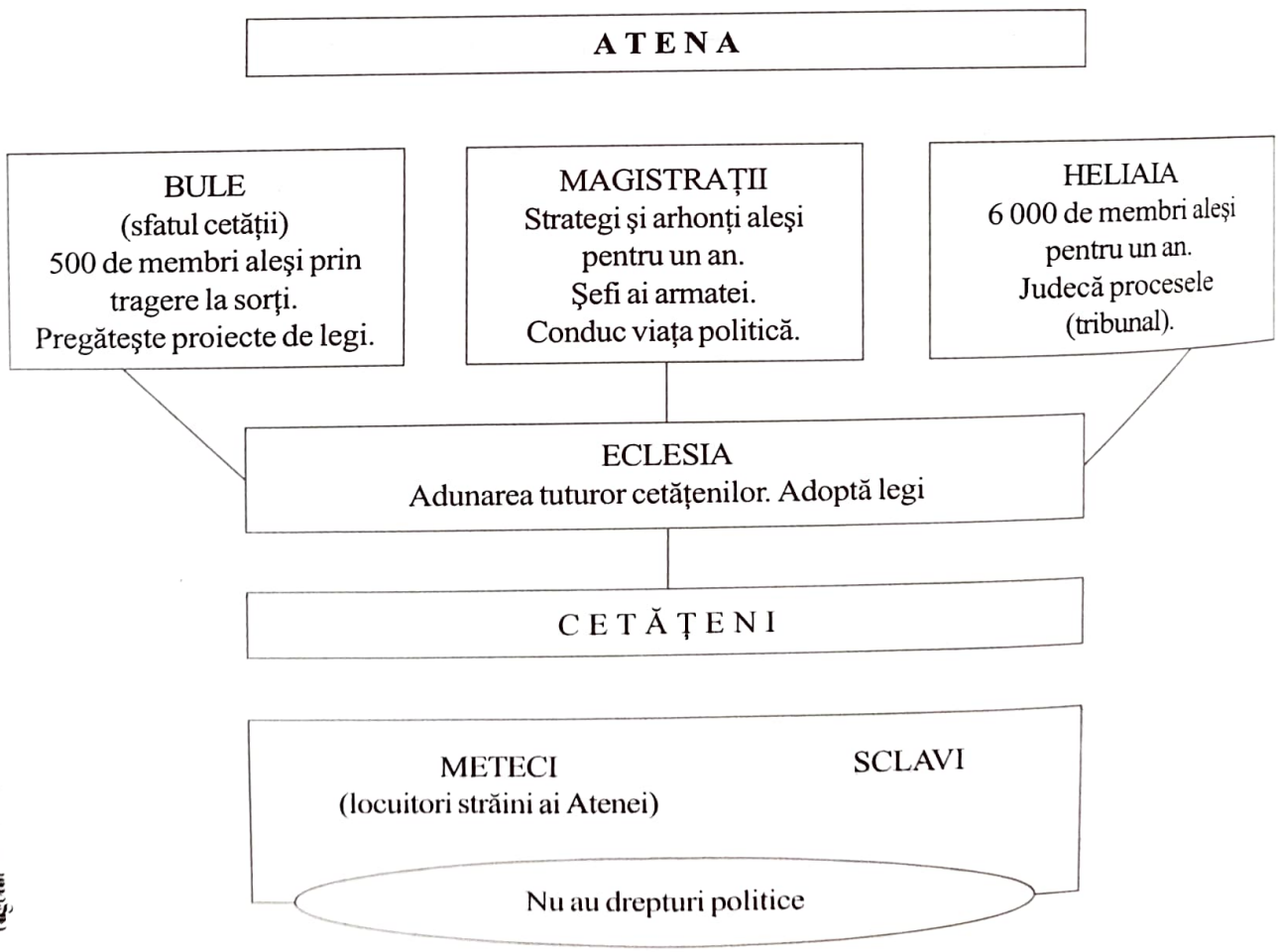

Spiritul de investigație și analiză a fenomenelor istorice poate fi stimulat prin intermediul organizării grafice a informațiilor, comentată sau efectuată de către elevi sub îndrumarea profesorului.

• Analizați schema.

• Elaborați o scurtă comunicare despre formele de proprietate din Orientul antic, utilizînd informațiile din schemă.

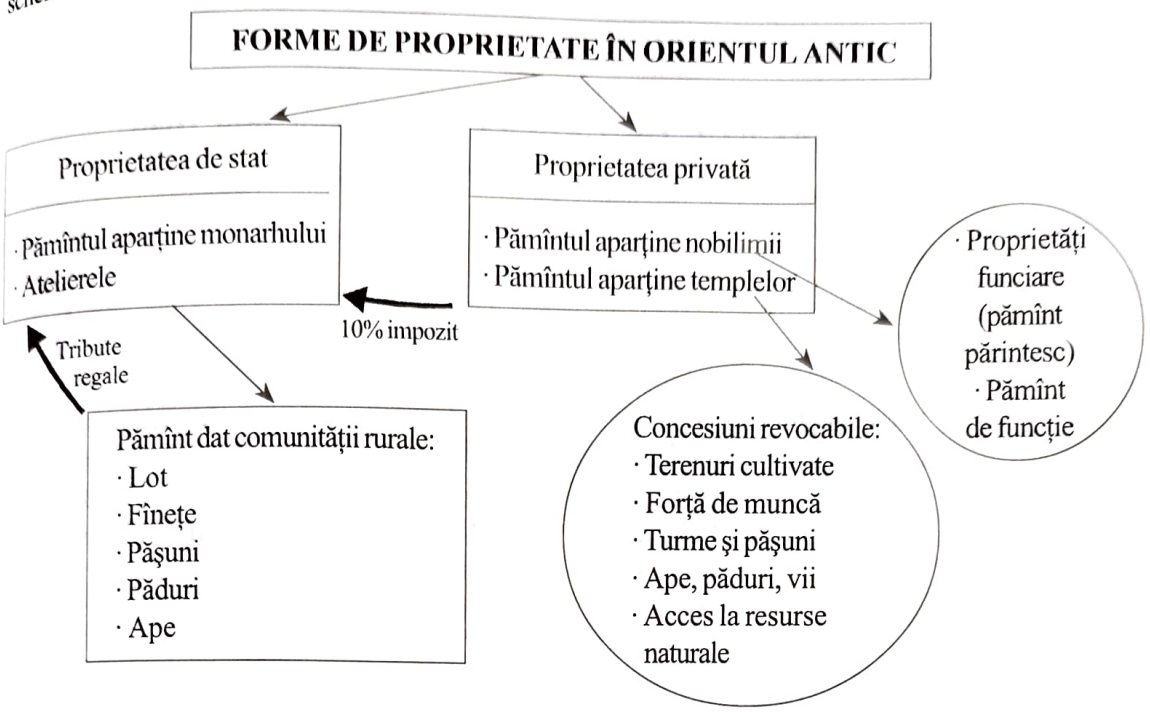

Schema dată pune la dispoziția elevilor informații, facilitează procesul de cunoaștere și în același timp acordă posibilități de elucidare a legăturilor dintre informațiile enunțate.

Elevii trebuie învățați să studieze istoria în legătura ei directă cu alte discipline școlare. Profesorul poate dirija o astfel de activitate realizînd împreună cu elevii săi o sarcină de tipul celei de mai jos:

CUNOȘTINȚE ȘI CAPACITĂȚI DIN ALTE DOMENII FOLOSITE LA STUDIEREA TEMELOR LEGATE DE RĂZBOAIELE CIVILE

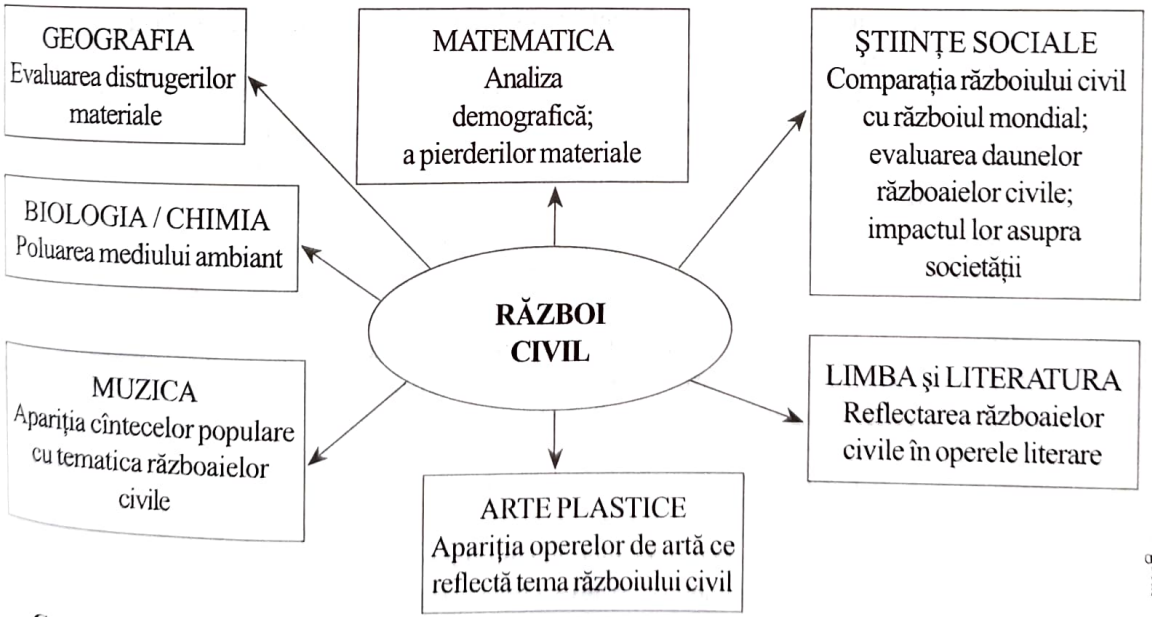

Concluzie: Învățarea istoriei trebuie să se realizeze într-un mod în care să fie și învățare, și creație. Aceasta va fi posibil numai dacă elevii vor fi solicitați în permanență să analizeze independent sau în grup, sub îndrumarea profesorului, faptele, fenomenele, procesele istorice.

MASACRUL DE LA KATYN (aprilie–mai 1940)*

Documentul nr. 1

Demersul lui L. Beria, comisarul Poporului pentru Afacerile Interne al U.R.S.S., înaintat lui I. Stalin cu propunerea de a-i împuşca pe ofiţerii, jandarmii, poliţiştii, osadnicii etc. polonezi, aflaţi în lagărele speciale pentru prizonieri de război ale NKVD-ului şi în închisorile din regiunile de vest ale Ucrainei şi Bielorusiei

1940, martie, 5, Moscova

Strict secret

Nr. 794 B

Tovarăşului Stalin

În lagărele pentru prizonieri ale NKVD-ului U.R.S.S. şi în închisorile regiunilor de vest ale Ucrainei şi Bielorusiei, în prezent sînt deţinuţi un număr mare de foşti ofiţeri ai armatei poloneze, foşti lucrători ai poliţiei şi ai organelor de informaţii, membri ai partidelor poloneze naţionaliste contrarevoluţionare, participanţi ai organizaţiilor ilegale de insurecţie contrarevoluţionară, transfugi etc. Toţi aceştia sînt duşmani înverşunaţi ai puterii sovietice, pătrunşi de ură faţă de orînduirea sovietică.

Ofiţerii şi poliţiştii prizonieri, aflîndu-se în lagăre, încearcă să continue activitatea contrarevoluţionară, fac agitaţie antisovietică. Fiecare dintre ei nu face altceva decît să aştepte eliberarea pentru a obţine posibilitatea de a se încadra activ în lupta împotriva puterii sovietice.

În regiunile de vest ale Ucrainei şi Bielorusiei organele NKVD-ului au descoperit un şir de organizaţii de insurecţie contrarevoluţionară. În toate aceste organizaţii contrarevoluţionare un rol activ de conducere l-au avut foştii ofiţeri ai fostei armate poloneze, foşti poliţişti şi jandarmi.

Între persoanele deţinute, transfugi şi infractori ai hotarului de stat, a fost depistat un număr considerabil de persoane care sînt membri ai organizaţiilor de spionaj şi de insurecţie contrarevoluţionară.

În lagărele pentru prizonieri sînt deţinuţi în total (în afara soldaţilor şi subofiţerilor) 14 736 de foşti ofiţeri, administratori, moşieri, poliţişti, jandarmi, gardieni, osadnici şi agenţi secreţi; de naţionalitate polonezi – peste 97%.

Între aceştia:	
generali, colonei, locotenenţi-colonei	295
maiori şi căpitani	2 080
locotenenţi, locotenenţi inferiori şi horungi	6 049
ofiţeri şi comandanţi inferiori ai poliţiei, ai trupelor	1030
de grăniceri şi ai jandarmeriei	5 138
simpli poliţişti, jandarmi, gardieni şi agenţi secreţi	

*Materiale îngrijite de Anatol Petrencu.

administratori, preoți catolici și osadnici	144

În închisorile din regiunile de vest ale Ucrainei și Bielorusiei sînt deținute în total 18 632 persoane arestate (dintre acestea 10 685 sînt polonezi), inclusiv:

foști ofițeri	1 207
foști polițiști, agenți secreți și jandarmi	5 141
spioni și diversioniști	347
foști moșieri, fabricanți și administratori	465
membri ai diferitelor organizații contrarevoluționare și de insurecție și diferite elemente contrarevoluționare	5 345
transfugi	6127

Ținînd cont de faptul că toți aceștia sînt dușmani înveterați ai puterii sovietice, NKVD-ul U.R.S.S. consideră necesar:

I. A recomanda NKVD-ului U.R.S.S.:

1) dosarele celor 14 700 prizonieri aflați în lagăre – foști ofițeri polonezi, administratori, moșieri, polițiști, agenți secreți, jandarmi, osadnici și gardieni;

2) precum și dosarele celor arestați și ale celor care se află în închisorile din regiunile de vest ale Ucrainei și Bielorusiei, în număr de 11 000 persoane – membri ai diverselor organizații de spioni și de insurecție contrarevoluționară, foști moșieri, fabricanți, foști ofițeri polonezi, administratori și transfugi – să fie examinate într-o ordine deosebită, cu aplicarea față de ei a pedepsei capitale – împușcarea.

II. Examinarea dosarelor să se facă în absența celor arestați și fără prezentarea învinuirii, decizia privind încheierea anchetei și rechizitoriul judecății să fie aplicate în ordinea următoare:

1) persoanelor care se află în lagărele de prizonieri – în baza informațiilor prezentate de Direcția prizonieri de război și internați a NKVD-ului U.R.S.S.;

2) persoanelor arestate – în baza informațiilor extrase din dosarele prezentate de NKVD al R.S.S. Ucrainene și NKVD al R.S.S. Bieloruse.

III. Examinarea dosarelor și pronunțarea deciziei se pune în sarcina troikăi formată din tovarășii Beria, Merkulov și Baștakov (șeful secției I speciale a NKVD al U.R.S.S.).

Comisarul Poporului pentru
*Afacerile Interne al Uniunii R.S.S., L. Beria**

---

*În aceeași zi, demersul lui L. Beria a fost examinat la ședința Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) din toată Uniunea, la care s-a luat hotărîrea ca dosarele ofițerilor polonezi să fie examinate „în ordine excepțională, cu aplicarea față de aceștia a pedepsei capitale – împușcarea".

Documentul nr. 2

Buletinul informativ difuzat de Radio Berlin privind execuția în masă a ofițerilor polonezi în pădurea Katyn

1943, aprilie, 13, Berlin, 9[15]

Din Smolensk ni se comunică: populația locală a indicat autorităților germane locul execuțiilor în masă, secrete, efectuate de bolșevici, unde GPU a omorît 10 000 de ofițeri polonezi. Autoritățile germane au plecat la Kosogorî[1] – sanatoriu sovietic, situat la 16 km spre vest de Smolensk –, unde s-a făcut această odioasă descoperire. Ele au găsit o groapă de 28 de metri lungime și 16 metri lățime, în care se găseau aranjate în 12 straturi cadavrele ofițerilor polonezi, în număr de 3 000. Morții au pe ei uniforma militară deplină, o parte dintre ei sînt legați și toți au răni în ceafă, în urma împușcăturilor de revolver. Nu va constitui o greutate identificarea cadavrelor, deoarece ele se află în stare mumificată datorită particularităților solului și faptului că bolșevicii au lăsat documentele personale [în hainele celor masacrați]. În momentul de față este deja stabilit că printre cei omorîți a fost descoperit, în particular, corpul generalului Smorawinski din Lublin. Ofițerii s-au aflat inițial în Koziolsk, lîngă Oriol, de acolo, în februarie și martie 1940, au fost aduși în vagoane pentru transportarea vitelor, în Smolensk, iar de acolo, cu autocamioanele, transportați în Kosogorî, unde au fost împușcați de către bolșevici. Continuă căutarea și deschiderea noilor gropi. Sub straturile deschise se descoperă straturi noi. Numărul total al ofițerilor polonezi se estimează la 10 000, ceea ce corespunde aproximativ corpului ofițeresc polonez, luat în prizonierat de bolșevici. Corespondenții publicațiilor norvegiene, care au fost prezenți la fața locului și au putut să se convingă personal de adevărul privind această crimă, au anunțat publicațiile lor din Oslo.

[1]Kosogorî sau Kozii Gorî – locul execuției în pădurea Katyn.

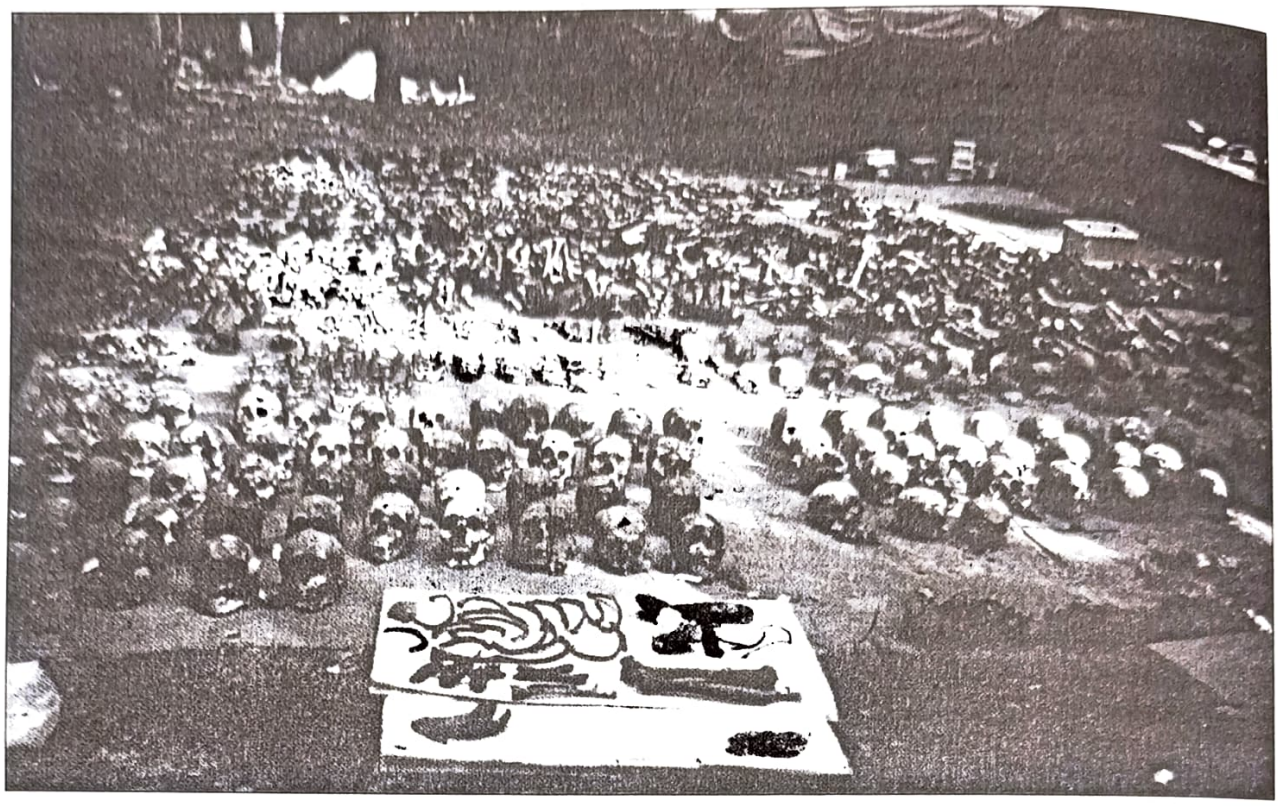

Katyn – masacru al polonezilor, o tragedie a omenirii...

Documentul nr. 3

Declarația Biroului sovietic de informații privind descoperirea gropilor ofițerilor polonezi executați în pădurea Katyn, intitulată „O calomnie mîrşavă a călăilor germano-fascişti"

1943, aprilie, 15, Moscova

Pe parcursul ultimelor două-trei zile, clevetitorii lui Goebbels difuzează calomnii mîrşave despre împuşcarea în masă de către organele sovietice a ofițerilor polonezi, ce a avut loc în primăvara anului 1940, în regiunea Smolensk. Prin această nouă, monstruoasă născocire, nemernicii germano-fascişti nu s-au oprit în fața celei mai obraznice şi josnice minciuni, cu care ei încearcă să ascundă nemaiauzitele crime comise, evident, de ei înşişi.

Informațiile germano-fasciste nu lasă nici o îndoială în privința sorții tragice a foştilor prizonieri de război polonezi, care în 1941 se găseau în regiunile de vest ale Smolenskului, la lucrări de construcție, şi care au nimerit împreună cu mulți oameni sovietici, locuitori ai regiunii Smolensk, în mîinile călăilor germano-fascişti în vara anului 1941, după retragerea oştirilor sovietice din regiunea Smolensk.

Nu poate fi pus la îndoială faptul că clevetitorii lui Goebbels încearcă acum să muşamalizeze cu minciuni şi clevetiri crimele sîngeroase ale bandiților hitlerişti. În născocirea lor, ticluită neîndemînatic, despre numeroasele morminte, descoperite, chipurile, de nemți lîngă Smolensk, mincinoşii goebbels-işti amintesc de satul Gnezdovaia, dar ei trec cu tăcerea în mod fățarnic faptul că anume lîngă satul Gnezdovaia se găsesc săpăturile arheologice ale istoricei necropole „Gnezdovaia". Iscusiții hitlerişti ai afacerilor de acest fel se lasă antrenați în cea mai brutală falsificare şi denaturare a faptelor, răspîndind minciuni despre aşa-numitele bestialități sovietice, comise în primăvara anului 1940, străduindu-se, astfel, să se eschiveze de la responsabilitatea pentru crimele lor bestiale.

Asasinilor patentați germano-fascişti, care şi-au pătat mîinile cu sîngele a sute de mii de jertfe nevinovate, care nimicesc sistematic populația țărilor ocupate de ei, inclusiv copii, femei, bătrîni, care au omorît în Polonia multe sute de mii de cetățeni polonezi, nu le va reuşi niciodată să ne mintă cu născocirile şi clevetirea lor josnică. Asasinii hitlerişti nu vor putea scăpa de răzbunarea justă şi inevitabilă pentru crimele lor sîngeroase.

Documentul nr. 4

Comunicatul de presă al ministrului Apărării al Poloniei, generalul Marian Kukiel, în legătură cu declarația germană privind descoperirea gropilor ofițerilor polonezi executați la Katyn

1943, aprilie, 16, Londra

Pe data de 17 septembrie 1940, „Krasnaia Zvezda", organul oficial de presă al Armatei Roșii, a anunțat că în timpul luptelor de după 17 septembrie 1939, partea sovietică a luat în prizonierat 181 000 de polonezi. Dintre aceștia 10 000 au fost ofițeri activi ai armatei regulate sau de rezervă.

Conform informațiilor pe care le deține guvernul polonez, în noiembrie 1939, în U.R.S.S. au fost create trei lagăre pentru prizonierii de război polonezi: 1) în Koziolsk, la est de Smolensk, 2) în Starobelsk, lîngă Harkov, 3) în Ostașkov, lîngă Kalinin, unde au fost concentrate unități ale poliției militare.

La începutul anului 1940, administrațiile celor trei lagăre au informat deținuții că în curînd lagărele vor fi desființate și prizonierilor li se va permite să se întoarcă în sînul familiilor lor. În acest scop, chipurile, au fost întocmite listele localităților, unde se pot întoarce anumiți prizonieri.

În acel timp în lagăre erau reținuți: 1) la Koziolsk – circa 5 000, dintre care 4 500 erau ofițeri; 2) la Starobelsk – circa 3 970, inclusiv 100 persoane civile, restul – ofițeri, unii din serviciul militar-medical; 3) la Ostașkov – circa 6 570, dintre care 380 – ofițeri.

La 5 aprilie 1940 a început trierea lagărelor, și grupuri de oameni, de 60–300 de persoane, în fiecare zi, pînă la mijlocul lunii mai, au fost transferate, din Koziolsk, în direcția Smolensk. Din cele trei lagăre, doar 400 de persoane au fost transferate, în iunie 1940, în Greazovețk, regiunea Vologda.

Atunci cînd, după semnarea tratatului polono-sovietic din 30 iulie 1941 și a acordului militar din 14 august același an, guvernul polonez a început formarea armatei poloneze pe teritoriul U.R.S.S., era de așteptat ca prizonierii din cele trei lagăre menționate mai sus vor completa cadrele de ofițeri inferiori și superiori ale armatei ce era pe cale de constituire. La sfîrșitul lui august 1941, un grup de ofițeri polonezi a sosit în Buzuluk din Greazovețk, cu scopul de a se alătura unităților poloneze; dar nu a apărut nici unul dintre ofițerii deportați în alte direcții din Koziolsk, Starobelsk și Ostașkov. Prin urmare, în total, au dispărut circa 8 000 de ofițeri, neluînd în considerare alți 7 000 de polițiști, soldați și persoane civile, care s-au aflat în aceste lagăre în momentul în care ele erau desființate.

Ambasadorul Kot și generalul Anders, fiind îngrijorați de această stare de lucruri, s-au adresat organelor competente sovietice cu rugămintea de a clarifica și de a comunica care este soarta ofițerilor polonezi din lagărele amintite mai sus.

În discuția cu domnul Vîșinski, comisarul Poporului pentru Afacerile Externe[1], [care a avut loc] pe data de 6 octombrie 1941, ambasadorul Kot l-a întrebat ce s-a întîmplat cu ofițerii dispăruți. Domnul Vîșinski a răspuns că toți prizonierii de război au fost eliberați din lagăre și, prin urmare, sînt în timpul de față în libertate.

În lunile octombrie și noiembrie, în discuțiile cu premierul Stalin[2], cu domnii Molotov și Vîșinski, din cînd în cînd, ambasadorul revenea la chestiunea prizonierilor de război și insista să i se pună la dispoziție listele [prizonierilor], care au fost întocmite în mod minuțios și detaliat de guvernul sovietic.

La 3 decembrie 1941, în timpul vizitei la Moscova, în discuția cu premierul Stalin, primul-ministru Sikorski a accentuat necesitatea eliberării tuturor prizonierilor de război polonezi. Neprimind de la autoritățile sovietice listele [cu prizonieri], [Sikorski] i-a înmînat premierului Stalin o listă prealabilă a 3 845 de ofițeri, pe care au reușit s-o alcătuiască prizonierii de război. Premierul Stalin l-a asigurat pe generalul Sikorski că decretul privind amnistierea a avut un caracter atotcuprinzător, că el a cuprins atît militari, cît și persoane civile și că guvernul sovietic a eliberat toți ofițerii polonezi. La 18 martie 1942, generalul Anders i-a înmînat premierului Stalin o listă adăugătoare, cu numele a 800 de ofițeri. Cu toate acestea, nici un ofițer din cei nominalizați nu s-a întors în armata poloneză.

Afară de tratativele de mediere, desfășurate la Moscova și Kuibîșev, soarta prizonierilor polonezi a fost obiectul cîtorva discuții între ministrul Raczynski și ambasadorul Bogomolov. La 28 ianuarie 1942, în numele guvernului polonez, ministrul Raczynski i-a

[1] Corect – vicecomisar al Poporului pentru Afacerile Externe.

[2] Așa e în document. I. Stalin era președinte al Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S.

înmînat o notă ambasadorului sovietic Bogomolov, atrăgîndu-i atenţia asupra faptului dureros că mii de ofiţeri polonezi încă n-au fost găsiţi.

La 13 martie 1943[3], ambasadorul Bogomolov l-a informat pe ministrul Raczynski că, în conformitate cu Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 12 august 1941 şi cu declaraţiile oficiale din 8 şi 19 noiembrie 1941, amnistia a fost realizată complet şi ea s-a extins atît asupra persoanelor civile, cît şi asupra celor militare.

La 19 mai 1942, ambasadorul Kot a trimis Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe un memoriu, în care şi-a exprimat regretul faţă de refuzul de a i se pune la dispoziţie listele cu prizonierii de război, precum şi îngrijorarea faţă de soarta acestora, subliniind acea valoare uriaşă pe care aceşti ofiţeri ar prezenta-o în operaţiile militare împotriva Germaniei.

[3]Greşit. Corect – 1942.

Nici guvernul polonez, nici consulatul polonez din Kuibîşev n-au primit vreun răspuns privind locul de aflare a ofiţerilor dispăruţi şi a altor deţinuţi, care au fost deportaţi din cele trei lagăre menţionate anterior.

Ne-am obişnuit cu minciunile propagandei germane şi înţelegem scopul urmărit prin recentele revelaţiuni. Totuşi, ţinînd cont de informaţia germană, bogată şi detaliată, referitoare la descoperirea corpurilor multor mii de ofiţeri polonezi lîngă Smolensk şi afirmaţia categorică că ei au fost omorîţi de către autorităţile sovietice în primăvara anului 1940, a apărut necesitatea de a examina gropile comune descoperite de către un organ internaţional competent, aşa cum este Crucea Roşie Internaţională. Astfel, guvernul polonez s-a adresat Crucii Roşii ca ea să trimită o delegaţie acolo unde se consideră că au fost executaţi prizonierii de război polonezi.

Documentul nr. 5

Nota guvernului sovietic privind decizia de a rupe relaţiile diplomatice cu guvernul polonez de la Londra, remisă de V.M. Molotov, comisar al Poporului pentru Afacerile Străine, ambasadorului polonez în U.R.S.S. T. Romer[1]

1943, aprilie, 25, Moscova

Domnule ambasador,

Din ordinul guvernului Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, am onoarea a aduce la cunoştinţa guvernului polonez următoarele:

Guvernul sovietic consideră că, în ultimul timp, comportamentul guvernului polonez faţă de U.R.S.S. este complet anormal şi încalcă toate regulile şi normele ce guvernează raporturile mutuale dintre două ţări aliate.

Campania de calomnie împotriva Uniunii Sovietice, declanşată de fasciştii germani cu privire la ofiţerii polonezi omorîţi chiar de ei în regiunea Smolensk, pe teritoriul ocupat de trupele germane, a fost însuşită imediat de guvernul polonez şi promovată prin toate mijloacele de presă oficială poloneză. Guvernul polonez nu numai că nu a ripostat clevetirii josnice fasciste la adresa U.R.S.S., dar nici nu a considerat că e necesar să se adreseze guvernului sovietic cu anumite întrebări sau să ceară explicaţii în această privinţă.

Autorităţile hitleriste, vinovate de această crimă monstruoasă împotriva ofiţerilor polonezi, joacă o comedie, organizînd o investigaţie, iar în această înscenare ele folosesc elemente profasciste, alese tot de ele din Polonia ocupată, unde toţi se află sub călcîiul lui Hitler şi unde polonezul cinstit nu-şi poate spune deschis cuvîntul.

Pentru „cercetarea" problemei, atît guvernul polonez cît şi cel hitlerist au antrenat Crucea Roşie Internaţională, care este constrînsă, în condiţiile unui regim terorist cu spînzurătorile sale şi cu masacrele în masă a populaţiei civile, să ia parte la această comedie regizată de Hitler. Este de la sine înţeles că această „anchetă", făcută de altfel în spatele guvernului sovietic, nu poate inspira încredere oamenilor cinstiţi, în situaţia în care campania ostilă contra Uniunii Sovietice a început simultan în presa germană şi cea poloneză şi este desfăşurată după acelaşi scenariu. Nu mai rămîne nici o îndoială că între Hitler, inamicul aliaţilor, şi guvernul polonez există un contact şi o înţelegere pentru realizarea acestei campanii duşmănoase.

În timp ce popoarele Uniunii Sovietice, vărsînd şiroaie de sînge în lupta grea împotriva Germaniei hitleriste, îşi concentrează toate forţele pentru a strivi inamicul comun al popoarelor rus şi polonez şi al

[1]Tadeusz Romer (1894–1978) – ambasador al Poloniei în U.R.S.S. între anii 1942 şi 1943.

tuturor ţărilor iubitoare de libertate şi democraţie, guvernul polonez dă o lovitură perfidă Uniunii Sovietice în favoarea tiraniei lui Hitler.

Guvernul sovietic ştie că această campanie împotriva Uniunii Sovietice a fost întreprinsă de guvernul polonez spre a exercita o presiune asupra guvernului sovietic, cu scopul de a-i smulge, cu ajutorul calomniilor hitleriste, concesii teritoriale în dauna intereselor Ucrainei sovietice, Bielorusiei sovietice şi Lituaniei sovietice.

Toate aceste împrejurări silesc guvernul sovietic să recunoască că guvernul actual al Poloniei, lunecînd pe calea cîrdăşiei cu guvernul hitlerist, a încetat de fapt raporturile sale de aliat cu U.R.S.S. şi a adoptat o atitudine ostilă Uniunii Sovietice.

Pe baza celor expuse mai sus, guvernul sovietic a hotărît să rupă relaţiile cu guvernul polonez.

Vă rog, domnule ambasador, să primiţi asigurarea înaltei mele consideraţiuni.

V. Molotov

Documentul nr. 6

Declaraţia Agenţiei de presă TASS*

Moscova, 14 aprilie 1990

De mult timp, la întîlnirile reprezentanţilor sovietici cu conducerea poloneză, în cercurile largi ale societăţii, se pune problema clarificării circumstanţelor morţii ofiţerilor polonezi, internaţi în septembrie 1939. Istoricii celor două ţări au efectuat cercetări minuţioase ale tragediei de la Katyn, inclusiv căutarea documentelor.

Recent arhiviştii şi istoricii sovietici au depistat unele documente referitoare la militarii polonezi, internaţi în lagărele Koziolsk, Starobelsk şi Ostaşkov ale NKVD-ului U.R.S.S. Documentele demonstrează că în aprilie–mai 1940 din cei aproximativ 15 mii de ofiţeri polonezi, deţinuţi în cele trei lagăre, 394 de persoane au fost trimise în lagărul de la Greazovetk. În general, [ofiţerii – red.] au fost „puşi la dispoziţia" direcţiilor NKVD-ului din regiunile Smolensk, Voroşilovgrad şi Kalininsk şi nu mai sunt menţionaţi nicăieri în rapoartele statistice ale NKVD-ului.

În totalitatea lor, materialele de arhivă depistate permit să se tragă concluzia că responsabilitatea nemijlocită pentru crimele comise în pădurea Katyn revine lui Beria, Merkulov şi acoliţilor lor.

Exprimîndu-şi regretul profund în legătură cu tragedia de la Katyn, partea sovietică declară că aceasta reprezintă una din cele mai odioase crime ale stalinismului.

Copiile documentelor depistate au fost transmise părţii poloneze[1]. Continuă căutarea materialelor de arhivă.

Papa Ioan Paul al II-lea se roagă pentru sufletele polonezilor exterminaţi la Katyn. 11 iunie 1999

*Telegrafnoe Aghenstvo Sovetskogo Soiuza – Agenţia Centrală de Presă a U.R.S.S.

[1] La 13 aprilie 1990, preşedintele U.R.S.S., Mihail Gorbaciov, a transmis preşedintelui Poloniei Wojciech Jaruzelski, aflat în vizită oficială la Moscova, copiile listelor depistate de arhiviştii şi istoricii sovietici, precum şi alte materiale ale Direcţiei prizonieri de război şi internaţi a NKVD-ului U.R.S.S. Copiile cuprind tabloul nominal al cetăţenilor polonezi, internaţi în 1939 în lagărele NKVD-ului de la Koziolsk, Starobelsk şi Ostaşkov, care au fost împuşcaţi în primăvara anului 1940.

CĂRŢI DE ISTORIE ŞI CULTURĂ

Ludmila TIHONOV, ***Politica statului sovietic faţă de cultele din R.S.S. Moldovenească (1944–1965)***, Editura „Prut Internaţional", Chişinău, 2004, 172 p.

Lucrarea a apărut în colecţia de carte de istorie „CLIO", care promovează cercetările recente din domeniul istoriei naţionale. Bazată pe documente din fondurile Arhivei Naţionale a Republicii Moldova şi cele ale Arhivei Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova, monografia se înscrie în lista lucrărilor istoriografice de referinţă.

Scopul demersului Ludmilei Tihonov constă în examinarea politicii autorităţilor sovietice faţă de culte. Autoarea cercetează cea mai tristă perioadă din istoria Bisericii Ortodoxe din Basarabia (anii 1944–1965), cînd autorităţile comuniste au depus eforturi maxime pentru a răşlui leagănul civilizaţiei româneşti: au închis biserici şi mănăstiri, au prigonit clerul şi credincioşii. După 1965 are loc o reorientare a politicii Partidului Comunist faţă de culte, accentul fiind pus pe educaţia ateistă.

Cartea însumează trei capitole, cărora li se adaugă anexele, alcătuite din documente şi date statistice.

În primul capitol autoarea examinează statutul juridic al Bisericii în U.R.S.S. şi politica regimului sovietic faţă de Biserica Ortodoxă din R.S.S.M. (1940–1941). Autoarea subliniază că partidul comunist, prin conducătorii săi – V.I. Lenin şi I.V. Stalin –, a declanşat un adevărat război împotriva Bisericii. Dacă la 1917 Rusia avea 80 000 de biserici, apoi în 1940 numărul lor s-a redus la 4 225. Dacă pînă la revoluţie în Rusia existau peste o mie de mănăstiri, în 1940 nu se atestă nici una.

Regimul comunist a promovat o politică similară şi în Basarabia. Dacă la 28 iunie 1940, aici funcţionau 1090 de biserici ortodoxe şi 28 de mănăstiri, iar slujbele religioase erau oficiate de 1042 de preoţi, apoi peste un an, la revenirea autorităţilor române, peste 200 de biserici au fost găsite distruse, o parte din mănăstiri au fost devastate, iar din preoţi rămăseseră doar 526. Au fost deportaţi sau omorîţi 52 de preoţi şi 45 de cîntăreţi bisericeşti.

În capitolul II autoarea analizează politica regimului comunist faţă de culte în anii 1944–1965.

Autoarea scoate în evidenţă politica antireligioasă a Partidului Comunist, realizată prin acţiuni violente îndreptate împotriva clerului şi credincioşilor, prin închiderea forţată a bisericilor, prin marginalizarea Bisericii şi excluderea ei totală din societate. În urma cercetării efectuate, autoarea a constatat că în anii 1944–1965 în Basarabia au fost închise peste 600 de biserici. O soartă asemănătoare au avut-o şi mănăstirile.

La 5 iunie 1959 Consiliul de Miniştri al R.S.S. Moldoveneşti a dispus închiderea treptată, pe parcursul anilor 1959–1960, a nouă mănăstiri de pe teritoriul republicii.

În 1959 autorităţile comuniste au închis opt centre monastice. Către 1965 în R.S.S.M., subliniază autoarea, funcţionau aproximativ 300 de biserici ortodoxe şi un singur centru monastic – mănăstirea de maici de la Japca.

Majoritatea bisericilor şi mănăstirilor închise au fost folosite de autorităţile sovietice în calitate de grajduri, aziluri, depozite, cluburi etc.

Regimul comunist a dus aceeaşi politică şi faţă de sectele religioase. În urma operaţiunii „Sever" din 1 aprilie 1951, au fost arestate şi deportate în Siberia 732 de familii (cu un număr total de 2 617 de persoane) care aparţineau bisericii „Martorii lui Iehova".

În capitolul III autoarea prezintă formele şi metodele educaţiei ateiste ca parte componentă a propagandei comuniste.

Partidul Comunist a utilizat diverse forme de propagandă ateistă: lecţiile ateiste, presa, radioul, televiziunea, cinematografia etc.

Pentru pregătirea specialiştilor în domeniul ateismului, au fost înfiinţate instituţii de instruire politică: societatea „Ştiinţa" şi „Şcoala tînărului ateist".

Autoarea a constatat că numai în 1960 în republică au fost citite 8 056 de lecţii cu caracter antireligios, iar în 1961 au fost organizate 1 544 de serate cu caracter ateist. În perioada respectivă autoarea atestă mai multe acţiuni de rezistenţă ale credincioşilor şi clerului, îndreptate împotriva politicii antireligioase promovate de statul sovietic.

Una din cele mai răspîndite forme de protest erau demersurile credincioşilor, înaintate în diverse instanţe de stat republicane şi unionale, pentru redeschiderea bisericilor şi caselor de rugăciuni. Numai în 1955 au fost făcute 151 de astfel de cereri, care însă au fost respinse.

Instalarea de răstigniri şi alte simboluri creştine era interzisă de către autorităţile sovietice.

În vara anului 1959, locuitorii din Răciula, raionul Călăraşi, timp de nouă zile, au apărat mănăstirea din sat. Deşi a avut un caracter spontan, rebeliunea de la mănăstirea Răciula, conform opiniei autoarei, a constituit o manifestare de rezistenţă antitotalitară, antisovietică de cea mai mare amploare.

În urma cercetării, autoarea susţine că unii preoţi, fiind excluşi din rîndurile clerului, au continuat săvîrşirea ritualurilor religioase solicitate de către enoriaşi, au colectat mijloace pentru repararea şi redeschiderea locaşurilor sfinte.

Cu toate eforturile autorităţilor sovietice de a interzice credinţa în Dumnezeu prin închiderea bisericilor şi mănăstirilor, prin impunerea ideologiei comuniste, spiritualitatea creştină a supravieţuit în sufletele evlavioase ale credincioşilor, conchide autoarea.

Anexa lucrării cuprinde 32 de documente şi 13 tabele, majoritatea inedite. Prezenta lucrare este destinată tuturor celor interesaţi de istoria românilor din Basarabia.

Viorel BOLDUMA

Ştefan TUDOR, ***Răzvrătiţi contra regimului***, Editura „Prut Internaţional", Chişinău, 2004, 128 p.

Ştefan Tudor este cunoscut publicului cititor prin cărţile sale de proză şi poezie pentru copii. A publicat numeroase schiţe documentare, interviuri despre foametea şi deportările din anii postbelici. În 1972 editează cartea „Satana pe pământ", o primă încercare de a elucida *o pată albă* a istoriei Basarabiei.

Prezentul volum se referă la aceeaşi perioadă tragică a românilor de la est de Prut. Scrierea acestei cărţi s-a făcut în baza documentelor de arhivă şi a mărturiilor culese de autor de la cei care au supravieţuit calvarului comunist. Autorul îndreaptă proiectorul său spre unele destine concrete, acţiune care i-a asigurat succesul demersului său. El arată că cei care au suferit supliciile prigoanei bolşevice au aparţinut nu numai populaţiei băştinaşe, ci şi altor grupuri etnice: ruşi, ucraineni, iugoslavi etc. Cititorii interesaţi de rezistenţa antisovietică din Basarabia vor afla în această carte atît despre activitatea organizaţiilor antisovietice – Organizaţia Naţională din Basarabia „Arcaşii lui Ştefan", Partidul Democrat-Agrar, Uniunea Democratică a Libertăţii – cît şi acţiuni de rezistenţă individuale. Autorul descrie formele de manifestare a rezistenţei antisovietice. Stilul lui este atrăgător pentru toate categoriile de cititori. Publicul angajat în procesul didactic va găsi aici informaţia necesară, iar cei pasionaţi de lectu-

ră – delectare. Ştefan Tudor antrenează cititorul în acţiunea eroilor săi, îl face să retrăiască emoţiile protagoniştilor cărţii.

Cartea mai include şi aspecte ale mişcării naţionale. Chiar dacă acestea au fost sporadice datorită vegherii strașnice a regimului totalitar, ele ne copleşesc prin curajul eroilor lor.

Cititorul va fi de acord cu ideea autorului, expusă în alt context, că în Basarabia postbelică cu adevărat a existat o mişcare de rezistenţă îndreptată împotriva ocupanţilor sovietici şi dacă românii basarabeni s-ar fi bucurat de dreptul de autodeterminare, atunci reunirea cu Patria-Mamă s-ar fi realizat în perioada postbelică.

Redacţia

Vlad GRECU, ***O viziune din focarul conflictului de la Dubăsari***, Editura „Prut Internaţional", Chişinău, 2005, 180 p.

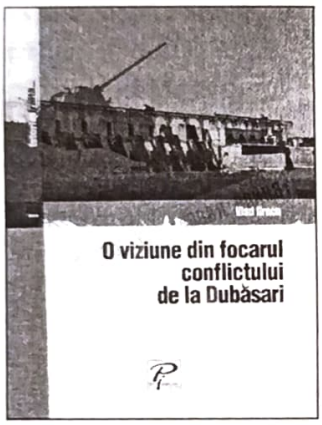

Vlad Grecu e născut în 1959, la Dubăsari. A urmat cursurile la Şcoala de Arte Plastice din Dubăsari, apoi la Universitatea Tehnică din Moldova, Facultatea de Construcţii Civile şi Industriale. În 1992 a participat la conflictul armat de pe Nistru, fapt ce l-a marcat profund şi l-a motivat să scrie această carte.

Autorul prezintă o serie de evenimente, fapte şi persoane participante la conflictul armat, întipărite în conştiinţa proprie. Evenimentele consemnate rămîn sub semnul realităţii, ele afirmă o viaţă trăită într-o continuă tensiune. Cititorul este invitat să cunoască războiul de pe Nistru din interior, prin trăirile unui combatant: „În situaţia cînd orice secundă poate fi ultima şi orice glonţ e gata să te şteargă din catastiful vieţii, un condamnat la moarte, înaintea execuţiei, în mod normal, s-ar gîndi la copii, la soţie, dacă-i are, la părinţi. Eu, însă, nu ştiu de ce, mă gîndeam la viaţa de apoi şi, posibil, am fost, ca niciodată, mai aproape de descoperirea adevărului absolut, a sensului existenţei" (p. 3).

Cartea oferă detalii zguduitoare despre aproximativ 25 de crime comise de forţele separatiste la Dubăsari: „Mulţi oameni au fost împuşcaţi direct în casele de la Dubăsari, dar circumstanţele îmi sunt mai puţin cunoscute. Un lucru însă rămîne incontestabil – toate omorurile acestea fără judecată ale oamenilor civili sunt nişte crime de război, făptaşii cărora trebuie traşi la răspundere şi peste zeci de ani!" (p. 50). Sunt prezentate o parte din cele mai bestiale omoruri în rîndurile populaţiei paşnice din satul Corjova.

În cele 180 de pagini de memorialistică, Vlad Grecu vine în faţa cititorilor cu mărturii de un realism crud. El propune o viziune proprie a evenimentelor desfăşurate în timpul războiului de pe Nistru, aşa cum le-a văzut, auzit şi simţit. Prezentînd existenţa marcată de speranţe dar şi de dezamăgiri, atît ale participanţilor la conflictul militar de pe Nistru, cît şi ale populaţiei din acea regiune, autorul conchide: „Atîtea planuri mi-am făcut de-atunci, atîtea speranţe am avut, am încărunţit deja, am îmbătrînit în aşteptările nostalgice zădărnicite (p. 4).

Reţin atenţia şi paginile cu secvenţe din istoria recentă a oraşului Dubăsari.

Redacţia

Mihail URSACHI, ***Soartă de arcaş***, Editura „Prut Internaţional", Chişinău, 2005, 128 p.

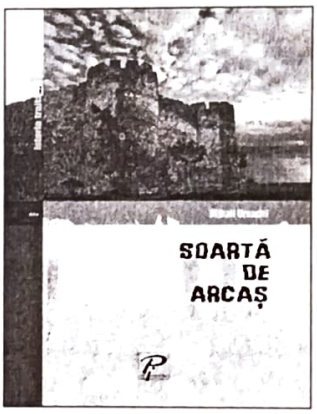

Date despre autor: Mihail Ursachi e născut în 1928, în satul Rublenița, judeţul Soroca. În octombrie 1946 a devenit membru al Organizaţiei Naţionale din Basarabia „Arcaşii lui Ştefan". În mai 1947 a fost arestat, condamnat şi trimis în lagăr la Inta, Republica Komi.

Această carte a apărut din marea dorinţă a autorului de a face cunoscută publicului cititor adevărata soartă a mai multor basarabeni care „şi-au petrecut" o bună parte din viaţă în gheţăriile de la Polul Nord, mai întîi ca deţinuţi politici, apoi ca *speţposelenţî*. Cartea a fost scrisă în baza amintirilor personale, care au fost completate cu documente de arhivă, fapt ce conferă lucrării mai multă credibilitate. Autorul descrie momente tragice din viaţa basarabenilor: invazia sovietică din iunie 1940, refugiul, războiul, evacuarea peste Prut din 1944, întoarcerea forţată a refugiaţilor din România, supliciile anchetei... Apoi, cititorului i se propune o descriere a realităţilor crunte din lagărele staliniste.

Cartea oglindeşte soarta zbuciumată a unui „arcaş", viaţa căruia a fost stigmatizată de monstruosul regim comunist. Cititorul va afla aici momente de negăsit în orice dicţionar din viaţa unor personalităţi notorii din Uniunea Sovietică.

Autorului nu-i scapă nici problemele populaţiei băştinaşe din regiunile de nord ale Rusiei, atitudinea autorităţilor comuniste faţă de ea.

O bună parte din volumul cărţii cuprinde date importante despre activitatea Organizaţiei Naţionale din Basarabia „Arcaşii lui Ştefan", structura ei, scopurile şi sarcinile etc. Cartea mai include şi interviurile acordate de autor mai multor publicaţii din Republica Moldova – *Literatura şi Arta, Glasul Naţiunii, Ţara* etc. – de unde cititorul va afla mai multe despre autor şi fraţii săi de suferinţă, despre activitatea sa actuală, despre probleme cotidiene...

Partea finală cuprinde poezii din „folclorul arcaşilor", sursă autentică pentru a ne edifica despre suferinţele românilor basarabeni în primii ani de ocupaţie sovietică.

Redacţia

Marian STROIA, Românii în confluenţa europeană în secolul al XVIII-lea, Editura „Semne", Bucureşti, 2004, 212 p.

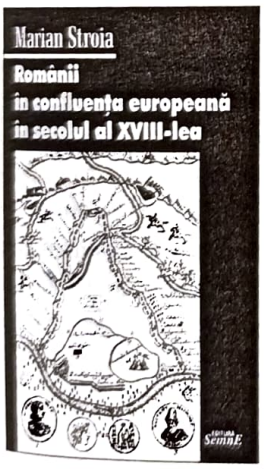

Marian Stroia, cercetător ştiinţific principal la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române, este autor a numeroase lucrări ştiinţifice (cărţi, studii şi articole), domeniul de cercetare predilect fiind istoria modernă a românilor şi relaţiile internaţionale în secolele XVIII–XIX.

Dintre contribuţiile sale pot fi menţionate: *Consiliul de Miniştri al României. Componenţă, evoluţie (1944–1976)*, Bucureşti, 1978 (coautor); *Revista de istorie. 1948–1985. Bibliografie.* Bucureşti, 1989 (coautor); *Românii, marile puteri şi sud-estul Europei (1800–1830)*, Bucureşti, 2002, etc.

În lucrarea *Românii în confluenţa europeană în secolul al XVIII-lea* autorul oferă cititorului o viziune modernă în problema încadrării societăţii româneşti în istoria socio-politică a continentului european de la campania lui Petru cel Mare la Prut (1711) pînă la Revoluţia Franceză (1789), adică pe parcursul a aproape opt decenii.

Autorul încearcă să desluşească prin raportare la poziţia geopolitică cu totul specială a celor două principate dunărene, în ce măsură cele petrecute în afară fruntariilor i-au afectat şi implicat pe români şi, evident, care a fost modul lor de reacţie la aceste provocări.

Autorul constată că episoadele istorice cu cel mai mare impact asupra arealului extracarpatic au fost cele legate de confruntările militare ruso-turce pe parcursul secolului al XVIII-lea.

În primele trei sferturi ale acestui secol, teritoriul Principatelor Dunărene avea să devină teatru de operaţiuni militare, cu toate consecinţele neplăcute care derivau de aici. În acelaşi timp, pentru elita politică, în special pentru segmentul ei pământean, a apărut o perspectivă nouă la orizont: ameliorarea statutului politic internaţional al celor două principate, evident, cu sprijinul Rusiei şi, într-o perspectivă mai largă, eliminarea însăşi a suzeranităţii otomane. Marian Stroia menţionează că „ar fi să-i judecăm simplist pe boierii români, dacă le-am atribui pur şi simplu ideea înlocuirii unui stăpîn cu altul. Un anume calcul poate fi detectat cu destulă limpezime în gîndirea lor politică, în sensul obţinerii unei primare garanţii colective, în care echilibrul de putere al marilor vecini europeni avea să fie chezăşia unei poziţii noi, calitativ superioare vechiului statut de pînă atunci. Lipsa unei alte alternative palpabile la orizont a determinat ca Rusia să ocupe locul întîi în clasamentul preferinţei lor politice. Ulterior, ei vor constata că aceasta nu era o putere filantropic politică, ci, dimpotrivă, una care urmărea obiectivele înaintării spre sud-estul continentului.

În ceea ce priveşte românii din arcul intracarpatic, autorul analizează secvenţa 1784 (răscoala românilor din Transilvania) ca moment care a beneficiat de o receptare internaţională, în multe cazuri favorabilă cauzei răsculaţilor. Suferind eşec pe cale militară, românii transilvăneni vor alege calea luptei politice.

Faptul apariţiei consulatelor străine – ale Rusiei, Austriei Prusiei, Franţei, Marii Britanii – în Ţările Române, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, autorul îl califică ca un prim episod al integrării treptate în Europa a Principatelor Române de la Dunăre.

Redacţia

Anatol PETRENCU, ***Polonezii în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Istoria politică***, Editura „Cartdidact", Chișinău, 2005, 248 p.

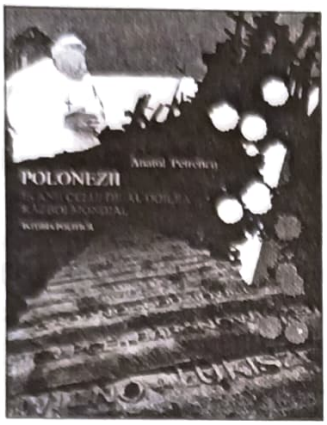

Problemele istoriei polonezilor în anii celui de-al Doilea Război Mondial prezintă interes științific avînd în vedere multitudinea de aspecte neelucidate în literatura științifică. Între acestea ar fi, de exemplu, comportamentul unor grupuri etnice aflate în state naționale în momentele critice, folosirea alogenilor în satisfacerea pretențiilor Marilor Puteri; esența antiumană a regimului hitlerist și cel sovietic, apropierea și conlucrarea strînsă între ele; procesul antiuman și antidemocratic de comunizare a Poloniei către finele războiului în Europa.

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial a apărut o bogată bibliografie referitoare la istoria contemporană a Poloniei. Totuși, multe aspecte ale istoriei polonezilor în anii celui de-al Doilea Război Mondial rămîn în continuare controversate.

Scopul demersului acestei lucrări este de a examina și a expune aspectele politice ale istoriei polonezilor în ajunul și în anii celui de-al Doilea Război Mondial în lumina noilor documente și studii realizate de istoricii ruși, polonezi, români, occidentali.

Pentru realizarea acestui obiectiv, autorul a folosit în mare parte documente inedite care se păstrează în arhivele din România.

Cele opt capitole ale lucrării de față conțin informații importante privind refugiul polonezilor în România, masacrul de la Katyn și consecințele lui asupra relațiilor polono-sovietice, comunizarea Poloniei etc.

Autorul consideră că „România a jucat un rol important în zilele tragice ale polonezilor. În ciuda faptului că tratatul de asistență mutuală româno-polon (30 iulie 1941) n-a fost tradus în practică în urma agresiunii U.R.S.S. față de Polonia, România a oferit ospitalitate înalților demnitari polonezi, militarilor și populației civile refugiate... Forțele politice de opoziție au preluat inițiativa formării noului guvern polonez în afara hotarelor țării. Autoritățile române au avut un rol deosebit în salvarea tezaurului polonez".

Soarta polonezilor din teritoriile cucerite de sovietici, arată A. Petrencu, a fost tragică. Militarii polonezi au fost tratați de sovietici drept „prizonieri", deși aceștia, cu cîteva excepții, n-au luptat împotriva Armatei Roșii. Militarii polonezi au fost internați în lagăre ale NKVD-ului neadaptate pentru trai, nepregătite pentru un număr mare de oameni. După triere, ofițerii polonezi, foștii jandarmi, gardieni, proprietari etc. au fost repartizați în trei lagăre de exterminare: Koziolsk, Ostașkov și Starobelsk.

În opinia autorului, medierea crimei de Katyn (1943) a servit un bun pretext pentru regimul stalinist de a rupe relațiile diplomatice cu guvernul polonez de la Londra. Din acel moment Kremlinul începe să promoveze politica de formare a instrumentului de sovietizare și supunere politică a Poloniei. Elementele comuniste poloneze formează nu numai organizații politice ce pretind să conducă în viitor Polonia, ci și forțe militare, încadrate în Armata Roșie. Sovieticii impun polonezilor și hotare noi: la est – așa-numita „linie Curzon", la vest – rîurile Oder și Neisse.

Anatol Petrencu menționează că răscoala polonezilor (august–octombrie 1944) era în contradicție cu planurile dictatorului roșu de comunizare a Poloniei. Odată cu intrarea Armatei roșii pe teritoriul Poloniei autoritățile militare și elementele comuniste poloneze iau toate măsurile pentru a impune țării forțe politice pro-sovietice.

Autorul arată cum au înțeles sovieticii să facă politică, relatînd cazul reprezentanților guvernului polonez de la Londra: „...ei sunt dezarmați, arestați, deportați în lagăre de concentrare sovietice, împușcați sau condamnați la ani grei de munci forțate".

Lucrarea de față denotă maturitatea științifică a autorului. Ea constituie o contribuție importantă la elucidarea unor probleme importante și controversate privind istoria celui de-al Doilea Război Mondial.

Constantin DRACHENBERG

Războiul este o adevărată școală a crimei. El încurajează și dezvoltă numai instinctele brutale în om, face apel la tot ce este o dezlănțuire a tuturor patimilor, el este totdeauna o degradare a omului în amoralitate, care, mai ales în lupta sîngeroasă corp la corp demoralizează atît pe învingător cît și pe învins.

Dimitrie GUSTI

Emil DRAGNEV, ***O capodoperă a miniaturii din Moldova medievală. Tetraevanghelul de la Elizavetgrad şi manuscrisele grupului Parisinus graecus 74***, Editura „Civitas", Chişinău, 2004, 304 p.

Istoricul artei medievale Emil Dragnev vine în faţa publicului cititor cu o lucrare de o certă valoare ştiinţifică. Subiectul cercetării sale îl constituie *Tetraevanghelul de la Elizavetgrad* (denumirea provine de la numele oraşului din Ucraina, unde a fost descoperit codicele). Deşi cunoscut cercurilor savante mai bine de o sută de ani (manuscrisul a fost depistat în anii 80 ai secolului al XIX-lea), Tetraevanghelul este supus pentru prima oară unui studiu ştiinţific minuţios. Concomitent, sînt pentru prima dată editate în totalitate miniaturile *Tetraevanghelului de la Elizavetgrad.*

Tetraevanghelul de la Elizavetgrad, manuscris slavo-român, face parte din familia de codice ale celebrului Tetraevanghel bizantin din secolul al XI-lea, *Parisinus graecus 74*, cu cel mai desfăşurat program de ilustraţii evanghelice cunoscut în arta medievală. Manuscrisul totalizează 353 de miniaturi dispuse pe evanghelii: *Evanghelia după Matei* – 105, *Evanghelia după Marcu* – 64, *Evanghelia după Luca* – 92, *Evanghelia după Ioan* – 92. Din această familie mai fac parte trei manuscrise georgiene din secolele XII–XIII; un tetraevanghel bulgar din secolul al XIV-lea (Londra, British Muzeum); codicele din Ţara Românească din secolul al XVI-lea (Suceviţa 23) şi manuscrisele moldoveneşti de la începutul secolului al XVII-lea (Suceviţa 24 şi Lvov 193/IV, aflate astăzi în Biblioteca Naţională din Varşovia).

Avînd o „odisee" foarte interesantă (acest subiect este examinat în capitolul I al lucrării), actualmente manuscrisul (*Tetraevanghelul de la Elizavetgrad*) se păstrează în secţia manuscrise a Bibliotecii de Stat a Rusiei din Moscova. Mult timp, enigmaticul *Tetraevanghel de la Elizavetgrad* (nu poartă nici o inscripţie de donaţie, nu are nici o notă marginală, nu conţine portretele ctitorului etc.) a fost considerat codice bulgar din secolul al XIV-lea. În urma unor cercetări suplimentare s-a stabilit că de fapt *Tetraevanghelul de la Elizavetgrad* este un manuscris lucrat în Moldova, în jurul anului 1590.

Autorul studiului exprimă ipoteza că, după toate probabilităţile, manuscrisul poate fi o comandă a domnilor Moldovei Petru Şchiopul sau Ieremia Movilă. În opinia autorului, locul de destinaţie al Tetraevanghelului ar putea fi identificat cu biserica *Înălţării* a mănăstirii Galata, ctitorită de Petru Şchiopul, sau cu biserica *Înălţării* din preajma mitropoliei de la Suceava, unde la sfîrşitul secolului al XVI-lea a preoţit Anastasie Crimca, unul dintre potenţialii realizatori ai miniaturilor incluse în Tetraevanghel. În general, nu se cunoaşte cine a lucrat Tetraevanghelul. Însă, una din cele două maniere deosebite de lucrare a miniaturilor se apropie de tehnica practicată de şcoala de miniaturişti de la mănăstirea Dragomirna, de sub conducerea mitropolitului Anastasie Crimca. Caracteristicile paleografice şi decorative indică faptul că acest codice a fost lucrat în Moldova. Locul unde anume a fost scris nu se cunoaşte.

Studierea şi publicarea acestui valoros monument de artă medievală naţională contribuie la elucidarea unei probleme de prim ordin din istoria artei medievale româneşti – geneza şcolii de miniaturistică de la mănăstirea Dragomirna de sub oblăduirea mitropolitului cărturar Anastasie Crimca.

Cercetarea întreprinsă de Emil Dragnev contribuie substanţial la completarea cunoştinţelor noastre despre procesul de creaţie al zugravilor, iconarilor şi miniaturiştilor din Moldova medievală. Argumentele aduse în favoarea impactului miniaturilor manuscriselor grupului *Parisinus graecus 74* asupra picturii murale din Moldova, începînd cu ultimul deceniu al secolului al XV-lea, infirmă o dată în plus opiniile conform cărora arta monumentală a epocii postbizantine s-ar fi închistat în tipare rigide, dictate de aşa-numitele erminii consacrate. T*etraevanghelul de la Elizavetgrad* ne convinge de faptul că zugravii epocii s-au arătat destul de receptivi la noile formule iconografice, pe care le culeg inclusiv din cărţile-manuscrise.

În încheiere, menţionăm ţinuta grafică de excepţie a cărţii, precum şi calitatea miniaturilor reproduse.

Ion NEGREI

Vlad MISCHEVCA, Olga ŞANDRU

CE ÎNSEAMNĂ A FI ISTORIC?

Motto: *Apa trece, pietrele rămîn...*

Nu pretindem a fi întru totul originali, dar, încercînd să răspundem la întrebările tinerilor istorici[1], inerente în debutul unei activităţi atît de tentante, precum se prezintă cercetarea istoriei, propunem cîteva consideraţii în acest sens, expuse sumar sub forma acestui eseu. Aflîndu-ne la început de mileniu, să nu uităm, totodată, că între eseul humboldtian „Despre sarcinile istoricului" (scris la 1821) şi problemele epocii contemporane este un raport mult mai strîns decît s-ar putea bănui la prima vedere[2].

În polemica seculară despre „meseria istoricului" şi locul istoriei în „ierarhia" ştiinţelor academice s-au enunţat diverse opinii – de la cele mai apreciate pînă la cele mai criticate, negîndu-se *de plano* chiar discursul istoric[3]. În acest sens este ilustrativă cunoscuta expresie a lui Paul Veyne: „Dacă totul e istorie – istoria nu există"[4]. Evoluţiile de la sfîrşitul secolului al XX-lea– începutul secolului al XXI-lea au întărit şi mai mult această tendinţă, ajungîndu-se pînă la proclamarea „sfîrşitului istoriei"[5] şi la tot felul de teorii escatologice. Astfel, precum susţine reputatul „istoric al istoriei" Alexandru Zub, această problemă „rămîne deschisă"[6].

Primordial, cercetarea istoriei, la fel ca şi cu sute de ani în urmă, presupune în mod obligatoriu posedarea de către istoric a întregului arsenal al ştiinţei sale. Conform afirmaţiei istoricului francez Fustel de Coulanges, „istoria e cea mai grea dintre toate ştiinţele", cu toate că persistă uneori opinia că studiul istoriei nu presupune aptitudini deosebite, deoarece pare a fi o materie mai „uşoară" în comparaţie cu ramurile superioare ale filozofiei sau ale ştiinţelor exacte... Astfel, nu pare paradoxal faptul că, deşi avem anual sute de absolvenţi ai facultăţilor de istorie, doar unii dintre ei excelează pe tărîmul istoriografiei. Explicaţia, probabil, rezidă în faptul că totuşi un bun specialist al breslei noastre trebuie să posede capacitatea de a combina cunoştinţe şi aptitudini din domeniul filozofiei, economiei, politologiei, sociologiei, geografiei etc. Adică, el trebuie să cunoască sau, cel puţin, să aplice rezultatele cercetărilor mai multor ştiinţe (nu doar umaniste), ce au conexiuni directe cu subiectul propus spre cercetare. Nicolae Iorga afirma că „istoria e disciplina cea mai umană din toate... Nu există disciplină omenească prin care să ne facem mai sociabili, mai altruişti, mai iubitori de om şi de viaţă"[7].

Este indiscutabil că, de rînd cu multiple funcţii instructiv-educative, principala misiune a istoricului rămîne cea de studiere a trecutului în lumina prezentului, pentru a desluşi viitorul sau, cel puţin, a prognoza unele scenarii posibile. În acest context, istoricul Lucian Boia menţiona: „Punînd ordine în trecut, istoricul contribuie la ordinea prezentului"[8], iar scriitorul Hermann Hesse avea să afirme că „a te îndeletnici cu istoria înseamnă a te lăsa în seama haosului şi a-ţi păstra totuşi credinţa în ordine şi sens"[9]. Aceasta ne face să credem că, pînă la urmă, munca noastră nu e zădarnică, întrucît „istoria e chemată să-şi spună cuvîntul spre a înlesni o mai bună înţelegere diacronică a lucrurilor"[10]. Iar pentru o

restitutio complexă, o „reintegrare a vieții trecute", istoricul trebuie să urce „foarte sus", ca să vadă – expresia lui N. Iorga – „foarte în adînc (...) cu o toleranță, cu o generozitate, cu o umanitate nesfîrșită"[11].

Pentru realizarea unei lucrări de referință istoricul trebuie să îndeplinească exigențele unei cercetări academice: să opereze cu o totalitate cît mai vastă și cît mai exactă de informații din diverse științe. Deci, să înțeleagă „simboluri cifrate" și să le transpună în cuvinte clare; să privească particularul prin prisma generalului, pentru a putea cuprinde deopotrivă abstractul și concretul. Nici o parte a activității umane sau a instituțiilor sociale nu trebuie să-i scape din vedere. El trebuie să fie dezinteresat și în același timp să tindă spre adevărul istoric. Adevăr pe care-l poți afla doar dacă ești echidistant și incoruptibil.

O deviză a meseriei noastre ar putea fi formula expresivă, sugerată de către Alexandru Zub, din scrierile promotorului „Școlii Analelor" Fernand Braudel: „*Il n'y a pas d'histoire unilatérale*". Altfel spus, ceea ce se cuvine de reținut unui cercetător e pledoaria pentru *pluralism*, ce și-a făcut loc tot mai mult în istoriografie: „Așteptînd pe eșichierul său, orice istoric își va căuta locul: pe o dală neagră sau pe una albă sau pe linia ce le separă... Fiecare poziție istorică... (este) acceptabilă, numai să nu excludă nici o altă poziție pe care istoricul se poate plasa. Orice filozofie a istoriei... (pare) discutabilă. Toate își au adevărul, utilitatea lor. A fi istoric, conchide Braudel, e a dori să le practici pe toate sau cel puțin să le traversezi pe cale de raționament"[12].

Avînd misiunea nobilă și grea de a pune în lumină adevărurile istorice, istoricul își propune drept sarcini esențiale: de a interpreta și evalua corect evenimentele; de a emite judecăți de valori; de a reconstitui și conserva urmele trecutului; de a asambla faptele într-o imagine coerentă; de a desprinde esența și tendința faptelor istorice în procesul devenirii omenirii; de a condensa informații prin structurare etc. Rezumînd aceste și alte scopuri indispensabile unei cercetări istorice obiective, considerăm că un „istoric etalon" ar trebui, pornind pe sinuoasa cale a cunoașterii trecutului, să se bazeze pe cei *5 E* – definitorii unei cercetări exemplare:

Exhaustivitate (utilizarea cît mai completă a tuturor surselor accesibile);

Erudiție istoriografică (cunoașterea cît mai bună a lucrărilor predecesorilor);

Exigență bibliografică (aprecierea și analiza critică a literaturii de specialitate);

Enciclopedism universal (cunoștințe din cele mai diverse domenii);

Expunere logică și explicită a materialului (să posede harul scrierii).

La acestea mai putem adăuga (opțional) și un al șaselea *E – Entuziasmul*, adică elanul în procesul cercetării și scrierii, fără de care munca istoricului se transformă într-o corvoadă.

Vorbind despre *Expunere*, adică *E-ul* cel *exterior*, „al formei" (*frumusețea* în scrierea istoriei), este binevenit să amintim punctul de vedere al lui Nicolae Iorga în legătură cu domeniul activității istoricului. El afirma că într-o opera istorică sînt patru elemente: *material, critică, organizare, stil.* Primele două determină soliditatea și adevărul, celelalte *frumusețea*. Ca să-și atingă scopul, istoricul trebuie să țină cont de fiecare dintre acestea și să mai aibă și „o natură de artist"[13]. Marele savant recomanda ca istoricul să plonjeze în timp, într-o societate anume, într-un mediu, să se identifice prin empatie cu „oamenii care au fost", pentru a-i înțelege și a-i prezenta după cuviință. Acest deziderat este aprobat și de Alexandru Zub, care afirmă că: „E vocația istoricului să se identifice, pe rînd, cu personajele pe care ține să le aducă în scenă, să le prezinte, să le comenteze, asemenea corului din tragedia antică"[14].

Totodată, vom remarca faptul că, deși vocația principală a istoriei este relatarea *adevărului*, aceasta nu înseamnă că în mod automat toți istoricii sînt și deținătorii *adevărului în ultima instanță*. Supozițiile cercetătorului trecutului istoric, concluziile, mai mult sau mai puțin fondate, rămîn inevitabil influențate de subiectivismul inerent al viziunii autorului. Istoria este o disciplină hermeneutică, ceea ce presupune din start imposibilitatea de a pretinde că ai ajuns la *adevăr* – interpretarea fiind doar plauzibilă, verosimilă, probabilă, niciodată *adevărată*...[15]. Astfel, unul dintre cei mai citiți și discutați istorici români contemporani, Lucian Boia, face distincția netă între istoria care a fost și diversele ei reprezentări, inevitabil adaptate, deformate și adesea mistificate, în funcție de perspectivele schimbătoare ale prezentului și îndeosebi de jocul ideologiilor. El afirmă că istoria pe care o cunosc românii, în diversele ei variante, a fost marcată, în primul rînd, de ideologia națională, apoi de comunism; de aici decurge necesitatea unei decodări pentru a privi lucid trecutul și să nu ne mai lăsăm *manipulați prin istorie*[16].

Credem că cea mai distructivă carenţă a unei cercetări ce pretinde a fi obiectivă este, din punct de vedere metodologic, „partinitatea politică", viciul fundamental al istoriografiei marxiste. Evident, istoricul este mult mai liber să muncească în societatea democrată decît în cea totalitară. Noua mentalitate social-politică şi pluralismul democratic, stabilit după 1989, atît în România, cît şi în Republica Moldova, permit cercetătorului nepărtinitor şi neangajat politic să studieze descătuşat de dogmele ideologiei totalitariste evenimentele care au fost tratate tendenţios sau lăsate tăcerii, fiind liber şi neintimidat a spune adevărul istoric, precum a scris Zilot Românul în „Cronica" sa la începutul secolului al XIX-lea:

Istoric sunt, n-am frate,
N-am rudă, n-am vecin;
Stăpîn am pe-adevărul,
Lui ca(u)t să mă-închin[17].

Pînă la urmă, în baza „descifrării" izvoarelor şi a luptelor de idei înaintate şi argumentate de istorici sau de anumite şcoli istorice, *adevărul istoric* iese la suprafaţă. Iar pentru aceasta istoricul de vocaţie – *homo istoricus* – urmează să depună toate eforturile şi străduinţele întru a se bucura de graţiile muzei Clio, ceea ce înseamnă, de fapt, că a fi istoric este nu doar o meserie, ci şi un „mod de viaţă", o activitate ce nu recunoaşte ore fixe de muncă. În viaţa de zi cu zi a istoricului Cartea se postează pe un loc primordial, fiind prezentă atît printre mijloacele de studii (ca obiect) şi scop final (ca rezultat), cît şi ca o modalitate de delectare (relaxare intelectuală). Biblioteca, indispensabilă unei cercetări fructuoase, devine „epicentrul cosmosului", în care trăieşte şi făureşte laboriosul *homo istoricus*. În acelaşi timp, istoricul trebuie să ducă un mod de viaţă normal, ce ar include toate părţile integrante ale vieţii umane. Căci istoricul nu trebuie să vegheze într-un turn de fildeş, ci să trăiască printre semeni în tumultul vieţii şi să muncească pentru Măria sa Cititorul.

În această ordine de idei ni se oferă, din nou, ocazia de a-l cita pe cel mai mare istoric al neamului, Nicolae Iorga, care prezenta în felul următor vocaţia istoricului: „Făcînd parte dintr-un popor, înfăţişîndu-i viaţa, încălzindu-se astfel de toate silinţele şi credinţele cheltuite în cursul epocilor, mişcat de nesfîrşitele suferinţe prin care a trebuit să treacă neamul său pentru ca să ajungă la timpul de faţă, avînd în sufletul său răspunsul tuturor înfrîngerilor, cîştigate şi suferite în timp de secole, istoricul e un bătrîn prin experienţă al naţiei sale. Dacă nu-l întreabă alţii, e dator să vorbească, ţinînd la dispoziţia contemporanilor învăţături culese în vastul cîmp al trecutului studiabil. Prin aceasta, el nu iese din îndatoririle sale, ci le îndeplineşte pînă la capăt. Istoricul e dator a fi un amintitor neobosit al tradiţiei naţionale, un mărturisitor al unităţii neamului peste hotare politice şi de clase, un predicator al solidarităţii de rasă şi un descoperitor de ideale, spre care cel dintîi trebuie să meargă, dînd tineretului ce vine după el exemplu..."[18] Să nu uităm că, „în spaţiul românesc, se poate spune că, alături de limbă, istoria a fost, în ultimele două secole (şi va rămîne – *n.n.*), o expresie pregnantă a conştiinţei naţionale"[19].

În încheiere, sîntem tentaţi să răspundem la întrebarea deloc retorică şi nici uşoară: *Ce înseamnă istoric?* În opinia noastră, un răspuns laconic este următorul: *A fi istoric înseamnă a rămîne în „istorie", adică în istoriografie.* Prin aceasta subînţelegem că *un bun profesionist este doar acel istoric care, prin aportul său în cercetarea ştiinţei istorice, rămîne „vizibil", adică se înscrie în analele istoriografiei (naţionale sau poate şi universale) cu contribuţii originale (monografii, studii, publicaţii de documente, manuale etc.) de o certă valoare ştiinţifică.*

Din *Cugetările* marelui istoric Nicolae Iorga despre învăţătură

- Poţi învăţa în patru feluri: pentru şcoală, pentru viaţă, pentru tine şi pentru orişicine.
- Ai toată viaţa un şcolar pe care niciodată nu trebuie să-l pierzi din ochi: tu însuţi.
- Un învăţat are două datorii: să înveţe el necontenit şi să înveţe necontenit pe alţii.
- O învăţătură stearpă e ca acel loc din pustie unde zac risipite rămăşiţele vestitului templu antic.
- Nu pentru examen înveţi, ci pentru după examen.
- De la oricine poţi să înveţi ceva, de la mai puţini – ceea ce trebuie şi de la cîte unul – numai cum trebuie să înveţi.

NOTE

[1]Vezi: Galina Bucuci, *Menirea istoriei este adevărul*, în *InfoHis. Buletin informativ* ANTIM, nr. 4 (24), 2004, p. 2.

[2]Alexandru Zub, *Între cercetare şi didactică*, în *Xenopoliana*. III, 1–4, Iaşi, 1995, p. 8.

[3]Paul Valery, *Regards sur le monde actuel*, Paris, 1931.

[4]Paul Veyne, *Comment on écrit l'histoire*, Paris, 1971, p. 26.

[5]Fr. Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York, 1992.

[6]Vezi: *Xenopoliana. Buletinul Fundaţiei Academice „D. Xenopol" din Iaşi*. II, 1994, nr. 1–4, p. 18.

[7]Nicolae Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, Bucureşti, 1944, p. 33.

[8]Lucian Boia, *Jocul cu trecutul*, Bucureşti, 1998, p. 104.

[9]Herman Hesse, *Jocul cu mărgele de sticlă*, Bucureşti, 1969, p. 160.

[10]Alexandru Zub, *Discurs istoric şi tranziţie. În căutarea unei paradigme*, Iaşi, 1998, p. 48.

[11]Nicolae Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, Bucureşti, 1944, p. 113, 309.

[12]Fernand Braudel, Prefaţă la *Ambiguïtés et antinomies de l'histoire et de la philosophie*, de Emile Callot, Paris, 1962, p. 7–8, 20; Cf.: Alexandru Zub, *Istoria ca discurs restaurator*, în *Xenopoliana*. I, 1–4, Iaşi, 1993, p. 16–17.

[13]Apud: Nicolae Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice...*

[14]Alexandru Zub, *op. cit.*, p. 20.

[15]V. Gherghel, *Unde malum? Note despre maladiile istoriografiei româneşti*, în *Xenopoliana*. III, 1–4, Iaşi, 1995, p. 31.

[16]Vezi: Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, „Humanitas", 2005. (Apariţia ei, în 1997, a însemnat un adevărat şoc cultural şi a deschis calea unor ample revizuiri istoriografice. Cartea a trezit, prin modelul teoretic pe care-l propunea, şi interesul specialiştilor din afara României, fiind tradusă în engleză, germană, maghiară şi polonă.)

[17]B.P. Hasdeu, *Cronica lui Zilot Românul*, Bucureşti, 1884, p. 88.

[18]Nicolae Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, Bucureşti, 1944, p. 98.

[19]Alexandru Zub, *op. cit.*, p.166.

* * *

Planul oraşului şi cetăţii Bender. Gravură realizată de P.A. Zaptta.
Reprorucere după: Antoine François Le Clerc, *Memoriu topografic şi statistic asupra Basarabiei, Valahiei şi Moldovei, provincii ale Turciei din Europa*, Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2004

Valentina PELIN

PAUL MIHAIL. UN ONORABIL FIU AL BASARABIEI

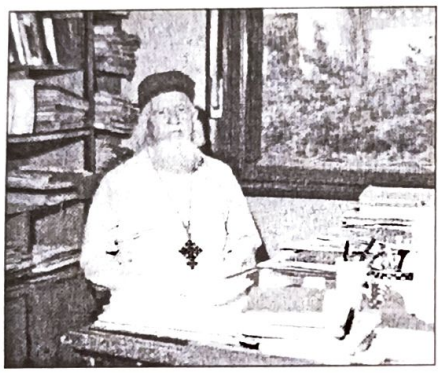

Preotul Paul Mihail.
13 septembrie 1989

La 29 iunie curent se împlinesc 100 de ani de la naşterea părinteanului nostru, preotului dr. Paul Mihail, personalitate proeminentă în ştiinţa şi cultura românească, slujitor devotat al Bisericii Ortodoxe şi cercetător cu o interesantă şi inedită contribuţie istoriografică. El a lăsat în urma sa o moştenire documentară cu o tematică enciclopedică, dovadă fiind cele peste 500 de studii: monografii, ediţii de documente medievale, scrieri istorice şi teologice, descrieri de manuscrise româneşti şi slavone, de tipărituri şi icoane vechi din bisericile parohiale şi mănăstireşti, precum şi din diverse arhive, biblioteci şi colecţii din ţară şi de peste hotare. O parte considerabilă a investigaţiilor părintelui Paul Mihail se referă la trecutul Basarabiei, la activitatea instituţiilor ecleziastice şi culturale din această provincie de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea pînă în anul 1944 inclusiv. Cu trecerea anilor, valoarea ştiinţifică a scrierilor lui Paul Mihail se impune tot mai pregnant prin actualitatea problemelor tratate, jubileul din acest an fiind un prilej binevenit de a-i aduce harnicului cercetător un călduros omagiu de recunoştinţă la baştină, un îndemn de a-i cunoaşte viaţa şi opera, de a-i urma rîvna pentru binele neamului.

Părintele Paul Mihail s-a născut în satul Cornova, judeţul Orhei, în familia dascălului şi învăţătorului Iustin Mihail. Tatăl său provenea dintr-o familie de preoţi din satul Ciuciulea, ţinutul Iaşi. Pe linie maternă el coboară dintr-o familie de mazili din satul Meleşeni, judeţul Orhei. Tînărul Paul, după numele de botez Pavel, continuă tradiţia mai multor generaţii de preoţi din familia Mihail, care au adus luminare creştinească şi cultură spirituală în diverse localităţi din Moldova, dar în acelaşi timp el îi va depăşi pe predecesorii săi printr-o fructuoasă activitate de savant. În virtutea împrejurărilor însă, calea spre afirmarea sa în viaţă nu a fost deloc lesnicioasă, căci din fragedă copilărie a rămas orfan de tată şi a trebuit să ţină piept singur multor încercări nefavorabile ale soartei.

Între 1913–1916 s-a aflat la orfelinatul de la Hîrjauca, unde îşi face studiile primare, îndeplinind şi alte ascultări mănăstireşti. Din 1918, cînd în învăţămîntul din Basarabia se introduce limba română cu grafie latină, el este elev la Seminarul Teologic din Chişinău, pe care l-a absolvit în 1926 cu rezultate excelente. În toamna aceluiaşi an a devenit student la Facultatea de Teologie, deschisă atunci la Chişinău. A urmat concomitent, din 1927, şi studiile la Facultatea de Litere a Universităţii din Iaşi, secţia Istoria Românilor. În toamna anului 1930 susţine teza de licenţă în teologie, fiind apreciat cu calificativul „Magna cum Laude". În 1932 lucrarea a fost publicată[1].

La vîrsta de 25 de ani Paul Mihail era de acum nu numai un absolvent al Facultății de Teologie cu rezultate strălucite la învățătură, ci și un bun cunoscător al bibliotecilor mănăstirești și parohiale din Basarabia, autor a peste douăzeci de publicații documentare în revista Societății culturale „Petru Movilă" – „Studentul", la „Luminătorul", „Arhivele Basarabiei", „Cuvînt Moldovenesc", precum și la editoriale din Iași. Se va remarca faptul că deprinderea de a lucra cu documentele vechi și pregătirea sa paleografică nu le obține în aulele seminarului teologic sau în cele universitare, dar mai cu seamă ca autodidact, cunoștințele sale datorîndu-se în principal propriei sîrguințe, curiozității științifice și unei munci insistente de ani de zile. Dar despre începutul acestor preocupări el însuși scrie în felul următor:

„Am avut sub ochi chirilica, adică scrierea veche a cuvintelor românești cu litere slavone, cînd eram elev la orfelinatul mănăstirii Hîrjauca. Fratele Iacov, de la strana moldovenească a mănăstirii, mă ocrotea în anii 1913–1916 împotriva bătăilor învățătorului școalei orfelinatului G. Petrovici, ale economului mănăstirii Iliodor și ale altora. Pentru serviciile casnice pe care i le făceam, fratele Iacov scotea din dulapul său hîrtii de culoare verde-albastră și mi le dădea, spunînd ca să le citesc, că sunt școlar. Cu degetul urmăream literele asemănătoare cu cele din cartea de cetire pe care învățam, le descifram, prindeam cîte un cuvînt, care spre mirarea mea îl înțelegeam.

Cînd eram în clasele inferioare ale seminarului (1918–1921) ceteam epistolii și descîntece cu Avizuha – aripa satanei, de pe hîrtii scrise cu chirilică, scoase din lăzi, pe care mi le dădeau babele din Cornova, ca să le citesc la copii bolnavi de diaree în lunile de vară. În clasele superioare ale seminarului (1921–1926) ceteam curent chirilica pe cărțile de cult la biserica satului natal și inscripțiile de pe cruci la cimitir..."[2]

Cunoștințele paleografice timpurii ale lui Paul Mihail au fost remarcate la Facultatea de Teologie, în 1926, de către profesorul Constantin N. Tomescu, care l-a numit asistentul său, însărcinîndu-l să-i ajute pe colegii săi la lucrările de seminar. În continuare a fost remarcat în aceeași privință de către profesorul Ilie Minea, la Facultatea de Litere a Universității din Iași, unde urma cursurile de slavistică și originile istoriei românilor, din a cărui însărcinare a făcut mulțime de rezumate după dosarele de la Arhivele Statului. Din toate aceste preocupări de diferit gen, Paul Mihail adună, între altele, materiale documentare privitoare la Basarabia. În anul 1930, în calitate de secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice, secția Basarabia, el a efectuat o călătorie prin satele provinciei, căutînd să depisteze știri despre bibliotecile parohiale, despre cărțile și icoanele vechi din biserici. Informațiile despre 21 de biblioteci parohiale din județele Bălți, Orhei, Lăpușna și Soroca, publicate în 1934[3], rămîn a fi unicele relatări documentare despre vestigiile culturale din acele localități, căci mai tîrziu ele s-au pierdut fără urmă în anii de după război.

Am consemnat mai sus cîteva date despre pregătirea ca specialist în paleografie a lui Paul Mihail la momentul susținerii tezei de licență, pentru a sublinia asupra faptului că imediat după aceasta Mitropolia Basarabiei îi acordă, în același an, o bursă de studii pentru străinătate. După ce vizitase Praga, Cracovia și Lvovul, ajungînd apoi la Belgrad și în Macedonia, în timpul studiilor la Facultatea de Teologie[4], Paul Mihail s-a decis să plece cu bursa acordată în țările din sud-estul Europei, dorind să cerceteze mărturii de spiritualitate românească în Bulgaria, Grecia, la Muntele Athos, și în Turcia, la Constantinopol. Rezultatele acestei călătorii de studiu au întrecut orice așteptări, tînărul cercetător reușind să descopere și să aducă în țară materiale documentare deosebit de valoroase, nu numai în copii scoase de pe originale, dar chiar și un anumit număr de originale, cu toate că a fost nevoit să lucreze în condiții pe care puțini din cercetătorii de astăzi le-ar accepta. Despre bucuriile, necazurile și întîmplările din timpul acestei călătorii de studiu Paul Mihail a relatat în jurnalul său de călătorie din 1931[5].

Materialele aduse de P. Mihail în țară la începutul lunii februarie 1932 constituiau o mare noutate științifică, fiind descoperite în locurile unde pînă atunci nu ajunsese vreun român. Erau texte și informații despre aproximativ o mie de documente din secolele XV–XIX, între care acte necunoscute dinaintea și din timpul domniei lui Ștefan cel Mare și a altor domnitori, descrieri de manuscrise și tipărituri vechi. Pe parcursul anului 1932, Paul Mihail a pregătit pentru tipar o parte considerabilă din materialele respective. Anii 1933–1934 ar putea fi considerați ani de afirmare științifică a tînărului cercetător Paul Mihail, care a reușit să completeze substanțial informațiile despre sursele patrimoniului românesc păstrat peste hotare prin publicațiile următoare: *Opt documente moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare*; *Documente moldovenești găsite la Constantinopol (1462–1755)*; *Mărturii românești*

Parastasul cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la naşterea lui Paul Mihail

din Bulgaria şi Grecia (1468–1866); *Album de documente moldoveneşti din veacul al XV-lea*; *Regestele actelor moldoveneşti din Arhiva de la Constantinopol a Sf. Mormînt (1609–1863)*[6]. Punerea în valoare a acestor şi a altor materiale valoroase a fost apreciată de istoricii vremii, între care Nicolae Iorga, Mihai Costăchescu, Gheorghe T. Kirileanu, Gheorghe Brăteanu, Gheorghe Ghibănescu, Ilie Minea, Petre P. Panaitescu, Damian, P. Bogdan şi mulţi alţii. Era însă doar o mică parte din materialul documentar prezentat pentru tipar, a cărui punere în valoare în întregime se va tărăgăna decenii în şir.

În aceiaşi ani, în viaţa lui Paul Mihail s-au petrecut şi alte evenimente fericite. În 1933 el s-a căsătorit şi a fost hirotonit diacon la Catedrala din Chişinău. Din 1936 este numit preot la biserica Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil, zisă Soborul Vechi, contribuind în anii următori la revigorarea vieţii spirituale româneşti din zona respectivă a oraşului. El îşi continuă cu succes activitatea ştiinţifică, lucrînd la teza de doctorat, cu tema *Ctitoriile româneşti la Locurile Sfinte şi popoarele vecine*, şi publicînd multe studii şi articole în diverse periodice. În 1938 editează cartea *Fapte trecute şi basarabeni uitaţi. 1799–1918*, care cuprinde în cele 38 de compartimente, după cum afirmă autorul, „frînturi de viaţă a atîtor feţe bisericeşti şi modeste ştiri despre cartea şi trecutul basarabean". Pe lîngă acestea, el munceşte de zor la bibliografia tipăriturilor româneşti din 1812–1918. Această lucrare – *Tipărituri româneşti de la 1812–1918* –, premiată în manuscris de Academia Română în 1939 şi editată în 1941 la Bucureşti, reprezintă alte mărturii incontestabile privind continuitatea tradiţiei româneşti în Basarabia, sub ocupaţie străină.

Bunul mers al lucrurilor după 1918 în Basarabia s-a întrerupt brutal la 28 iunie 1940, odată cu cedarea de către Statul Român a acestei provincii în faţa marilor puteri şi ocuparea ei de către sovietici. Drama celor cîteva milioane de români din Basarabia şi Bucovina de atunci, dezbrăcaţi de onoare naţională, de agonisita vieţii, făcuţi străini în propria lor ţară, continuă a fi destin dramatic şi pentru noi, urmaşii lor, care prin manuale strîmbe şi învăţători mincinoşi am fost manipulaţi din copilărie întru a ne lepăda de neam şi de credinţa strămoşească. Relatările documentare ale lui Paul Mihail din *Jurnalul (1940–1944)* şi celelalte lucrări ale sale referitoare la evenimentele din acei ani de restrişte, împreună cu mărturiile altor personalităţi politice şi culturale din Basarabia, s-ar cuveni să fie cărţi de căpătîi pentru edificarea tinerei generaţii de azi şi pentru cele viitoare întru cunoaşterea şi promovarea adevărului istoric.

Nevoit să se refugieze peste Prut la 28 iunie 1940 temporar, apoi din martie 1944 definitiv, întru salvarea sa fizică şi a familiei, Paul Mihail a dus în continuare, după propriile mărturii, „o viaţă de refugiat, alungat din casă, cu multe strămutări, frică şi lipsuri". A trebuit să-şi abandoneze nu numai casa, dar şi averea cea mai de preţ pe care o avea – biblioteca şi materiale ale lucrărilor în curs de elaborare, între acestea şi cele ce ţineau de teza de doctorat. În peregrinările impuse de situaţia anilor de război, Paul Mihail a urmat împreună cu familia calea exponatelor Muzeului de artă religioasă din Chişinău în timpul evacuării lor, pentru care şi-a luat responsabilitatea, ca director desemnat, să le însoţească şi să le predea în integritate statului român, pentru păstrarea lor. În 1955 exponatele se mai aflau la Palatul Mitropolitan din Iaşi.

Activitatea lui Paul Mihail se reînnoieşte treptat în România postbelică, prin susţinerea tezei de doctorat, în februarie 1945, la specialitatea Istoria Bisericii, şi prin încadrarea sa în 1946 ca preot mai întîi la biserica Sf. Haralambie din Iaşi, apoi, din acelaşi an, la biserica Banu sau biserica lui Toma Cozma, unde a slujit pînă la pensionarea din 1 ianuarie 1980. Concomitent, a lucrat în 1949 asistent la Facultatea de Litere a Universităţii din Iaşi, apoi conferenţiar la Institutul Teologic din Bucureşti. Totodată şi-a reluat activitatea de cercetător, amplificînd domeniul de investigaţii din tinereţe.

Un dor imens de baştină l-a determinat să obţină în 1970 permisiunea de a face o vizită în Basarabia. Cu acest prilej, a avut posibilitatea să constate, între altele, că biserica Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil din Chişinău, vechi monument de cultură românească, unde el fusese paroh pînă la 28 iunie 1940 şi apoi din iulie 1941 pînă la 18 august 1944, nu mai exista. Nu mai exista nici vechea reşedinţă mitropoliană a lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, renovată în 1942 prin străduinţa sa şi transformată în Muzeul de artă bisericească. Ambele edificii, de mare însemnătate pentru istoria oraşului Chişinău şi a instituţiilor culturale din Basarabia, au fost demolate în anii 1962–1965. Ca ultimul slujitor al bisericii Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil din Chişinău, ocrotitorii oraşului, preotul Paul Mihail a considerat drept datorie morală să lase pentru urmaşi un scurt istoric al acestui lăcaş, cu relatări despre ctitorii şi personalităţile legate de trecutul lui[1], după ce contribuise personal la revigorarea activităţii lui şi la semnalarea unor vestigii documentare descoperite acolo[2], precum şi despre Muzeul de artă bisericească.

Dintre lucrările publicate de Paul Mihail în perioada postbelică a activităţii sale se evidenţiază ediţia *Cronicii lui Ioan Neculce*, copiată de Ioasaf Luca, după un manuscris din 1781 ce a aparţinut predecesorilor familiei Mihail. Ediţia a fost pregătită pentru tipar împreună cu fiica părintelui Paul Mihail, cercetătoarea dr. Zamfira Mihail, şi a apărut în 1980 la Editura „Litera" din Bucureşti. În aceeaşi colaborare, Editura Academiei Române a scos de sub tipar în 1993 o altă lucrare importantă – *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812–1830)*, lucrare premiată de Academia Română în acelaşi an. Tot în 1993 Editura „Ştiinţa" din Chişinău a publicat cartea lui Paul Mihail *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, în care sunt incluse studiile lui din perioada interbelică despre aşezăminte culturale, scrieri şi personalităţi basarabene. La acestea se adaugă un număr mare de studii în bază de material inedit despre viaţa şi activitatea unor personalităţi marcante din cultura românească, cum sunt cele despre mitropoliţii Petru Movilă, Varlaam, Dosoftei, Antim Ivireanul, Veniamin Costache, Gavriil Bănulescu-Bodoni, episcopul Melchisedec, stareţul Paisie Velicikovski şi obştea monahală de la mănăstirea Neamţ sau activităţile cărturăreşti de la Poiana Mărului şi multe alte subiecte.

O activitate ştiinţifică atît de amplă a necesitat din partea cercetătorului Paul Mihail o muncă de sacrificiu şi de adevărată mucenicie, pe care el, avînd ajutor doar de la unul Dumnezeu, a îndeplinit-o cu sfinţenie pînă la sfîrşitul vieţii sale (11 octombrie 1994). Descoperirea unor documente, manuscrise sau tipărituri vechi ce prezentau interes pentru istoria şi cultura românească a fost pentru el întotdeauna prilej de mare bucurie sufletească, fiind convins că prin contribuţia sa completează o lacună informaţională în domeniul respectiv. S-a străduit din răsputeri să adune grijuliu mărturii documentare pentru a le pune în valoare la locul cuvenit în istoria neamului. Numeroase asemenea mărturii din publicaţiile lui rămîn a fi în prezent unicele surse ce confirmă existenţa lor, căci o bună parte din originale, mai cu seamă cele referitoare la Basarabia, au fost nimicite în anii postbelici. Sub acest aspect, oricare din cercetătorii de astăzi – istorici, lingvişti, teologi, bibliografi, muzeografi etc., ce se ocupă de probleme de istorie şi cultură românească din secolele XV–XX – nu va putea să se lipsească de lucrările lui Paul Mihail întru o documentare adecvată.

Totuşi dimensiunea şi valoarea ştiinţifică a scrierilor lui Paul Mihail cu greu poate fi cuprinsă la ora actuală, deoarece majoritatea studiilor sale se află dispersate în cîteva zeci de publicaţii periodice ale vremii, fiind greu accesibile consultării. Se poate afirma cu regret că din aceeaşi cauză – a fărîmiţării sau a tirajului redus – operele părintelui Paul Mihail rămîn a fi pînă în prezent a puţin cunoscute, în special la baştină.

În acest context, pentru ca opera ştiinţifică a cercetătorului Paul Mihail să-şi ocupe locul cuvenit în istoriografia şi cultura românească, să poată fi accesibilă tuturor celor interesaţi, este necesar ca toate scrierile sale să fie adunate, sistematizate pe domenii şi reeditate în întregime. Conform unei evaluări prealabile şi sumare, operele lui cuprind aproximativ zece volume academice. Între acestea, în primul rînd, se impune reeditarea într-un volum aparte a documentelor descoperite de el la Constantinopol în anul 1931, ca una din contribuţiile majore ale lui Paul Mihail la valorificarea surselor documentare româneşti din secolele XV–XIX păstrate peste hotare, mai cu seamă că unele acte originale aduse de el în ţară se păstrează acum la Arhiva Naţională a Moldovei din Chişinău. Nu putem trece cu vederea că descoperirea şi aducerea în ţară a materialelor de la Constantinopol de către P. Mihail, apreciată şi elogiată în repetate rînduri de mari personalităţi istorice ale vremii, a fost urmată de tărăgănarea editării lor şi scoaterea în tipar „pe fărîme" pe parcursul a 50 de ani, provocîndu-i autorului un mare zbucium sufletesc.

Realizarea unei ediţii complete a operelor lui Paul Mihail la una din editurile de la Chişinău ar fi totodată un omagiu de recunoştinţă şi preţuire la baştina sa. L-am aduce acasă pe acest mare om de ştiinţă şi patriot înflăcărat prin operele sale editate şi răspîndite aici, dacă dorinţa sa de a-şi dobîndi odihna de veci în Basarabia, la Cornova, nu i-a putut fi îndeplinită. Aducîndu-i un pios omagiu preotului plin de har şi ilustrului savant la împlinirea a o sută de ani de la naşterea lui, îi rămînem datori cu o ediţie completă a operelor sale.

NOTE

[1]Vezi, Paul Mihail(ovici), *Legături culturale bisericeşti dintre români şi ruşi în sec. XV–XX. Schiţă istorică*, Chişinău, 1932, 78 p.; idem, în „Revista Societăţii istorico-arheologice bisericeşti", XXII, 1932, p. 199–276.

[2]Vezi, Paul Mihail, *După 33 de ani de la aflarea documentelor româneşti de la Constantinopol*, în cartea *Jurnal (1940–1944) şi corespondenţă*. Ediţie îngrijită de Eugenia Mihail şi Zamfira Mihail, Bucureşti, Editura Paideia, 1998, p. 257–274.

[3]Vezi, Paul Mihail(ovici), *Cărţi bisericeşti, manuscrise şi icoane din Basarabia. Însemnări vechi şi inscripţii*, în „Revista Societăţii istorico-arheologice bisericeşti", Chişinău, vol. XXIV, 1934, p. 91–120 (reeditat în cartea *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*. Aşezăminte, scrieri, personalităţi, Chişinău, Editura „Ştiinţa", 1993, p. 162–231).

[4]Despre aceste vizite cercetătorul a publicat cîteva materiale interesante, vezi: *Manuscrise şi cărţi româneşti în Iugoslavia*, în „Arhivele Basarabiei", 1930, nr. 3, p. 301–304; *Congresul Micii Înţelegeri Studenţeşti ţinut la Praha*, în „Luminătorul", Chişinău, 1930, nr. 8, p. 500–508; *Pentru cunoaşterea Iugoslaviei*, în „Misionarul", Chişinău, 1930, nr. 9, p. 828–835; *Două manuscrise româneşti la Carlovitz*, în „Revista critică", Iaşi, 1931, nr. 2, p. 96–98 şi altele.

[5]Vezi, Paul Mihail, *Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei*. Fragmente tipărite în „Făt-Frumos", Cernăuţi, nr. 1, ianuarie-februarie 1944, p. 19–21; fragmente tipărite în „Revista de istorie şi teorie literară", Bucureşti, XXXVI, nr. 1–2, ianuarie-iunie, 1988, p. 172–178; tipărit în întregime în „Mitropolia Munteniei", nr. 3, 4, 5, 6 din 1989, p. 86–118, 82–107, 96–115, nr. 1–2, 1990 şi Extras, 1991, Editura Institutului Biblic Bucureşti, 124 p.

[6]Vezi informaţia bibliografică completă în *Bibliografia scrierilor lui Paul Mihail şi a referinţelor despre el*, în cartea Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chişinău, Editura „Ştiinţa", 1993, p. 345–348.

[7]Vezi, Paul Mihail, *Biserica Sf. Arhangheli, „Soborul Vechi", 1747–1802, din Chişinău*, în „Patrimoniu", Chişinău, 1993, p. 114–118.

[8]Idem, *Catedrala Veche din Chişinău. Noi mărturii româneşti*, în „Buletinul oficial al Provinciei", Chişinău, nr. 6, 1942, p. 61–62.

Sfințirea locului de biserică în satul Cornova, județul Orhei. 20 iunie 1907.
În centru – dascălul Iustin Mihail(ovici), tatăl părintelui Paul Mihail.

revistă de istorie și cultură

Cugetul

Viena, orașul muzicii unde George Enescu a studiat în anii 1888-1893

Editura
PRUT INTERNAȚIONAL
ISSN 1814-859X